

กระบวนการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง

โดย

นางสาวพรเพ็ญ บุญญาทิพย์

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2554

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

กระบวนการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง

โดย

นางสาวพรเพ็ญ บุญญาทิพย์

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2554

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

A STUDY OF PARTICIPATIVE CONSERVATION OF MURAL PAINTING

By

Miss Pornpen Boonyathip

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree

Master of Arts Program of Cultural Resource Management

Graduate School, Silpakorn University

Academic Year 2011

Copyright of Graduate School, Silpakorn University

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร อนุมัติให้วิทยานิพนธ์เรื่อง “ กระบวนการมีส่วนร่วม
ในการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง ” เสนอโดย นางสาวพรเพ็ญ บุญญาทิพย์ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม

.....
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปานใจ ธารทัศนวงศ์)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

วันที่.....เดือน..... พ.ศ.....

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

1. ศาสตราจารย์ ดร.ศักดิ์ชัย สายสิงห์
2. ศาสตราจารย์สายันต์ ไพรชาญจิตร์

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง)

...../...../.....

..... กรรมการ

(อาจารย์ ดร.ประภัสสร ชูวิเชียร)

...../...../.....

..... กรรมการ

(ศาสตราจารย์ ดร.ศักดิ์ชัย สายสิงห์)

...../...../.....

..... กรรมการ

(ศาสตราจารย์สายันต์ ไพรชาญจิตร์)

...../...../.....

52112218 : สาขาวิชาการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม

คำสำคัญ : กระบวนการมีส่วนร่วม / การอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง

พรเพ็ญ บุญญาทิพย์ : กระบวนการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง. อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ : ศ.ดร.ศักดิ์ชัย สายสิงห์ และ ศ.สายันต์ ไพรชาญจิตร์. 170 หน้า.

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการปฏิบัติงานร่วมกันระหว่างหน่วยงานของรัฐ เอกชน สถานศึกษา และชุมชนท้องถิ่นในการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง รวมทั้งวิเคราะห์ปัญหาและติดตามผลสืบเนื่องของโครงการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง โดยมีกรณีศึกษาทั้งสิ้น 2 โครงการ ได้แก่ โครงการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังวัดบ้านก่อ จังหวัดลำปาง และโครงการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง(อุปแต้ม) วัดโพธารามและวัดป่าเรไรย์ จังหวัดมหาสารคาม

ผลการสำรวจสภาพของจิตรกรรมฝาผนังและการติดตามผลสืบเนื่องของโครงการทั้ง 2 แห่ง พบปัญหาสำคัญคือ การจัดการดูแลรักษาอาคารโบราณสถานและภาพจิตรกรรมฝาผนังที่ยังไม่ได้มาตรฐาน การจัดกิจกรรมย่อยในโครงการอนุรักษ์ฯ ไม่ได้รับการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง ประชาชนในท้องถิ่นมีบทบาทในการมีส่วนร่วมอนุรักษ์ฯ ลดน้อยลง ดังนั้นเพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนาศักยภาพในการดำเนินงาน ผู้ศึกษาจึงได้นำเสนอแนวทางที่เหมาะสมต่อกระบวนการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง ดังนี้ 1) แนวทางการสร้างเครือข่ายความร่วมมือทั้งจากภายในและภายนอกชุมชน ซึ่งประกอบไปด้วย ภาคประชาชน ภาครัฐ ภาคเอกชน และสถานศึกษา 2) แนวทางการวางแผนขั้นตอนการดำเนินงาน แบ่งออกเป็น 5 ขั้นตอนคือ การร่วมริเริ่มวางแผนและสร้างสรรค์, การร่วมวิเคราะห์ประเด็นปัญหาและแนวทางแก้ไข, การร่วมลงมือปฏิบัติตามภารกิจหน้าที่, การร่วมรับผลประโยชน์และรับผิดชอบต่อผลเสีย และการร่วมติดตามประเมินผล แก้ไขปัญหา พัฒนาโครงการ 3) แนวทางการจัดตั้งกลุ่มกิจกรรม โดยเน้นประโยชน์ส่วนรวมด้านการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและการรักษาภูมิปัญญาพื้นบ้านให้แก่เยาวชนและประชาชนในท้องถิ่น

สาขาวิชาการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ลายมือชื่อนักศึกษา.....

ปีการศึกษา 2554

ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ 1. 2.

52112218 : MAJOR : CULTURAL RESOURCE MANAGEMENT

KEY WORD : PARTICIPATIVE / CONSERVATION OF MURAL PAINTING

PORNPEN BOONYATHIP : A STUDY OF PARTICIPATIVE CONSERVATION OF MURAL PAINTING. THESIS ADVISORS : PROF.SAKCHAI SAISINGHA, Ph.D., AND PROF.SAYAN PRAICHARNJIT. 170 pp.

This research aims at studies process of interoperability between government, private organization educational institution and local community in conservation of mural painting. Including to analyze the problem and monitoring of conservation of mural paintings project. There were 2 cases in this research as follows. 1) Conservation of mural paintings project of Wat Ban Ko in Lampang Province. 2) Conservation of mural paintings project (Hoop – Tam) of Wat Pho Tharam and Wat Pa-Rerai in Maha Sarakham Province.

The result of survey physical condition of mural paintings and monitoring 2 projects found that there are important problem is management of ancient monument and mural paintings are not standardized. Activities in the conservation project have not been operating continuously. Local people interested in the conservation are reduced. Therefore, to resolve the problems and development potential in operation. Guideline for participation in conservation of mural paintings as follows. 1) Guidelines for creating a network of participation from both within and outside the community. 2) Guidelines for planning stage of operations that divided into 5 stages are: planning and creativity, analyze the problem and guideline to resolve, implementation of role, sharing benefits and responsible for adverse effects, monitoring evaluation, fix the problem and developing projects. 3) Guidelines for establish activity group that emphasis in common interest of conservation culture and local knowledge for children and local people.

Program of Cultural Resource Management

Graduate School, Silpakorn University

Student's signature

Academic Year 2011

Thesis Advisors' signature 1. 2.

กิตติกรรมประกาศ

การศึกษาและจัดทำวิทยานิพนธ์เรื่อง กระบวนการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง ผู้วิจัยได้รับความอนุเคราะห์และความช่วยเหลืออย่างดียิ่งจากคณาจารย์และผู้มีอุปการคุณ หลายท่าน ที่คอยให้การสนับสนุนทั้งร่างกายและแรงใจตลอดระยะเวลากว่า 3 ปีที่ผ่านมา จนกระทั่งวิทยานิพนธ์เล่มนี้ได้สำเร็จออกมาเป็นที่เรียบร้อย

ขอขอบคุณ ท่านอาจารย์सानต์ ไพเราะญัตร์ และท่านอาจารย์ศักดิ์ชัย สายสิงห์ ที่คอยให้คำปรึกษา ชี้แนะ และแก้ไขปรับปรุงข้อบกพร่องในการจัดทำวิทยานิพนธ์เล่มนี้ รวมทั้งคณาจารย์คณะโบราณคดีทุกท่าน ที่กรุณาประสิทธิ์ประสาทความรู้

ขอขอบคุณ ท่านเจ้าอาวาส วัดบ้านก่อ วัดโพธาราม และวัดป่าเรไรย์ รวมทั้งครูอาจารย์ประชาชนในชุมชนบ้านก่อ จังหวัดลำปาง และชุมชนดงบัง จังหวัดมหาสารคาม ที่ให้ความอนุเคราะห์และเอื้อเฟื้อข้อมูลในการสำรวจเก็บข้อมูลในงานวิจัย

ขอขอบคุณ ครอบครัว บุญญาทิพย์ คุณพ่อ คุณแม่ และพี่ชาย ที่คอยเป็นกำลังใจและเกื้อหนุนทุนการศึกษา/ทุนการวิจัย

และขอบคุณ รุ่นพี่ รุ่นน้อง และเพื่อนๆ (นิสาและเมธาวี) ภาควิชาการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม คณะโบราณคดี ที่ได้ให้ความช่วยเหลือและเป็นแรงสนับสนุนให้เกิดความพากเพียรศึกษาร่วมกันเสมอมา อีกทั้งบุคคลท่านอื่น ๆ ที่ไม่อาจกล่าวถึงได้ทั้งหมด ณ ที่นี้ ขอขอบคุณทุกท่านเป็นอย่างสูง

บทที่ 1

บทนำ

ที่มาและความสำคัญ

ภาพจิตรกรรมฝาผนังนับว่าเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ทรงคุณค่าอย่างยิ่งต่อประวัติศาสตร์ของชาติ เพราะจัดเป็นหลักฐานชั้นดีในการศึกษาเรียนรู้วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อทางศาสนา และวิถีชีวิตของผู้คนในอดีต อาจกล่าวได้ว่าภาพเขียนที่ปรากฏในจิตรกรรมฝาผนังเปรียบได้กับเอกสารจารึก ที่สามารถสร้างความเข้าใจให้แก่ผู้ศึกษาได้ชัดเจนเสียยิ่งกว่าการอธิบายด้วยถ้อยคำอักษร และหากไม่หลงเหลือหลักฐานทางลายลักษณ์อักษรให้ศึกษาแล้ว เราก็ยังสามารถศึกษาผ่านจิตรกรรมฝาผนังที่เหลืออยู่แทนได้ ดังนั้นการอนุรักษ์ภาพจิตรกรรมฝาผนังจึงเป็นงานสำคัญที่จะช่วยรักษาหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของชาติให้ธำรงไว้ได้ เพื่อประโยชน์ในการพัฒนาองค์ความรู้ทางวิชาการในสาขาต่าง ๆ เช่น ประวัติศาสตร์ ศิลปะ โบราณคดี ประวัติศาสตร์ศิลป์ มานุษยวิทยา เป็นต้น

การอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง ปัจจุบัน เป็นหน้าที่ความรับผิดชอบ หลักโดยหน่วยงานราชการอย่างสำนักโบราณคดี กรมศิลปากร ซึ่งมี หน้าที่ภารกิจในการดูแล รักษา และ อนุรักษ์มรดกทางศิลปวัฒนธรรม รวมถึง ภาพจิตรกรรมฝาผนังที่ทรงคุณค่าไว้ ก่อนที่ทรัพยากรวัฒนธรรมเหล่านั้นจะได้รับความสูญเสียและเสื่อมสลายไปในที่สุด แต่กระบวนการปฏิบัติงานในการอนุรักษ์แต่ละขั้นตอนนั้นค่อนข้างใช้ระยะเวลาและความชำนาญเป็นพิเศษ ดังนั้นจึง ทำให้เกิดข้อจำกัดในเรื่องของบุคลากรของหน่วยงานภาครัฐที่จะเข้าไปทำ หน้าที่ในการอนุรักษ์ เนื่องจากเจ้าหน้าที่หรือผู้เชี่ยวชาญในการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังมีจำนวนไม่เพียงพอ ประกอบ กับปัญหาการขาดงบประมาณสนับสนุนจากภาครัฐ ทำให้จำเป็นต้องคัดเลือกแหล่งจิตรกรรมฝาผนังที่ควรได้รับการอนุรักษ์อย่างเร่งด่วนที่สุดเสียก่อน ส่งผลให้ภาพจิตรกรรมฝาผนังที่สำคัญในแหล่งอื่นๆ ถูกละเลย ไม่ได้รับการดูแลและซ่อมแซมอย่างทันทั่วถึง ทำให้ได้รับความเสียหายและทรุดโทรมลง ยากต่อการอนุรักษ์ฟื้นฟูให้กลับมางดงามและทรงคุณค่าดังเดิม

ในปัจจุบันหน่วยงานหลายแห่งไม่ว่าจะเป็น สถาบันการศึกษา มหาวิทยาลัย หน่วยงานท้องถิ่นอย่างสภาวัฒนธรรมจังหวัด องค์การบริหารส่วนตำบล ฯลฯ ได้ร่วมมือกันจัดทำโครงการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น ขึ้นมา เช่น “โครงการอนุรักษ์วิหารพระเจ้าพันองค์ วัดปงสนุก อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง” (ภาควิชาศิลปะไทย คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2549) โดยมีแนวคิดในการปฏิบัติงานอนุรักษ์แบบบูรณาการ ที่ไม่เพียงแต่อนุรักษ์เฉพาะตัวของผลงานจิตรกรรมฝาผนังและโครงสร้างสถาปัตยกรรมเท่านั้น แต่ยังให้ชุมชนที่อยู่ใกล้เคียงมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ด้วย โดย หน่วยงานเหล่านี้ได้ริเริ่มหันมาให้ความสำคัญต่อการปฏิบัติงานแบบมีส่วนร่วมอย่างจริงจัง และส่งเสริมให้ผู้คนในชุมชนท้องถิ่นได้ร่วมแสดงความคิดเห็นและลงมือปฏิบัติในกิจกรรมต่างๆ รวมทั้งเผยแพร่ข้อมูลความรู้ให้แก่คนในชุมชนได้เกิดความรู้ความเข้าใจและมีจิตสำนึกร่วมกันในการดูแลรักษาทรัพยากรวัฒนธรรมในท้องถิ่นของตน เพื่อพัฒนาสู่แนวทางการอนุรักษ์ที่มีความยั่งยืนต่อไปในอนาคต

จากการศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังในประเทศไทย พบว่าในช่วงระยะเวลาหนึ่งทศวรรษ ที่ผ่านมา สถาบันการศึกษาหลายแห่งได้จัดทำโครงการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม, จัดการสัมมนาเชิงปฏิบัติการ และโครงการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง ภายใต้แนวคิดการอนุรักษ์แบบบูรณาการโดยความร่วมมือกับชุมชน ในหลายพื้นที่ทั่วประเทศไทย ทั้งนี้สาเหตุสำคัญที่ก่อให้เกิดโครงการต่างๆ เหล่านี้ขึ้นมา ส่วนใหญ่เกิดจากปัญหาการดำเนินงานที่ล่าช้าของภาครัฐและการขาดงบประมาณสนับสนุนในการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง ทำให้สถาบันการศึกษา โดยเฉพาะในระดับอุดมศึกษาที่มีหลักสูตรการเรียนการสอนในสาขาศิลปกรรมศาสตร์ ต้องยื่นมือเข้ามาให้ความช่วยเหลือท้องถิ่นเพิ่มเติม นอกจากประโยชน์ทางด้านวิชาการที่เกิดจากการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังแล้ว ในการปฏิบัติงานอนุรักษ์แบบมีส่วนร่วมโดยชุมชนนั้น ยังก่อเกิดประโยชน์ต่อชุมชนโดยตรง ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาด้านสังคมซึ่งช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็ง การร่วมมือร่วมใจของผู้คนในชุมชน ด้านเศรษฐกิจช่วยส่งเสริมอาชีพศิลปหัตถกรรมและเพิ่มรายได้จากการท่องเที่ยว ด้านการศึกษา มีการยื้อย่นำแนวคิดในการทำให้ศาสนสถานหรือวัดกลับมาเป็นศูนย์กลางความรู้แก่ชุมชนในการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นและพุทธศาสนาดังเช่นที่เคยเป็นมาในอดีต

การศึกษาโครงการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังจะช่วยให้เข้าใจกระบวนการทำงานและผลลัพธ์ที่ตามมาได้อย่างชัดเจน ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้เลือกศึกษาเปรียบเทียบกระบวนการทำงาน

อนุรักษ์จิตกรรมฝาผนังของโครงการที่มีการดำเนินงานเสร็จสิ้นเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ทั้งหมด 2 โครงการ ได้แก่ โครงการอนุรักษ์จิตกรรมฝาผนังวัดบ้านก่อ ตำบลวังทรายคำ อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง และโครงการอนุรักษ์จิตกรรมฝาผนัง(ฮูปแต้ม) ที่ สิมวัดโพธาราม บ้านดงบัง และ สิมวัดป่าเรไรย์ บ้านหนองพอก ตำบลดงบัง อำเภอนาคนัน จังหวัดมหาสารคาม โดยทั้ง 2 โครงการดังกล่าวได้ยึดหลักการดำเนินงานที่มีรูปแบบเดียวกันนั่นคือ “การมีส่วนร่วม” โดยมีกลุ่ม องค์กร หน่วยงาน ทั้งจากรัฐ เอกชน และชุมชนท้องถิ่นได้ทำงานร่วมกัน โดยการแสดงออกทางความคิด การลงมือปฏิบัติ ร่วมรับผิดชอบและรับผลประโยชน์ร่วมกัน นอกจากนี้ทั้ง 2 โครงการต่างก็มี หน่วยงานที่ให้การสนับสนุน, สมาชิกที่เข้าร่วม, ขั้นตอนวิธีการปฏิบัติ, ระยะเวลา, งบประมาณ และผลลัพธ์ที่แตกต่างกันไป ทำให้สามารถเปรียบเทียบวิเคราะห์กระบวนการทำงานที่อาจนำไปสู่ ความสำเร็จหรือความล้มเหลวได้ ดังนั้นเพื่อให้การอนุรักษ์จิตกรรมฝาผนัง ที่เน้นกระบวนการ มี ส่วนร่วมที่จะดำเนินการขึ้นในอนาคตมีศักยภาพมากยิ่งขึ้น จึงควรมีการจัด การองค์ความรู้และสร้าง แบบแผนที่เป็นมาตรฐาน สามารถนำไปเป็นแนวทางในการปฏิบัติใช้ได้จริงในการทำงานร่วมกัน ระหว่างหน่วยงานของรัฐ เอกชน สถาบันการศึกษา และชุมชนในพื้นที่ต่าง ๆ ของประเทศไทย

คำถามในงานวิจัย

การอนุรักษ์จิตกรรมฝาผนังที่เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น มีกระบวนการ ปฏิบัติงานอย่างไรจึงจะประสบความสำเร็จทั้งในการอนุรักษ์ตัวทรัพยากรวัฒนธรรมและการพัฒนา ชุมชนท้องถิ่นได้อย่างยั่งยืน มีกลุ่ม องค์กร หน่วยงาน หรือบุคคลใดที่สามารถเข้ามามีส่วนร่วมได้ บ้าง และจะสามารถมีส่วนร่วมในกระบวนการใดบ้าง หลังจากการดำเนินงานอนุรักษ์เสร็จสิ้นได้ ปรากฏผลลัพธ์หรือผลสืบเนื่องอย่างไร

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อ ศึกษา กระบวนการ ปฏิบัติ งานร่วมกันระหว่างหน่วยงานของรัฐ เอกชน สถาบันการศึกษา และชุมชนท้องถิ่นในการอนุรักษ์จิตกรรมฝาผนัง
2. เพื่อวิเคราะห์ปัญหาและติดตามผลสืบเนื่องของโครงการอนุรักษ์จิตกรรมฝาผนังที่มี การจัดทำขึ้นร่วมกันระหว่างชุมชนและหน่วยงานต่าง ๆ

ขอบเขตของการศึกษา

ด้านเนื้อหา

1. ศึกษาแนวคิดทฤษฎี การอนุรักษ์ การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม และกระบวนการมีส่วนร่วม
2. ศึกษาเปรียบเทียบ ขั้นตอนการปฏิบัติงาน และกลุ่มเครือข่ายที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ในโครงการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังที่เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน

ด้านพื้นที่

เพื่อให้เกิดมโนทัศน์ที่กว้างขวาง สามารถวิเคราะห์ สังเคราะห์ ประเด็นความแตกต่าง หลากหลายในแนวคิด วิธีการ และผลลัพธ์ของโครงการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังแบบมีส่วนร่วม จึงได้ศึกษาโครงการที่จัดทำขึ้นโดยหน่วยงานที่มีความหลากหลาย พื้นที่ศึกษามีความแตกต่างทางด้าน ภูมิศาสตร์และวัฒนธรรม ซึ่งโครงการที่ได้ศึกษา ประกอบด้วย

1. โครงการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังวัดบ้านก่อ ตำบลวังทรายคำ อำเภอวังเหนือ จังหวัด ลำปาง ดำเนินการอนุรักษ์โดยภาควิชาศิลปะไทย คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ระยะเวลา ดำเนินงาน พ.ศ. 2548 – 2550
2. โครงการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง(สุปเต้ม) ในจังหวัดมหาสารคาม ณ สิมวัดโพธาราม บ้านดงบัง และสิมวัดป่าไร่ ย้ บ้านหนองพอก ตำบลดงบัง อำเภอนาดูน จังหวัด มหาสารคาม ดำเนินการอนุรักษ์โดยสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม ระยะเวลาดำเนินงาน พ.ศ. 2550 – 2551

ขั้นตอนและวิธีการศึกษาวิจัย

1. การศึกษาจากเอกสาร (Documentary Study) หลักฐานทางลายลักษณ์อักษรและ ภาพถ่าย จากหนังสือ เอกสาร รายงานการสัมมนา ที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง และ รายงานสรุปผลการดำเนินงานของโครงการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังทั้ง 2 แห่ง ที่เป็นตัวอย่างกรณีศึกษา
2. การเก็บข้อมูลภาคสนาม (Field Study)

2.1 การสำรวจ (Survey) สถานที่ในการปฏิบัติงานอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังตาม
โครงการทั้ง 2 แห่ง ประกอบด้วย

- วิหารวัดบ้านก่อ ตำบลวังทรายคำ อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง
- สิมวัดโพธาราม บ้านดงบัง และสิมวัดป่าไร่ ชัย บ้านหนองพอก ตำบลดงบัง

อำเภอนาคน จังหวัดมหาสารคาม

2.2 การสัมภาษณ์ (Interview)

- หน่วยงานที่รับผิดชอบโครงการ
- วัดที่เป็นสถานที่จัดทำโครงการ
- กลุ่มประชากรที่เข้าร่วมโครงการ

การวิเคราะห์ข้อมูล

ศึกษาเปรียบเทียบกระบวนการทำงานแบบมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังใน
โครงการต่าง ๆ โดยแบ่งการศึกษวิเคราะห์ข้อมูลออกเป็น 4 ขั้นตอน ดังนี้

1. ศึกษาที่มาความสำคัญ วัตถุประสงค์ ของการจัดทำโครงการ
2. ตรวจสอบสภาพอาคาร โบราณสถานและภาพจิตรกรรมฝาผนังทั้งในอดีตและ

ปัจจุบัน

3. สำรวจและติดตามผลการดำเนินงานโครงการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังแบบมีส่วน

ร่วม

3.1 ด้านวิชาการ

3.2 ด้านเศรษฐกิจ

3.3 ด้านสังคม

3.4 ด้านการเผยแพร่และประชาสัมพันธ์

4. ศึกษาวิเคราะห์แนวทางการมีส่วนร่วมของชุมชนและหน่วยงานต่าง ๆ

4.1 ศึกษากลุ่ม องค์กร หน่วยงานหรือเครือข่ายที่เข้าร่วมโครงการ

4.2 ศึกษาระดับของกระบวนการมีส่วนร่วม

4.3 วิเคราะห์ความต้องการและอุปสรรคปัญหาของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในโครงการ

ประโยชน์ที่ได้รับจากการศึกษา

1. เกิดความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับกระบวนการวางแผน ปฏิบัติงาน การแก้ปัญหาและอุปสรรค ในกระบวนการมีส่วนร่วมของการทำงานอนุรักษ์จิตกรรมฝาผนัง
2. เกิดแนวคิดในการจัดการองค์ความรู้ และกำหนดแบบแผน โครงสร้างเบื้องต้นของกระบวนการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์จิตกรรมฝาผนัง
3. ช่วยสร้างจิตสำนึก กระตุ้นให้เกิดการตระหนักถึงคุณค่าความสำคัญของมรดกวัฒนธรรมแก่ประชาชนในท้องถิ่น รวมทั้งผู้ที่ส่วนเกี่ยวข้องในกระบวนการทำงานอนุรักษ์
4. ส่งเสริมและพัฒนากระบวนการทำงานแบบมีส่วนร่วม ช่วยลดปัญหาความแตกแยกก่อให้เกิดความสามัคคีในกลุ่มชน

บทที่ 2

ปริทรรศน์วรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย

การอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง เป็นพันธกิจหนึ่งในการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมของชาติ ซึ่งมีแนวทางการปฏิบัติและศึกษาค้นคว้าสืบเนื่องมาเป็นระยะเวลายาวนาน ทำให้เกิดพัฒนาการทั้งด้านกระบวนการและเทคนิควิธีการอนุรักษ์อย่างต่อเนื่อง กระทั่งในปัจจุบันแนวคิดในการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังได้พัฒนาไปสู่กระบวนการทำงานแบบมีส่วนร่วม โดยมุ่งเน้นให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนในการทำงานอนุรักษ์ร่วมกับหน่วยงานภาครัฐและเอกชนมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้เพื่อเสริมสร้างให้ชุมชนท้องถิ่นเกิดจิตสำนึกในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมอย่างถูกต้องและยั่งยืน

การศึกษาประวัติ แนวคิดทฤษฎี เอกสารและข้อบัญญัติทางกฎหมาย รวมทั้งขั้นตอนการทำงานอนุรักษ์ เป็นความรู้เบื้องต้นที่ผู้ศึกษาจำเป็นต้องเรียนรู้และทำความเข้าใจ นอกจากนี้ การศึกษาโครงการของหน่วยงานต่างๆ เกี่ยวกับการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังที่เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน ยังเป็นแนวทางการศึกษาที่ช่วยให้เกิดความเข้าใจที่ชัดเจนยิ่งขึ้น ทำให้ทราบขั้นตอนการทำงานอนุรักษ์ การประเมินประสิทธิภาพ และอุปสรรคปัญหาต่าง ๆ ที่พบในกระบวนการอนุรักษ์ของแต่ละพื้นที่

ประเด็นการศึกษาในบทบทวน แนวคิดทฤษฎี และเอกสารงานวิจัย ที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังในประเทศไทย ประกอบด้วย

1. คุณค่าความสำคัญและประวัติความเป็นมาของการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังในประเทศไทย
2. แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังแบบมีส่วนร่วม
3. เอกสารและข้อบัญญัติทางกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง
4. ขั้นตอนการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังในประเทศไทย
5. ข้อมูลพื้นฐานของแหล่งกรณีศึกษาในโครงการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังแบบมีส่วนร่วม

1. คุณค่าความสำคัญและประวัติความเป็นมาของการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังในประเทศไทย

จิตรกรรมฝาผนัง นอกจากจะมีคุณค่าทางด้านสุนทรียศาสตร์และทางศาสนาแล้ว ยังจัดว่าเป็นหลักฐานสำคัญของชาติที่บันทึกเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในอดีต ไว้ในลักษณะของงานจิตรกรรมภาพเขียน โดยบอกเล่าถึงประวัติความเป็นมาของบ้านเมือง สังคม วิถีชีวิต ประเพณี วัฒนธรรมต่าง ๆ ที่ปรากฏอยู่ในอดีต นอกจากนี้ในภาพเขียนยังสามารถสร้างความเข้าใจที่ชัดเจนเกี่ยวกับลักษณะทางกายภาพที่มีความเป็นเอกลักษณ์ของวัฒนธรรมนั้น ๆ ได้ เช่น เครื่องแบบการแต่งกาย ลักษณะทางสถาปัตยกรรมของอาคารบ้านเรือนในยุคสมัยต่าง ๆ การประกอบอาชีพ ฯลฯ ซึ่งเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่องานวิชาการ และเป็นองค์ความรู้แก่การศึกษาประวัติศาสตร์ โบราณคดี ศิลปกรรม สถาปัตยกรรม มานุษยวิทยา ฯลฯ

คุณค่าในการศึกษาจิตรกรรมฝาผนังอาจเทียบได้กับการค้นคว้าเอกสารทางลายลักษณ์อักษรอื่น ๆ เช่น จดหมายเหตุ จารึก พงศาวดาร ตำนาน ฯลฯ แต่คุณประโยชน์ที่เหนือกว่าของงานจิตรกรรมคือ ผู้ศึกษาสามารถเห็นภาพของเรื่องราวในอดีต ซึ่งหลักฐานจากเอกสารไม่สามารถสร้างความกระจ่างเช่นนี้ได้

ประวัติของ การอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังในประเทศไทย สันนิษฐานว่าได้รับอิทธิพลมาจากต่างประเทศ ดังข้อความที่ปรากฏในเอกสารกรมศิลปากร มีใจความว่า

“...การซ่อมและรักษาจิตรกรรมชนิดต่าง ๆ ในเมืองไทยเรา จิตรกรรมส่วนใหญ่ที่เป็นจิตรกรรมฝาผนัง เทคนิคที่ใช้ทำไม่ใช่เทคนิคของเราเอง แต่ได้รับอิทธิพลมาจากแถบอินเดียเป็นส่วนใหญ่ และส่วนมากไม่ใช่ภาพที่เขียนบนปูนที่กำลึงเปียก(Fresco) แต่เป็นภาพสีฝุ่น(Tempera)...” (กรมศิลปากร, 2513 : 60 – 61)

นอกจากนี้ในสมัยของท่านอาจารย์ศิลป์ พีระศรี ซึ่งทำงานอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังร่วมกับท่านธนิต อยู่โพธิ์ และศาสตราจารย์เพื่อ หริพิทักษ์ โดยได้รับความช่วยเหลือจากองค์การ UNESCO ในการทำงานอนุรักษ์ภาพจิตรกรรมที่วัดใหญ่สุวรรณาราม จังหวัดเพชรบุรี และวัดปราสาท จังหวัดนนทบุรี โดยการปฏิบัติงานทางเทคนิคและวิชาการอนุรักษ์แบบสมัยใหม่ ซึ่งวิธีดังกล่าวเริ่มใช้ในกลุ่มประเทศทางยุโรปมาตั้งแต่ประมาณหลังสมัยสงครามโลก ครั้งที่ 1 สาเหตุเกิดจากความเศร้าสลดใจที่ศิลปกรรมโบราณวัตถุโบราณสถานถูกทำลายเสียหายไปเพราะสงคราม

ประเทศไทยได้ศึกษาวิธีการอนุรักษ์จากผลงานที่ประสบความสำเร็จแล้วในต่างประเทศ และนำเทคนิคการปฏิบัติการและเคมีภัณฑ์ต่าง ๆ มาประยุกต์ใช้ในการอนุรักษ์สมบัติวัฒนธรรมในประเทศไทย กระทั่งปี พ.ศ. 2519 กรมศิลปากรจึงได้ก่อตั้งหน่วยงานอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังขึ้น (วรรณิภา ณ สงขลา, 2528 : 21-22)

จากการศึกษา หลักฐานทางเอกสารยังพบว่ามีกรบันทึกเกี่ยวกับการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง เช่นใน จดหมายเหตุและพระราชสาส์นฉบับต่าง ๆ ที่พระมหากษัตริย์และราชวงศ์ของไทย ทรงมีพระราชกระแสต่อการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมในรูปของงานจิตรกรรมฝาผนัง ดังตัวอย่างเช่น

- พระราชกระแสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เกี่ยวกับการบูรณะพระปรารักษ์วัดอรุณราชวราราม มีใจความว่า

“...การซ่อมพระปรารักษ์วัดอรุณและบริเวณ ต้องตั้งใจว่าจะรักษาของเก่าที่ยังคงใช้ได้ไว้ให้หมด ถึงสิ่งชำรุดเป็นของเก่ากับใหม่ต่อกัน เช่นรูปภาพเขียนบนเพดาน เป็นต้น อย่าพยายามที่จะแต่งของเก่าให้สุดสเท่ห์ของใหม่ ถ้าหากกลัวอย่างคำว่าค้าง ให้พยายามที่จะผสมสีใหม่ให้อ่อนลง อย่าให้สีแหลมเหมือนที่ใช้อยู่เดี๋ยวนี้ พอให้กลืนกันไปกับสีเก่า ถ้าจะเปลี่ยนแปลงแห่งใดสิ่งใดให้ดีขึ้น ต้องให้กราบทูลฯก่อน...” (วรรณิภา ณ สงขลา, 2528 : 16)

- ปลายพระหัตถ์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ถึงสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ลงวันที่ 20 กุมภาพันธ์ 2482 ณ ตำหนักปลายเนิน คลองเตย โดยมีเนื้อความเกี่ยวกับการซ่อมหอไตรวัดระฆัง ความว่า

“...การซ่อมหอไตรวัดระฆัง ยังกราบทูลอนุโมทนาไม่ได้ เพราะยังไม่ได้ไปเห็นว่าทำอย่างไร อันการซ่อมนั้น ความหมายแต่ก่อนกับเดี๋ยวนี้อยอมเดินเคลื่อนความเข้าใจกันไปเสียแล้ว แต่ก่อนขึ้นชื่อว่าซ่อมแล้วก็คืออะไรที่แตกหักก็ทำให้เสียให้ดี แต่เดี๋ยวนี้นั้นชื่อว่าซ่อมแล้วอะไรที่เก่าก็ทำให้เห็นเป็นใหม่หมด เช่น รูปภาพที่พระอาจารย์นาคเขียนไว้ที่หอไตรนั้น นับอายุก็ตั้ง 150 ปี สีย่อมเก่าไปมากทีเดียว ถ้าซ่อมให้เป็นใหม่ก็จำเป็นต้องทาสีทับเก่า การทาสีนั้นก็ทำได้ แต่เชื่อใน “ท่านหนู” ซึ่งอาศัยอยู่ ณ หอไตรนั้นว่ามีกัลปียาณ คงไม่ทำเช่นนั้น...” (สาส์นสมเด็จพระ เล่มที่ 17, 2505 : 136-137)

หลักฐานจากบันทึกเอกสารเหล่านี้ แสดงให้เห็นว่าสังคมไทยได้ให้ความสำคัญต่อการดูแลและอนุรักษ์ฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรม โดยเฉพาะงานศิลปกรรมประเภทจิตรกรรมฝาผนังมาตั้งแต่อดีต โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ซึ่งริเริ่มนำแนวคิดแบบตะวันตกเข้ามาสู่สังคมไทย และแนวความคิด วิทยาการ เทคนิคในการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังเหล่านั้นจึงได้ถูกถ่ายทอดและพัฒนาให้แก่วงการเขียนไทยจนถึงปัจจุบัน

2. แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังแบบมีส่วนร่วม

2.1 แนวคิดทฤษฎีการอนุรักษ์

“อนุรักษ์” พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ให้ความหมายว่า “รักษาให้คงเดิม” เป็นการรักษามิให้สูญสิ้นหรือให้อยู่ในสภาพเดิม (ราชบัณฑิตยสถาน, 2525 : 915)

ระเบียบกรมศิลปากร ว่าด้วยการอนุรักษ์โบราณสถาน พ.ศ. 2528 ให้ความหมายการอนุรักษ์ไว้ว่า การดูแลรักษาเพื่อให้คงคุณค่าไว้และให้หมายรวมถึงการป้องกัน การรักษา การสงวน การปฏิสังขรณ์ และการบูรณะด้วย

- การสงวนรักษา หมายความว่า การดูแล รักษาไว้ตามสภาพของเดิมเท่าที่เป็นอยู่หรือป้องกันมิให้เสียหายต่อไป

- การปฏิสังขรณ์ หมายความว่า การทำให้กลับคืนสู่สภาพอย่างที่เคยเป็นมา

- การบูรณะ หมายความว่า การซ่อมแซม และปรับปรุงให้มีรูปทรงลักษณะกลมกลืน

เหมือนของเดิมมากที่สุดเท่าที่จะทำได้ แต่ต้องแสดงความแตกต่างของสิ่งที่มีอยู่เดิมและสิ่งที่ทำขึ้นใหม่

สาระสำคัญของกฎบัตรเวนิซ (The Venice Charter 1964) ระบุถึงหลักการในการอนุรักษ์ (Conservation) ไว้ว่า การอนุรักษ์ต้องดำเนินการโดยยึดหลักมั่นคงถาวร อนุญาตให้มีการนำมาใช้ประโยชน์ทางสังคมได้ แต่ต้องไม่เปลี่ยนแปลงผังบริเวณหรือการตกแต่ง นอกจากนั้น การอนุรักษ์ยังขยายขอบเขตไปถึงการรักษาสภาพโดยรวม ซึ่งได้ห้ามการสร้างขึ้นใหม่ การรื้อถอนของเดิม และการปรับปรุงอาคารที่รบกวนต่อความสัมพันธ์ของอาคาร โดยรวม และยังห้ามการขน

ย้ายส่วนประกอบของโบราณสถาน เช่น ประติมากรรม จิตรกรรม การตกแต่ง ยกเว้นในกรณีที่จำเป็น (อิโคโมสไทย, 2548 : 41)

การอนุรักษ์ (Conservation) คือความพยายามที่จะรักษาสภาพของวัตถุให้คงอยู่ในสภาพเดิม โดยกำจัดสาเหตุของการเสื่อมสภาพ เพื่อหยุดยั้งหรือชะลอการเสื่อมสภาพ และป้องกันไม่ให้วัตถุเสื่อมสภาพต่อไป ซึ่งรวมถึงการควบคุม ดูแล รักษาให้คงสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมไม่เป็นอันตรายต่อวัตถุด้วย

หลักสำคัญของวิธีการอนุรักษ์ คือ จะต้องไม่มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบ โครงสร้าง และสิ่งประดับทั้งหลายของวัตถุ ส่วนที่เสื่อมสภาพควรจะได้รับการสงวนรักษาไว้ ไม่ใช่แทนที่ด้วยของใหม่ ส่วนที่แสดงอายุขัยของวัตถุควรจะรักษาไว้ไม่ควรกำจัดออก ยกเว้นกรณีที่จะเป็นอันตรายต่อวัตถุ

การอนุรักษ์มีผลทำให้เกิดความเข้าใจดีและเข้าใจวัตถุมากขึ้น โดยการทำให้หลักฐานที่มีอยู่บนวัตถุปรากฏขึ้นชัดเจนและสงวนรักษาไว้ให้อยู่ในสภาพที่ดี เพื่อให้สาธารณชนได้ชื่นชมศึกษา ศิลปะโบราณวัตถุ ความจำเป็นของขบวนการสงวนรักษามีเพื่อให้มรดกทางวัฒนธรรมได้อยู่รอดไปถึงอนาคตเพื่อคนรุ่นต่อไป ฉะนั้นการอนุรักษ์มีความหมายรวม 2 ประการคือ

1. การอนุรักษ์เชิงป้องกัน (Preventive Conservation) เป็นขบวนการป้องกันและดูแลรักษาวัตถุให้ปลอดภัยจากอันตรายที่อาจเกิดจากสิ่งแวดล้อม และการกระทำของมนุษย์

2. การอนุรักษ์เชิงปฏิบัติการ (Curative Conservation) เป็นการปฏิบัติการต่อตัววัตถุเพื่อกำจัดปัจจัยหรือสาเหตุของการเสื่อมสภาพและยับยั้งไม่ให้วัตถุเสื่อมสภาพต่อไป (อารีรัตน์ ปิยะเจริญวัฒนา อ้างถึงใน นิคม มุสิกคามะ, บรรณาธิการ, 2533 : 110)

วรรณิกา ณ สงขลา (อ้างถึงใน นิคม มุสิกคามะ, บรรณาธิการ, 2533 : 177) นักอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังของไทยได้ให้ความหมายของ “การอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง” คือ การสงวนรักษาจิตรกรรมเดิมไว้ให้มีสภาพดี รวมทั้งการป้องกันและการบำรุงทั้งโดยทางกฎหมาย การปฏิบัติทางเทคนิค การเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ และการส่งเสริมให้มีการพัฒนาประเทศโดยการใช้ประโยชน์จากคุณค่าด้านต่าง ๆ ของจิตรกรรมฝาผนังให้กว้างขวางและได้ประโยชน์สูงสุด

การอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังเป็นการปฏิบัติการทางเทคนิคและวิชาการด้านวิทยาศาสตร์ซึ่งประยุกต์เข้ากับเทคนิคจิตรกรรมไทย ที่ใช้ความรู้ความชำนาญในการปฏิบัติด้วยเคมีภัณฑ์ เครื่องมือทางวิทยาศาสตร์ และเครื่องมือช่างเขียนชนิดต่าง ๆ ตามสภาพและลักษณะของงาน ผู้ปฏิบัติงานต้องทำการศึกษาและวิเคราะห์ให้เข้าใจปัญหาของความชำรุดและวิธีแก้ไขและป้องกันที่ดีที่สุด ที่จะทำให้อาคารจิตรกรรมเหล่านั้นมีสภาพสะอาด สวยงามและมั่นคง

ปัญหาที่สำคัญอย่างหนึ่งคือ เทคนิคการสร้างงานจิตรกรรมไทยประเพณี ส่วนใหญ่สูญไปแล้วและยังไม่สามารถทำการวิจัยให้พบความรู้เกี่ยวกับเทคนิคนั้นอีกได้ การปฏิบัติการทางเทคนิคในปัจจุบันจึงใช้วิธีศึกษาและวิเคราะห์ลักษณะ คุณสมบัติ และส่วนประกอบของจิตรกรรมแต่ละแห่งนั้นเป็นหลักสำหรับการปฏิบัติงาน โดยสอดคล้องกับลักษณะและสภาพของจิตรกรรมแห่งนั้น ๆ จึงเป็นงานที่ละเอียดอ่อนเป็นอย่างยิ่งที่จะกำหนดวิธีปฏิบัติการอนุรักษ์ให้ได้ผลอย่างสมบูรณ์

1. รักษาของเดิมทั้งหมดให้มั่นคง แข็งแรง และสวยงาม
2. กำจัดอันตรายของปัญหาที่เป็นอันตรายต่าง ๆ ทั้งหมด
3. คุ้มครองป้องกันการสูญเสียในอนาคต
4. ส่งเสริมและเผยแพร่ให้ช่วยกันบำรุงรักษาให้ปลอดภัย และมั่นคงสถาพร
5. ส่งเสริมให้นำคุณค่าไปใช้ให้เป็นประโยชน์ ทั้งทางด้านรูปธรรมและนามธรรม

สุรศักดิ์ เจริญวงศ์ (อ้างถึงใน มหาวิทยาลัยศิลปากร, คณะจิตรกรรมประติมากรรมและภาพพิมพ์, ภาควิชาศิลปไทย, 2547 : 97) อธิบายถึงการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังที่สมบูรณ์แบบต้องครอบคลุมปัจจัยต่าง ๆ ประกอบด้วย

1. การอนุรักษ์ต้องให้ความสำคัญต่อการศึกษาวិธีการสงวนรักษา ดูแลรักษา ปฏิสังขรณ์ บูรณะซ่อมแซม และการสร้างทดแทนให้มีคุณค่าเทียบเท่าของเดิม นี่คือ “การอนุรักษ์แบบรักษา”
2. การอนุรักษ์จิตรกรรมของไทย เริ่มต้นการบันทึกด้วยการคัดลอกจิตรกรรมฝาผนังต้นแบบ สิ่งที่มีอยู่ทั้งคติ ความเชื่อ จุดมุ่งหมาย เรื่องราว เนื้อหา วัสดุ เทคนิควิธีการ รูปแบบ ระดับฝีมือ และความสามารถของช่าง การคัดลอกจิตรกรรมฝาผนังต้องละเอียดครบถ้วนเท่าของเดิมที่มี

อยู่ให้มากที่สุด ต้องปฏิบัติด้วยความพิถีพิถัน ระวัง ระวัง ไม่บิดเบือนคุณลักษณะและความหมายเดิม เป็นวิธีการอนุรักษ์ส่วนกระแสความเชื่อมโยงมรดกก่อนจากภาพจิตรกรรมฝาผนังจริงที่เกิดขึ้นทุกวัน นี่คือการอนุรักษ์แบบสืบศิลป์” และนำคุณค่าของจิตรกรรมที่คัดลอกเหล่านั้นมาเผยแพร่สู่สาธารณชนในหอศิลป์ พิพิธภัณฑ์ทางศิลปะ เพื่อกระตุ้นให้สังคมได้ร่วมกันรับรู้คุณค่าและช่วยกันอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมของชาติ

3.การรักษาเอกลักษณ์ความเป็นชาติที่สามารถบ่งบอกถึงการสืบทอดความเป็นไทยในรูปแบบวัสดุ วิธีการที่เปลี่ยนแปลงตามความก้าวหน้าของโลกและสังคม เป็นการพัฒนาสร้างสรรค์ เปลี่ยนแปลงรูปแบบหรือระบบที่เป็นอยู่ แต่ต้องรักษาหัวใจ คุณค่าเชิงลึกของงานนั้นคือความเป็นไทย การอนุรักษ์เช่นนี้คือ “การอนุรักษ์แบบสร้างสรรค์”

2.2 แนวคิดทฤษฎีการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมประเภทจิตรกรรมฝาผนัง

งานศิลปกรรมประเภทจิตรกรรมฝาผนังจัดเป็นทรัพยากรวัฒนธรรมที่มีการแสดงออกทั้งแบบนามธรรม (Intangible) ในรูปของการถ่ายทอดภูมิปัญญาความรู้ ความเชื่อ จินตนา ภาพและความรู้สึกนึกคิด และในอีกทางหนึ่งจิตรกรรมฝาผนังยังจัดเป็นทรัพยากรวัฒนธรรมแบบรูปธรรม (Tangible) ด้วยเช่นกัน เนื่องจากภาพจิตรกรรมฝาผนังเป็นวัตถุที่สามารถมองเห็นและจับต้องได้ เพราะเป็นส่วนประกอบหนึ่งของการตกแต่งโครงสร้างสถาปัตยกรรม เช่น ผนังโบสถ์ วิหาร อุโบสถ ประตู หน้าต่าง เป็นต้น

หลักการเบื้องต้นของการจัดการ คือการศึกษาที่มาและความสำคัญของสิ่งนั้นๆ ในกรณีของการจัดการการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง เป็นทรัพยากรวัฒนธรรมที่ยังคงปรากฏหลงเหลืออยู่หลายแห่ง ดังนั้นจึงมีความจำเป็นต้องทำการสำรวจและประเมินคุณค่าความสำคัญของภาพจิตรกรรมฝาผนังในแต่ละแห่ง ว่ามีคุณสมบัติเหมาะสมเพียงพอและมีความจำเป็นเร่งด่วนมากน้อยเพียงใดที่จะทำการอนุรักษ์จัดการ เช่น ภาพจิตรกรรมเหล่านั้นมีความสำคัญสามารถบอกเล่าเรื่องราวสำคัญทางประวัติศาสตร์ของชาติ มีการแสดงถึงประเพณีวัฒนธรรมเก่าแก่ที่ได้สูญหายไปแล้ว บ่งบอกถึงเอกลักษณ์หรือรูปแบบศิลปะของสกุลช่างโบราณ หรือพบว่าโครงสร้างของสถาปัตยกรรมอันเป็นที่ตั้งของภาพจิตรกรรมมีสภาพเสื่อมโทรมอย่างรุนแรง เป็นต้น

ลำดับต่อมาคือการติดต่อประสานความร่วมมือไปยังหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งหน่วยงานราชการ เอกชน สถาบันการศึกษา หน่วยงานปกครองส่วนท้องถิ่น ประชาชนในชุมชนท้องถิ่น และผู้ที่สนใจเข้าร่วม เพื่อสร้างเครือข่ายที่จะร่วมกันขับเคลื่อนโครงการอนุรักษ์จัดการทรัพยากรวัฒนธรรมให้ประสบความสำเร็จ โดยที่ทุกฝ่ายมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนอย่างสมานฉันท์

ขั้นตอนของการลงมือปฏิบัติการอนุรักษ์ภาพจิตรกรรมฝาผนัง เป็นขั้นตอนที่มีความสำคัญและต้องใช้ทักษะความรู้เฉพาะด้าน ดังนั้นจึงจำเป็นต้องมีนักอนุรักษ์ที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านมาเป็นวิทยากรสาธิตและแนะนำกรรมวิธีในการอนุรักษ์ที่ถูกต้องแก่ประชาชนในท้องถิ่น เพื่อที่คนในท้องถิ่นจะสามารถดูแลรักษาทรัพยากรวัฒนธรรมได้ด้วยตัวเองต่อไปอย่างถูกต้องและมีความยั่งยืน

ในการจัดการความรู้ จำเป็นต้องมีการบันทึกขั้นตอนกระบวนการปฏิบัติงาน อนุรักษ์เป็นเอกสารลายลักษณ์อักษรและภาพถ่าย ตั้งแต่การสืบค้นประวัติความเป็นมาของตัวทรัพยากรวัฒนธรรม เรื่องราว ความเชื่อที่สะท้อนผ่านภาพจิตรกรรม สภาพความสมบูรณ์ของภาพจิตรกรรมทั้งก่อนและหลังทำการอนุรักษ์ ฯลฯ โดยอาจจัดพิมพ์เผยแพร่ในรูปแบบของเอกสารหรือหนังสือแก่สาธารณะ นอกจากนี้ยังอาจสร้างเครือข่ายเพื่อถ่ายทอดความรู้ โดยอาศัยกลุ่มเยาวชนในท้องถิ่นในการทำหน้าที่เป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาเหล่านั้นผ่านทางกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การแสดงท้องถิ่นโดยนำเรื่องราวในภาพจิตรกรรมมาถ่ายทอดผ่านการแสดง การละเล่นพื้นบ้าน รวมถึงการจัดอบรมยุวมัคคุเทศก์ เป็นต้น

เดิมทีการจัดการอนุรักษ์ทรัพยากรวัฒนธรรมเป็นหน้าที่หลักของหน่วยงานราชการ อย่างกรมศิลปากรแต่เพียงฝ่ายเดียว ซึ่งโดยมากชุมชนท้องถิ่นจะไม่ได้มีส่วนเข้ามาเกี่ยวข้องกับการวางแผนหรือปฏิบัติงานเท่าไรนัก แต่เมื่อมีการพัฒนาแนวทางการอนุรักษ์ฯ โดยมุ่งเน้นให้ชุมชนท้องถิ่นได้เข้ามามีส่วนร่วมมากยิ่งขึ้น ทำให้คนในชุมชนเกิดจิตสำนึกและเห็นคุณค่าในวัฒนธรรมท้องถิ่นของตน จึงเกิดเป็นพลังส่งเสริมให้เกิดแนวคิดที่ต้องการจะเผยแพร่เอกลักษณ์ของท้องถิ่นแก่สาธารณะ โดย การดำเนินกิจกรรมธุรกิจชุมชน ที่อาศัยแนวคิดของความเป็นเอกลักษณ์ท้องถิ่นมาเป็นจุดขายของสินค้าหรือผลิตภัณฑ์ที่ชาวบ้านร่วมกันสร้างสรรค์ขึ้น สามารถสร้างรายได้และพัฒนาคุณภาพชีวิตได้ด้วยตนเอง

ท้ายสุดคือการติดตามประเมินผล หลังจากที่ได้ดำเนินการจัดการฯ ในขั้นตอนต่าง ๆ จนสำเร็จลุล่วงไปแล้ว การติดตามความสำเร็จของกิจกรรมก็มีความสำคัญ ที่สามารถบ่งบอกได้ว่า ขั้นตอนการปฏิบัติงานเหล่านั้น สามารถนำไปสู่ความสำเร็จอย่างยั่งยืนหรือไม่ สภาพของทรัพยากร วัฒนธรรมยังคงมีความสมบูรณ์ดีหรือชำรุดเสียหายลงไปมากน้อยเพียงใด ผู้คนในชุมชนท้องถิ่น ยังคงร่วมมือร่วมใจในการช่วยเหลือดูแลรักษาทรัพยากรวัฒนธรรมเหล่านั้นหรือไม่ หรือโครงการต่าง ๆ ที่ได้จัดตั้งขึ้นมา ยังคงมีการปฏิบัติกิจกรรมอย่างสม่ำเสมอเพียงไร และหากพบว่าการจัดการฯ นั้นมีจุดบกพร่อง ที่อาจสร้างความเสียหายและนำปัญหามาสู่ชุมชนท้องถิ่นหรือตัวทรัพยากร วัฒนธรรม ควรที่จะมีวิธีการจัดการแก้ไขปัญหานั้นอย่างไรจึงจะเหมาะสม

2.3 แนวคิดกระบวนการมีส่วนร่วม

ระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยในสังคมไทย ได้ให้สิทธิเสรีภาพแก่ประชาชนในการมีส่วนร่วม การแสดงออกทางความคิดและการปฏิบัติเพื่อพัฒนาความรู้ สติปัญญา และความสามารถในการตัดสินใจกำหนดชีวิตได้ด้วยตนเอง ดังนั้นจึงนำไปสู่การเกิดกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน (People Participation) ขึ้นมา นิยามและความหมายของการมีส่วนร่วมได้มีผู้ให้คำอธิบายไว้อย่างหลากหลาย ซึ่งล้วนแต่มีความหมายที่สอดคล้องกัน ดังเช่น

อกิน รพีพัฒน์ (2527 : 320) ให้ความหมายการมีส่วนร่วมของประชาชนว่า คือการให้ประชาชนเป็นผู้คิดค้นปัญหาและเป็นผู้ดำเนินการ ทุกอย่างเป็นเรื่องของประชาชนร่วมกันคิด ขึ้นมาและร่วมดำเนินการ มิใช่เป็นการให้คนภายนอกเป็นผู้กำหนดแล้วให้ประชาชนเข้าร่วมในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง นเรศ สงเคราะห์สุข และยุววัฒน์ วุฒิเมธี (อ้างถึงใน ปาริชาติ วลัยเสถียร, 2543 : 136) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนในลักษณะที่เป็นกระบวนการของการพัฒนา ตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงสิ้นสุดกระบวนการ ได้แก่ การวิจัย(ศึกษาชุมชน) การวางแผน การตัดสินใจ การดำเนินงาน การบริหารจัดการ การติดตามและประเมินผล ตลอดจนการจัดสรรผลประโยชน์ที่เกิดขึ้น

กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา ซึ่งเป็นการวัดเชิงคุณภาพ แบ่งออกเป็น 5 ขั้นตอน ดังที่ บัณฑาร อ่อนคำ (อ้างถึงใน ทศพล กฤตยพิสิฐ, 2537 : 13) อธิบายไว้ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การมีส่วนร่วมในขั้นการริเริ่มการพัฒนา ซึ่งเป็นขั้นตอนที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหภายในชุมชน ตลอดจนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ กำหนดความต้องการของชุมชน และมีส่วนในการจัดลำดับความสำคัญของความต้องการด้วย

ขั้นตอนที่ 2 การมีส่วนร่วมในขั้นการวางแผนในการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย และวัตถุประสงค์ของโครงการ กำหนดวิธีการและแนวทางการดำเนินงาน ตลอดจนกำหนดทรัพยากรและแหล่งทรัพยากรที่จะใช้

ขั้นตอนที่ 3 การมีส่วนร่วมในขั้นการดำเนินการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการสร้างประโยชน์โดยการสนับสนุนทรัพยากร วัสดุอุปกรณ์และแรงงาน หรือเข้าร่วมบริหารงาน ประสานงาน และดำเนินการขอความช่วยเหลือจากภายนอก

ขั้นตอนที่ 4 การมีส่วนร่วมในขั้นการรับผลประโยชน์จากการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ที่พึงได้จากการพัฒนา หรือยอมรับผลประโยชน์อันเกิดจากการพัฒนาทั้งด้านวัตถุและจิตใจ

ขั้นตอนที่ 5 การมีส่วนร่วมในขั้นประเมินผลการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนเข้าร่วมประเมินว่า การพัฒนาที่ได้กระทำไปนั้นสำเร็จตามวัตถุประสงค์เพียงใด ซึ่งในการประเมินอาจปรากฏ ในรูปของการประเมินย่อย เป็นการประเมินผลก้าวหน้าเป็นระยะ ๆ หรือทำในรูปของการประเมินผลรวมซึ่งเป็นการประเมินผลสรุปรวบยอด

ลักษณะของการมีส่วนร่วม โดยแบ่งตามบทบาทหน้าที่ของผู้เข้าร่วม (Lee.J .Cary, 1970 : 147 อ้างถึงใน ปาริชาติ วลัยเสถียร, 2543 : 144) มีดังนี้

- เป็นสมาชิก (Membership)
- เป็นผู้เข้าประชุม (Attendance at Meeting)
- เป็นผู้บริจาคเงิน (Financial contribution)
- เป็นกรรมการ (Membership on committees)
- เป็นประธาน (Leader)

การมีส่วนร่วมในงานพัฒนานั้น สิ่งจำเป็นที่จะขาดไม่ได้คือการอาศัยความร่วมมือจากทุกฝ่าย เพื่อมาส่งเสริม สนับสนุนการปฏิบัติงานพัฒนาในลักษณะของพหุภาคี โดยแต่ละฝ่ายจะมีบทบาทแตกต่างกันไปตามหน้าที่ความรับผิดชอบ ซึ่งประกอบด้วย

1. องค์กรประชาชนหรือชุมชน มีบทบาท

- ตัดสินใจหาทางแก้ปัญหาโดยระดมความคิด ทรัพยากรที่มีอยู่ และภูมิปัญญาท้องถิ่นแล้วทำการแก้ปัญหา และประเมินผลร่วมกัน

2. องค์กรพัฒนาของรัฐและเอกชน มีบทบาท

- ศึกษาชุมชน
- การจัดกระบวนการเรียนรู้ด้วยวิธีการต่าง ๆ
 - การประสานงานติดต่อกับผู้นำของหมู่บ้าน และหน่วยงานต่าง ๆ
 - สนับสนุนทรัพยากร งบประมาณ และข้อมูลข่าวสารด้านวิชาการ รวมทั้งการ

ฝึกอบรม

- เป็นที่ปรึกษาองค์กรชุมชนหรือกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน

3. นักวิชาการ มีบทบาท

- เป็นนักวิจัย
- เป็นผู้เชื่อมประสาน และให้ข้อมูลข่าวสารความรู้ใหม่ ๆ แก่ชาวบ้านและ

นักพัฒนา

- เป็นวิทยากร
- เป็นผู้ติดตามและประเมินผลงาน
- เป็นผู้ป้อนคำถามให้ชาวบ้านคิด จัดกระบวนการเรียนรู้ และร่วมกันแก้ปัญหา

4. องค์กรพัฒนาระหว่างประเทศ มีบทบาท

- ให้ทุนสนับสนุน โครงการพัฒนา ทั้งของรัฐบาล เอกชน และองค์กรประชาชน
- ประสานงานระหว่างประเทศ เพื่อให้เกิดประโยชน์ด้านวิชาการสมัยใหม่ และ

การพัฒนานุเคราะห์ (ปาริชาติ วลัยเสถียร, 2543 : 165)

สรุปได้ว่ากระบวนการมีส่วนร่วม มีจุดประสงค์ที่สำคัญ 2 ประการ คือ

1. การมีส่วนร่วมในฐานะเป็นวิธีการ หมายถึงกระบวนการได้มาเมื่อเริ่มดำเนินการพัฒนาอย่างมีประสิทธิภาพทั้งเป็นการสนับสนุนและการส่งผลสำเร็จที่จะเกิดขึ้นต่อไป เทคนิคและวิธีการมีส่วนร่วมที่แตกต่างกันออกไป สามารถนำไปใช้ค้นหาแนวความคิดของมนุษย์เพื่อการวางแผนพัฒนาและกิจกรรมต่าง ๆ

2. การมีส่วนร่วมในฐานะเป็นเป้าหมาย หมายความว่า พลังขับเคลื่อนภายในของมนุษย์สามารถช่วยมนุษย์เพื่อค้นหาทักษะ ความรู้ และประสบการณ์ในความรับผิดชอบที่สูงขึ้นได้ เพื่อการพัฒนาตน แล้วยังค้นหาความสัมพันธ์เชิงโครงสร้างและการมีส่วนร่วม เพื่อใช้เป็นเครื่องมือแก้ไขการเปลี่ยนแปลง (สุรพล นาถะพินธุ, 2553)

3. เอกสารและข้อบัญญัติทางกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง

3.1 เอกสารเกี่ยวกับหลักการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม

3.1.1 ระเบียบกรมศิลปากร ว่าด้วยการอนุรักษ์โบราณสถาน พ.ศ. 2528

ข้อบัญญัติที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับหลักการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง ระบุไว้ว่า

ข้อ 11. การอนุรักษ์ชิ้นส่วนที่มีคุณค่าเชื่อมโยงทางจิตรกรรม ประติมากรรม และโบราณวัตถุซึ่งติดหรืออยู่ประจำโบราณสถานนั้น ๆ ทำได้แต่เพียงการสงวนรักษา หรือเพิ่มความมั่นคงแข็งแรงขึ้นเท่านั้น ทั้งนี้ เพื่อคงคุณค่าของเดิมให้ปรากฏเด่นชัดมากที่สุด ยกเว้นปูชนียวัตถุที่มีการเคารพบูชาสืบเนื่องมาโดยตลอดและได้รับการพิจารณาเห็นชอบจากคณะกรรมการแล้ว

3.1.2 ประกาศคณะสงฆ์ เรื่อง ระเบียบควบคุมโบราณวัตถุและศิลปวัตถุภายในวัด

ประกาศ ณ วันที่ 29 กันยายน พ.ศ. 2503 ลงนามโดย สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (สังฆนายก) มีเนื้อหาเกี่ยวกับการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง ระบุไว้ว่า

คณะสงฆ์พิจารณาเห็นว่า เจ้าอาวาสวัดต่าง ๆ บางวัดได้ทำการรื้อของเก่าในวัดนั้น ๆ และในวัดร้างที่มีได้ขึ้นบัญชีเป็นโบราณสถานแห่งชาติ ทำให้โบราณวัตถุและศิลปวัตถุของชาติเสียหาย เพื่อเป็นการรักษาของเก่าอันมีค่าของชาติไม่ให้ถูกทำลายจึงวางระเบียบไว้ ดังต่อไปนี้

1. ถ้าวัดใดจะเจาะ ขุดหรือบุขนิยสถาน เช่น เจดีย์ ปรามังการะ ประติมา หรือภาพ ฝาผนังอุโบสถ วิหาร ตลอดจนซ่อมแซมเปลี่ยนแปลงโบราณวัตถุและศิลปวัตถุของเก่าอื่น ๆ ให้ รายงานขออนุญาตต่อคณะกรรมการสงฆ์อำเภอและจังหวัดใด ยลำดับ...” (มหาวิทยาลัยศิลปากร, คณะจิตรกรรม ประติมากรรม และภาพพิมพ์, ภาควิชาศิลปไทย, 2547 : 22)

เนื่องจากภาพจิตรกรรมฝาผนังที่พบในประเทศไทยส่วนใหญ่ มักปรากฏอยู่ ภายในพระอุโบสถและพระวิหาร ซึ่งเป็นเขตพื้นที่ภายใต้การดูแลของศาสนสถานหรือวัด ดังนั้นจึง จำเป็นต้องมีการประกาศคณะสงฆ์ขึ้น เพื่อเป็นแนวทางแก่พระภิกษุสงฆ์ที่จำพรรษาอยู่ภายในวัด ต่างๆได้นำไปปฏิบัติ เพื่อเป็นกำลังสำคัญในการช่วยรักษา ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมของชาติสืบไป

3.2 ข้อบัญญัติทางกฎหมายที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม

3.2.1 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550

หมวด 3 สิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทย

ส่วนที่ 12 สิทธิชุมชน

มาตรา 66 บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชน ชุมชนท้องถิ่นหรือชุมชน ท้องถิ่นดั้งเดิม ย่อมมีสิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณีหรือภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรมอัน ดิของท้องถิ่นและของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จาก ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม รวมทั้งความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืน

หมวด 14 การปกครองส่วนท้องถิ่น

มาตรา 289 องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นย่อมมีอำนาจหน้าที่บำรุงรักษา ศิลปะ จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น และวัฒนธรรมอันดิของท้องถิ่น

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นย่อมมีสิทธิที่จะจัดการศึกษาอบรม และฝึก อาชีพตามคามเหมาะสมและความต้องการภายในท้องถิ่นนั้น และเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัด การศึกษาอบรมของรัฐโดยคำนึงถึงความสอดคล้องกับมาตรฐานและระบบการศึกษาของชาติ

การจัดการศึกษาอบรมภายในท้องถิ่นตามวรรคสอง องค์กรปกครอง ส่วนท้องถิ่นต้องคำนึงถึงการบำรุงรักษาศิลปะ จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น และวัฒนธรรมอัน ดิของท้องถิ่นด้วย (สำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ, 2550)

3.2.2 พระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พุทธศักราช 2551

มาตรา 3 ในพระราชบัญญัตินี้

“ชุมชน” หมายความว่า กลุ่มประชาชนที่รวมตัวกัน โดยมีผลประโยชน์และวัตถุประสงค์ร่วมกันเพื่อช่วยเหลือหรือสนับสนุนกันหรือทำกิจกรรมอันชอบด้วยกฎหมายและศีลธรรมร่วมกัน หรือดำเนินการอื่นอันเป็นประโยชน์ร่วมกันของสมาชิก มีการดำเนินการอย่างต่อเนื่องและมีระบบบริหารจัดการและการแสดงเจตนาแทนกลุ่มได้

“ชุมชนท้องถิ่น” หมายความว่า ชุมชนที่อยู่ร่วมกันในพื้นที่หมู่บ้านหรือตำบล

“ชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม” หมายความว่า ชุมชนท้องถิ่นซึ่งเกิดขึ้นก่อน

ประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540

“องค์กรชุมชน” หมายความว่า องค์กรซึ่งเป็นการรวมของชุมชน ชุมชนท้องถิ่น หรือชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม ซึ่งจัดตั้งการจัดตั้งตามพระราชบัญญัตินี้ ทั้งนี้ ไม่ว่าประชาชนจะจัดตั้งกันขึ้นเอง หรือโดยการแนะนำหรือสนับสนุนของหน่วยงานของรัฐ เอกชน หรือองค์กรพัฒนาเอกชน

“ผู้นำชุมชน” หมายความว่า ประธานกรรมการของชุมชนท้องถิ่น ชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม หรือชุมชนอื่น หรือหัวหน้ากลุ่ม หรือผู้ดำรงตำแหน่งที่เรียกชื่ออย่างอื่นที่มีฐานะเป็นผู้นำของชุมชนท้องถิ่น ชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมหรือชุมชนอื่นๆ ในลักษณะเดียวกัน

มาตรา 21 ให้สภาองค์กรชุมชนตำบล มีภารกิจดังต่อไปนี้

(1) ส่งเสริมและสนับสนุนให้สมาชิกองค์กรชุมชนอนุรักษ์และฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะ หรือวัฒนธรรมอันดีของชุมชนและของชาติ

4. ขั้นตอนการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังในประเทศไทย

วรรณิกา ณ สงขลา (2532) นักอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังของประเทศไทย อธิบายถึงความหมายและขั้นตอนการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง ดังนี้

การอนุรักษ์ คือ การสงวนรักษาจิตรกรรมฝาผนังนั้นให้คงอยู่ในสภาพดีและสวยงาม ให้ส่วนที่เป็นของแท้ดั้งเดิมคงอยู่โดยบริบูรณ์หรือมากที่สุดเท่าที่ยังปรากฏอยู่ การอนุรักษ์มีหลักการเพื่อการคุ้มครองป้องกันจิตรกรรมฝาผนังและรักษาไว้เป็นมรดกทางวัฒนธรรม และเป็นทรัพยากร

ซึ่งสามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการพัฒนาประเทศทั้งทางด้านการศึกษา การส่งเสริมความเจริญทางเศรษฐกิจ สังคม การท่องเที่ยว วัฒนธรรม ศาสนา และปรัชญา การนำคุณค่าและความรู้จากจิตรกรรมฝาผนังไปใช้ประโยชน์เป็นการเพิ่มพูนคุณค่าและความสำคัญให้สูงขึ้น การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรนี้มิได้ทำให้เสื่อมสูญหรือหมดไปดังเช่นทรัพยากรธรรมชาติอื่น ๆ แต่จำเป็นต้องมีการอนุรักษ์คุ้มครอง ป้องกัน และบำรุงรักษาให้มีสภาพอยู่เสมอ

4.1 ขั้นตอนการดำเนินการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง

4.1.1 การวางแผน

- การสำรวจแหล่งจิตรกรรม เพื่อเก็บข้อมูลเกี่ยวกับแหล่งจิตรกรรมฝาผนัง สภาพความชำรุด ปัญหา ปริมาณงาน ค่าใช้จ่าย ความจำเป็นอื่น ๆ และประโยชน์ที่จะได้รับ
- คัดเลือกแหล่งจิตรกรรมฝาผนัง จัดลำดับความสำคัญ และความจำเป็นเร่งด่วนสำหรับการอนุรักษ์
- กำหนดแผนงานและขั้นตอนการดำเนินงานอนุรักษ์

4.1.2 การเตรียมการ

- จัดทำโครงการอนุรักษ์ฯ
- เตรียมงบประมาณ
- เตรียมบุคลากร
- เตรียมวัสดุอุปกรณ์ เคมีภัณฑ์และครุภัณฑ์
- เตรียมการประสานงาน ขอความอนุเคราะห์และความร่วมมือกับผู้ที่เกี่ยวข้อง

4.1.3 การปฏิบัติการอนุรักษ์

- การป้องกันความชื้น ในปัจจุบันมี 4 วิธี คือ การเจาะและตัดฝาผนัง ฟังแผ่นโลหะไร้สนิม หรือสารป้องกันความชื้นได้ไว้ในฝาผนัง หรือเจาะฝาผนังจัดเคมีภัณฑ์ ที่สร้างตัวเป็นแถบป้องกันความชื้นในฝาผนัง หรือใช้สารกันซึมผสมในคอนกรีตและเทอดเข้าไปในฝาผนัง หรือฝังแผ่นโลหะเป็นสื่อกระแสไฟฟ้า และใช้กระแสไฟฟ้าลดปริมาณความชื้นในฝาผนังลง หาก

ทั้ง 4 วิธีนี้ไม่เหมาะสมกับสภาพหรือปัญหาความชื้นแห่งนั้น ก็อาจพิจารณาใช้วิธีเคลื่อนย้าย

จิตรกรรมออก

- การกำจัดสาเหตุของความเสื่อมโทรม เช่น ผลึกเกลือ เชื้อรา คราบฝุ่น ครัน น้ำปูน น้ำมัน คราบสกปรกที่เกิดจากปฏิกิริยาทางวิทยาศาสตร์ในอากาศ คราบมูลและรังแมลง ต่าง ๆ ฯลฯ กรรมวิธีการกำจัดสิ่งที่ปรากฏที่ผิวจิตรกรรมนี้ แตกต่างกันตามสภาพของความชำรุด และการใช้เคมีภัณฑ์ให้เหมาะสมกับปัญหา

- การเสริมความมั่นคง ให้แก่ปูนฉาบฝาน้ำ ปูนรองพื้น และชั้นสี สภาพความชำรุดโดยทั่วไป เกิดจากการเสื่อมสภาพของวัสดุ โครงสร้างฝาน้ำและจิตรกรรม และปัญหาความชื้น การเสริมความมั่นคงจะต้องนึกภาพ เพื่อยึดเหนี่ยวในเนื้อของปูนและสีให้มีความแน่นเหนียวแข็งแรง และการประสานระหว่างชั้นของปูนหรือชั้นสีให้ผนึกกันอย่างมั่นคง

- การฉีกรองพื้นเพื่อประสานรอยชำรุด จิตรกรรมฝาน้ำที่ชำรุดบางแห่งชั้นสีและรองพื้นชำรุดหลุดไปเป็นรอยซึ่งมีทั้งขนาดเล็กและใหญ่ และลึกจนถึงผิวปูนฉาบฝาน้ำ รอยชำรุดนี้จำเป็นต้องเสริมขึ้นเพื่อประสานให้จิตรกรรมนั้นเรียบสนิทเป็นผิวเดียวกันโดยตลอด

- การเขียนสีซ่อมจิตรกรรมส่วนที่ชำรุด มีหลายวิธี โดยมีหลักการว่าแตะหรือเขียนสีเพื่อพรางความชำรุดที่โดดเด่นนั้นให้จมลงและมีความกลมกลืนกับจิตรกรรมของเดิมอย่างสวยงาม ทำให้เห็นคุณค่าของจิตรกรรมเดิมนั้นได้อย่างเด่นชัด แต่มีกฎของการเขียนสีซ่อมภาพดังนี้

ก.มีความประสมกลมกลืนกับของเดิมอย่างดีและสวยงาม

ข.ไม่เขียนทับบนจิตรกรรมเดิมโดยเด็ดขาด

ค.ไม่ปลอมของเดิม ฉะนั้นรอยชำรุดที่เขียนซ่อมต้องมีกรรมวิธีให้รู้ได้ว่าเป็นรอยซ่อม ไม่ใช่ของเดิม

ง.สีที่ใช้ต้องเป็นสีที่สีเคระห์แล้ว ว่ามีคุณสมบัติที่เหมาะสม มีอายุยืนนานไม่เปลี่ยนสี และไม่มีผลกระทบให้สีของจิตรกรรมเดิมเสื่อมเสีย

- การอาบผิวจิตรกรรมเพื่อรักษาและป้องกัน การปฏิบัติการทางเทคนิคเพื่อการป้องกันผิวของจิตรกรรมที่ดี คือ การอาบผิวจิตรกรรมทั้งหมดเพียงเบา ๆ ด้วยสารละลายพารา ลอยด์ บี.๗๒ การอาบผิวนี้จะป้องกันฝุ่น ครัน กำขพิษ และน้ำฝนรั่ว ไม่ให้กระทบชั้นสีของ

จิตรกรรมได้ นอกจากการป้องกันจิตรกรรมโดยวิธีอาบผิวแล้ว ควรจัดระบบการป้องกันอื่น ๆ ด้วย คือ การจัดระบบหมุนเวียนของอากาศ เพื่อให้อุณหภูมิและความชื้นภายในและภายนอกอาคารเสมอกัน การจัดระบบแสงสว่างให้ปลอดภัยต่อจิตรกรรม และขอความร่วมมือผู้ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่ายในการบำรุงรักษาและป้องกันการทำลาย ทั้งโดยเจตนาและไม่เจตนา

4.1.4 ค้นคว้า วิจัย และวิเคราะห์

- รวบรวมข้อมูลและหลักฐานต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับจิตรกรรมนั้นไว้ให้ได้มากที่สุด
- ค้นคว้า วิจัย และวิเคราะห์ ลักษณะ คุณสมบัติและคุณค่าของจิตรกรรม
- ศึกษาเรื่องของจิตรกรรม ความสำคัญและหลักฐานทางโบราณคดี

4.1.5 รายงาน

การปฏิบัติการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง เป็นวิधिปฏิบัติการสมัยใหม่ซึ่งจำเป็นต้องติดตามผลโดยใกล้ชิด รายงานการปฏิบัติงานโดยละเอียดจึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง ในขณะเดียวกันการศึกษาค้นคว้าทางวิชาการเกี่ยวกับลักษณะ เทคนิค คุณค่า และหลักฐานทางโบราณคดี ซึ่งปรากฏอยู่ในจิตรกรรมฝาผนังก็เป็นเรื่องสำคัญ และจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการพัฒนาประเทศทั้งทางด้านการศึกษา เศรษฐกิจ สังคม ศาสนา วัฒนธรรม ศิลปกรรม วรรณกรรม ปรัชญา หัตถกรรม อุตสาหกรรม การท่องเที่ยว ฯลฯ

4.1.6 การเผยแพร่และประชาสัมพันธ์

กิจกรรมที่ช่วยในการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์มีดังนี้

- 1) การบรรยายและนำชม ณ แหล่งปฏิบัติการอนุรักษ์
- 2) การจัดนิทรรศการภาพถ่าย เปรียบเทียบสภาพก่อนการอนุรักษ์ไว้ ณ ฝาผนังที่กำลังปฏิบัติงาน
- 3) พิมพ์หนังสือและเอกสารส่งไปยังหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อขอความร่วมมือ และขอความอนุเคราะห์ด้านงบประมาณและการบำรุงรักษา
- 4) เผยแพร่โดยการบรรยายทางวิทยุและโทรทัศน์
- 5) เผยแพร่โดยการจัดพิมพ์บทความในหนังสือพิมพ์ท้องถิ่น

4.1.7 การส่งเสริมและให้บริการ

งานอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังมีเอกสารทางวิชาการตลอดจนภาพถ่าย แผนที่ แผนผัง ภาพคัดลายเส้น และข้อมูลต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับงานจิตรกรรมฝาผนังทั่วประเทศ โดยเฉพาะแห่งที่ได้ทำการอนุรักษ์แล้ว จะมีรายละเอียดและผลการวิจัยอยู่เป็นจำนวนมาก ข้อมูลหรือผลงานนี้จะ เป็นประโยชน์ต่อการส่งเสริมให้มีการค้นคว้า วิจัย ให้ก้าวหน้าต่อไป หรือนำข้อมูลนี้ไปใช้ ประโยชน์ทางการพัฒนาประเทศด้านต่าง ๆ

4.1.8 การประเมินผล

วิธีการประเมินผลสามารถทำได้โดย

- 1) การวิเคราะห์ทางวิทยาศาสตร์ ทำให้ทราบคุณสมบัติต่าง ๆ ของ งาน จิตรกรรม เช่น องค์ประกอบของสี กาว และการเขียนสี ปิดทอง และปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับ จิตรกรรม รวมทั้งเคมีภัณฑ์ สี และวัสดุที่เหมาะสมสำหรับการอนุรักษ์
- 2) การปฏิบัติการทางเทคนิค การใช้เคมีภัณฑ์ วัสดุ และเครื่องมือที่เหมาะสม ส่วนทางด้านช่างไทยเป็นงานที่จะวิเคราะห์เทคนิคและองค์ประกอบต่าง ๆ ของจิตรกรรมให้รู้ อย่างชัดเจน และพยายามการรักษาจิตรกรรมเดิมไว้ให้ได้มากที่สุด
- 3) การค้นคว้าทางวิชาการ การปฏิบัติงานอนุรักษ์มีความ ใกล้ชิดกับ ภาพ จิตรกรรมทำให้เห็นลักษณะและความหมายต่าง ๆ ชัด เจน ซึ่งการศึกษาความหมายของจิตรกรรมนี้ เป็นความต้องการของนักวิชาการและนักศึกษาวิจัยทางด้านศิลปวัฒนธรรมและโบราณคดีอย่างมาก

4.1.9 การติดตามผลและบำรุงรักษา

การปฏิบัติงานอนุรักษ์ในระยะแรกส่วนใหญ่เป็นการอนุรักษ์ขั้นต้น ซึ่งมี เป้าหมายในการอนุรักษ์จิตรกรรมที่มีความสำคัญอย่างสูงและกำลังชำรุดอย่างหนักซึ่งมีอยู่เป็น จำนวนมาก ให้ความชำรุดต่าง ๆ หยุดได้ชั่วคราวและมีสภาพดีขึ้นพอควร ดังนั้นการติดตามผลและ บำรุงรักษาจึงเป็นงานสำคัญ และการพิจารณาวิธีการอนุรักษ์ให้มีสภาพดีขึ้นถาวรต่อไป ซึ่งหมายถึง ความจำเป็นที่ต้องได้รับการสนับสนุนด้านงบประมาณและอัตราค่าจ้างที่มีคุณภาพเฉพาะสายงานนี้ เป็นจำนวนมาก

4.2 ปัญหาและอุปสรรคในงานอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังในประเทศไทย

งานจิตรกรรมฝาผนังในประเทศนั้นมีปรากฏอยู่เป็นจำนวนมาก และแต่ละแห่งก็ล้วนแต่มีอายุสมัยยาวนาน และมีการกระจายตัวอยู่ทั่วทุกภูมิภาคทั้งในเขตชุมชนเมืองและชนบท ด้วยสภาพความเก่าแก่ทรุดโทรมของอาคาร โบราณสถานส่งผลให้งานจิตรกรรมที่อยู่ภายในได้รับความเสียหายไปด้วย งานจิตรกรรมบางแห่งได้รับการดูแลอนุรักษ์ซ่อมแซมอย่างทันทั่วถึง แต่ยังคงเหลืองานจิตรกรรมที่สำคัญอีกหลายแห่งที่ยังคงขาดการดูแลรักษาและกำลังได้รับความเสียหาย ทั้งนี้ปัญหาและอุปสรรคที่เป็นปัจจัยสำคัญในงานอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังประกอบด้วย

4.2.1 ปัญหาการเสื่อมสลายเพราะการใช้งาน

ภาพจิตรกรรมฝาผนังในโบสถ์ หรือวิหาร ล้วนมีการเสื่อมสลายตามธรรมชาติ ฝ่ายวัดที่เป็นเจ้าของสถานที่ก็ต้องรักษาไว้ ฝ่ายเจ้าหน้าที่อนุรักษ์ก็ต้องทำการอนุรักษ์ จะอนุรักษ์โดยห้ามมิให้ใช้ไม่ได้ ทั้งสองฝ่ายควรร่วมมือกันสร้างมาตรฐานป้องกันความเสียหายเนื่องจากการใช้ และช่วยกันรักษา หรือบูรณะซ่อมแซมกันอย่างใกล้ชิด

4.2.2 ปัญหาด้านการขาดบุคลากรและสวัสดิการ

การอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังจำเป็นต้องมีผู้เชี่ยวชาญในหลายสาขาวิชา เพื่อมาปฏิบัติงานร่วมกัน การขาดบุคลากร ในสาขาใดสาขาหนึ่ง จึงส่งผลให้งานอนุรักษ์ไม่สามารถ ปฏิบัติได้อย่างเต็มที่ และไม่เพียงพอต่อปริมาณของจิตรกรรมฝาผนังที่ควรได้รับการอนุรักษ์อย่างเร่งด่วน ปัญหาด้านการขาดสวัสดิการและหลักประกันที่มั่นคง เป็นปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลให้จำนวนผู้สนใจงานอนุรักษ์มีจำนวนลดน้อยลง

4.2.3 ปัญหาด้านการขาดงบประมาณและอุปกรณ์เครื่องมือ

อุปกรณ์ เครื่องมือ เคมีภัณฑ์ต่างๆที่ใช้ ในการอนุรักษ์บางชนิดยังไม่มี การจำหน่ายในประเทศไทย จำเป็นต้องทำการสั่งซื้อจากต่างประเทศและมีราคาค่อนข้างสูง ปัญหาเหล่านี้เป็นปัญหาที่เกี่ยวข้องกันอยู่ตลอดในเรื่องของการสนับสนุนด้านงบประมาณในการปฏิบัติงาน

4.2.4 ปัญหาด้านการพัฒนาทางเทคนิค

ปัญหาด้านการพัฒนาทางเทคนิคเป็นผลที่ตามมาจากการขาดงบประมาณสนับสนุนในงานวิจัยศึกษาเพื่อพัฒนาความรู้ ส่งผลให้เทคนิคการอนุรักษ์ของไทยสามารถทำได้ในระดับหนึ่งเท่านั้น ไม่เพียงพอต่อความต้องการด้านการอนุรักษ์ที่จำเป็นต้องมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องเพื่อหาวิธีที่ดีที่สุดในการคงสภาพของงานจิตรกรรมฝาผนังให้คงอยู่ต่อไป

4.2.5 ปัญหาด้านความร่วมมือกับเจ้าของสถานที่

โดยส่วนใหญ่มักเกิดขึ้นในกรณีของแหล่งโบราณสถานประเภทวัดที่ปัจจุบันยังมีการใช้งานอยู่ การขึ้นทะเบียนอาคารโบราณสถานในปัจจุบันยังผลให้อาคารโบราณสถานเหล่านี้อยู่ภายใต้การควบคุมของทางกรมศิลปากรในการปรับปรุงหรือต่อเติมส่วนต่างๆ แหล่งงานจิตรกรรมก็เช่นเดียวกัน ซึ่งปัญหามักเกิดจากการไม่ให้ความร่วมมือและความไม่เข้าใจในหลักการอนุรักษ์ของเจ้าของสถานที่ ที่ทำการต่อเติมส่วนต่างๆ ซึ่งเจ้าของสถานที่มักกระทำโดยการขาดการศึกษาตามหลักการอนุรักษ์และไม่แจ้งให้กรมศิลปากรรับทราบ

4.2.6 ปัญหาด้านบทบาทหน้าที่ของหน่วยงานอนุรักษ์

หน่วยงานอนุรักษ์ต่าง ๆ ไม่มีความชัดเจนส่งผลให้ไม่มีการประสานงานร่วมกัน ในปัจจุบันหน่วยงานการอนุรักษ์ในกรมศิลปากรมีการแบ่งแยกเป็นหลายหน่วยงาน ซึ่งตามหลักการอนุรักษ์แล้วทั้งงานจิตรกรรม งานประติมากรรม งานด้านวิทยาศาสตร์การอนุรักษ์ หรืองานอนุรักษ์โบราณสถาน จำเป็นต้องมีการติดต่อประสานงานกันอย่างละเอียดต่อเนื่อง

4.2.7 ปัญหาด้านการขาดความรู้ความเข้าใจและความร่วมมือของประชาชน

ความรู้พื้นฐานในการอนุรักษ์ของไทยยังไม่ค่อยกว้างขวาง ทำให้ประชาชนทั่วไปไม่มีความคิดหรือมีความรู้ทางด้านการอนุรักษ์ที่ผิดหลักการ ซึ่งอาจเกิดจากการขาดการประชาสัมพันธ์ อันส่งผลต่อการสูญเสียงานจิตรกรรมที่สำคัญ งานอนุรักษ์จิตรกรรมจึงจำเป็นต้องเผยแพร่และ ส่งเสริมให้ประชาชนตระหนักถึงคุณค่าความสำคัญในฐานะมรดกทางวัฒนธรรมที่ประชาชนชาวไทยทุกคนมีหน้าที่ร่วมกันในการอนุรักษ์ปกป้อง (วรรณภา ณ สงขลา, 2532)

5. ข้อมูลพื้นฐานของแหล่งการศึกษาในโครงการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังแบบมีส่วนร่วม

การจัดทำโครงการเกี่ยวกับ การอนุรักษ์ภาพจิตรกรรมฝาผนังในปัจจุบัน มีกระบวนการทำงานที่มุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นมากขึ้น เนื่องจากปัญหาในการขาดแคลนงบประมาณและบุคลากรจากหน่วยงานภาครัฐ ดังนั้นหน่วยงานต่าง ๆ ที่มีความพร้อมด้านศักยภาพองค์ความรู้ บุคลากรและทุนทรัพย์ เช่น องค์กรระหว่างประเทศ(สถานเอกอัครราชทูต), มหาวิทยาลัย, มูลนิธิต่าง ๆ จึงได้ให้การสนับสนุนชุมชนท้องถิ่นทั่วประเทศไทย เพื่อให้ความช่วยเหลือในการปฏิบัติงานอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังพื้นบ้านเหล่านั้นให้สามารถดำรงอยู่เป็นหลักฐานมรดกวัฒนธรรมของชาติสืบไป

โครงการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังที่ได้ทำการศึกษา ประกอบด้วย

1. โครงการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังวัดบ้านก่อ ตำบลวังทรายคำ อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง
2. โครงการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง(สุปเต้ม)ในจังหวัดมหาสารคาม ณ สิมวัดโพธาราม บ้านดงบัง และสิมวัดป่าเรไร ย บ้านหนองพอก ตำบลดงบัง อำเภอนาคู จังหวัดมหาสารคาม

โครงการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังทั้ง 2 แห่ง มีแนวคิดและจุดประสงค์ที่สอดคล้องกัน นั่นคือ การปฏิบัติงานอนุรักษ์แบบบูรณาการ ที่ไม่ใช่เพียงการอนุรักษ์เฉพาะตัวผลงานจิตรกรรมฝาผนังเท่านั้น แต่ยังมุ่งเน้นให้ชุมชนท้องถิ่นและผู้ที่สนใจได้ เข้ามามีส่วนร่วมใน การวางแผนและกระบวนการอนุรักษ์ด้วย โดยมีการจัดกิจกรรม การสัมมนาให้ความรู้แก่ประชาชนเพื่อกระตุ้นให้เกิดจิตสำนึกร่วมกันในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม

5.1 โครงการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังวัดบ้านก่อ ตำบลวังใต้ อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง

ชื่อโครงการ

“ โครงการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังวัดบ้านก่อ ตำบลวังใต้ อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง”

หน่วยงานที่รับผิดชอบ

- ภาควิชาศิลปะไทย คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- สถาบันการศึกษาและสืบสานศิลปวัฒนธรรม สถาบันยุวทัศน์ (ไค)

มหาวิทยาลัยนเรศวร วิทยาเขตสารสนเทศพะเยา

สถานที่ดำเนินงาน

วิหาร บ้านก่อ ตำบลวังทรายคำ อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง

ระยะเวลาดำเนินงาน

เริ่มดำเนินการตั้งแต่วันที่ 1 กันยายน 2548 และเสร็จสิ้นโครงการวันที่ 30 เมษายน 2550

งบประมาณ/ทุนสนับสนุน

กองทุนเอกอัครราชทูตสหรัฐอเมริกาเพื่อการอนุรักษ์ทางวัฒนธรรม สถานเอกอัครราชทูตสหรัฐอเมริกา ประจำประเทศไทย (The Ambassador's Fund for Cultural Preservation 2005 : The Embassy of the United State of America) จำนวนเงินงบประมาณทั้งสิ้น 2,112,000 บาท

แนวคิดและหลักการ

แนวคิดในการปฏิบัติงานอนุรักษ์แบบบูรณาการที่ไม่เพียงแต่อนุรักษ์เฉพาะตัวของผลงานจิตรกรรมฝาผนัง และโครงสร้างสถาปัตยกรรมเท่านั้น แต่ยังให้ชุมชนที่อยู่ใกล้เคียงมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ โดยการคัดเลือกตัวแทนจากท้องถิ่นเข้าร่วมการปฏิบัติงานอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังกับผู้เชี่ยวชาญ และจัดกิจกรรมเผยแพร่ความรู้กับผู้นำ เด็กและเยาวชนในชุมชน ซึ่งจะทำให้เกิดการอนุรักษ์อย่างยั่งยืนที่ชุมชนจะสามารถดูแลมรดกทางวัฒนธรรมของตนด้วยตนเองได้ต่อไป

ผู้เข้าร่วมโครงการ

- กลุ่มหน่อศิลป์ แห่งภาควิชาศิลปะไทย คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- ชาวบ้านในชุมชนบ้านก่อ
- นักเรียนโรงเรียนบ้านก่อ
- ผู้เชี่ยวชาญด้านการอนุรักษ์จิตรกรรม

กิจกรรมในโครงการ

- ค้นคว้า รวบรวมข้อมูล ด้านวิชาการ
- สำรวจทำรังวัด เขียนแผนผังของอาคารและจิตรกรรมฝาผนังโดยละเอียด
- บำรุงโครงสร้างอาคารสถาปัตยกรรมให้มีความมั่นคงแข็งแรงขึ้น
 - ทำแผนผังและบันทึกความเสียหายของจิตรกรรมฝาผนังโดยละเอียด
- ปฏิบัติการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง
- จัด พิธีทำบุญสืบชะตาและฉลองโครงการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังวัดบ้านก่อ
- จัดพิมพ์หนังสือ “บ้านก่อ ช้างเผือกเมืองลำปาง” เพื่อเผยแพร่แก่สาธารณชน

ลักษณะพื้นที่ศึกษา

บ้านก่อเป็นหมู่บ้านหนึ่งในเขตอำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง ลักษณะพื้นที่ทั่วไปเป็นที่ราบลุ่มขนาดเล็กในเทือกเขาผีปันน้ำ ความกว้างของที่ราบระหว่างแนวเขาประมาณ 1-2 กิโลเมตร สูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 360-400 เมตร มีแม่น้ำวังเป็นแม่น้ำสายหลัก ชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพ ทำนา ทำไร่ ทำสวน ค้าขาย และรับจ้าง

วัดบ้านก่อ ตั้งอยู่เลขที่ 55 บ้านก่อ หมู่ 6 ตำบลวังทรายคำ อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง ชาวบ้านในชุมชนบ้านก่อร่วมกันสร้างวัดขึ้น เมื่อราวกลางพุทธศตวรรษที่ 25 ได้รับการบูรณะในปี พ.ศ. 2477 แล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2479 ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาในวันที่ 6 กรกฎาคม พ.ศ. 2492 มีวิหารหลวงเป็นประธานของพื้นที่ภายในวัด ส่วนวิหารหลวงเป็นอาคารลักษณะปิด หันหน้าไปทางทิศตะวันออก ยกพื้นสูง 1 เมตร มีผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ตัวอาคารก่ออิฐถือปูน มีประตูเข้าสู่วิหาร 3 ช่องทาง พนักด้านเหนือ-ใต้มีช่องระบายอากาศ หลังคาทรงจั่วมุงด้วยไม้แผ่นสี่เหลี่ยมชาลันนา เรียก เป็นเกล็ดจิตรกรรมฝาผนังหรือที่ชาวล้านนาเรียกว่า “รูปแต้ม” ในวิหารวัดบ้านก่อ เป็นผลงานเขียนของหลวงพ่อดำป้อ อุดหนุน ซึ่งเขียนขึ้นเมื่อราว 70 ปีที่ผ่านมา รูปแต้ม ณ วิหารแห่งนี้มีปรากฏอยู่ทั้งภายในและบนผนังโถงหน้าวิหาร เขียนเรื่องพุทธประวัติ ชาดก และชาดกนอกนิบาต หรือนิทานพื้นบ้านอิงชาดก บริเวณโถงกว้างด้านหน้ามีรูปแต้มสี่ฝุ่นเรื่อง หงส์หิน ภายในวิหารมีรูปแต้มเรื่อง พรหมจักร, พระเสถียร, พระเตมีย์, พระมาลัยโปรดโลก และพุทธประวัติ นับได้ว่าจิตรกรรมฝาผนังวัดบ้านก่อเป็นงานจิตรกรรมพื้นบ้านที่แสดงถึงเอกลักษณ์ของชาวล้านนา สอดแทรกวิถีชีวิตของชาวล้านนาได้อย่างสมบูรณ์งดงาม

ภาพที่ 1 แผนที่แสดงตำแหน่งที่ตั้ง วัดบ้านก่อ อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง

ที่มา : อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง, เข้าถึงเมื่อ 21 ตุลาคม 2553, เข้าถึงได้จาก

<http://maps.google.co.th/>

ภาพที่ 2 วิหารหลวงวัดบ้านก่อ อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง

ภาพที่ 3 ภาพจิตรกรรมฝาผนังด้านนอกวิหารหลวงวัดบ้านก่อ

ภาพที่ 4 ภาพจิตรกรรมฝาผนังด้านในวิหารหลวงวัดบ้านก่อ

รุก แต่งเติม และเปลี่ยนแปลงไปจนไม่เหลือเค้าโครงเดิม คุณค่างานศิลปกรรมที่เคยเป็นตัวแทนของ ยุสมัยต่าง ๆ ก็ถูกกลืนหายไปหมดสิ้น สถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ก็ถูกรื้อถอนทำลายและ ปลดปล่อยให้รกร้าง ดังนั้นจึงจำเป็นต้องหาวิธีที่ชุมชนต้องหันมาให้ความสำคัญกับมรดกทางศิลปกรรม ของท้องถิ่น ด้วยการค้นหาศักยภาพของชุมชนบนพื้นฐานการอนุรักษ์ และสืบทอดแก่คนรุ่นต่อไป โดยถือว่าเป็นหลักฐานสำคัญต่อการพัฒนา โดยโครงการนี้ใช้กระบวนการทำงานแบบมีส่วนร่วม โดยมีภาคีทั้งภาครัฐ ชุมชน และนักวิจัยทำงานร่วมกัน

วัตถุประสงค์ของโครงการ

- เพื่ออนุรักษ์แหล่งโบราณสถานศิลปกรรมท้องถิ่น
- เพื่อสร้างความตระหนักให้เห็นคุณค่างานจิตรกรรม และแหล่งศิลปกรรมของท้องถิ่น
- เพื่อสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์แหล่งศิลปกรรมท้องถิ่น

ผู้เข้าร่วมโครงการ

- ชาวบ้านในชุมชนบ้านดงบังและบ้านหนองพอก
- กลุ่มหนังปะโมทัย
- กลุ่มจ่ายผญา-สรภัญญะ กลุ่มทอผ้าไหม
- กลุ่มผู้นำชุมชน
- กลุ่มพระสงฆ์
- กลุ่มโรงเรียน
- กลุ่มสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลดงบัง

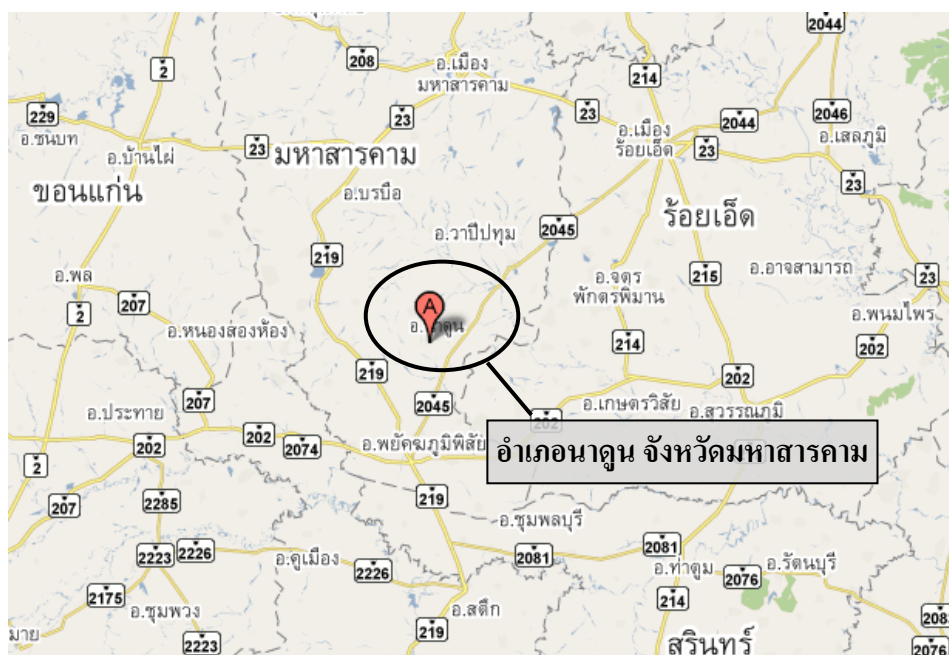
กิจกรรมในโครงการ

- อบรมการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานศิลปกรรมท้องถิ่นและภาพจิตรกรรมฝาผนัง
- การจ่ายผญาและการขับร้องสรภัญญะ
- การทอผ้าไหมลายสุปแด้ม
- การอบรมมัคคุเทศก์รักษ์แหล่งโบราณสถานศิลปกรรมท้องถิ่น
- ถ่ายศิลปปะริภัสสุปแด้ม
- การทำหนังปะโมทัย หรือหนังตะลุงอีสาน

ลักษณะพื้นที่ศึกษา

1) วัดโพธาราม ตั้งอยู่เลขที่ 95 หมู่ที่ 5 บ้านดงบัง ตำบลดงบัง อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย มีเนื้อที่ 6 ไร่ 2 งาน 6 ตารางวา ประวัติความเป็นมาของวัดโพธารามระบุไว้ว่าสร้างเมื่อ พ.ศ. 2343 ชาวบ้านเรียกว่า วัดบ้านดงบัง ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาเมื่อวันที่ 16 กรกฎาคม พ.ศ. 2451 พระครูจันดีเจ้าอาวาสวัดโพธารามเป็นผู้ออกแบบตัวสิม(วิหาร) โดยยกพื้นสูง มีภาพจิตรกรรมฝาผนังหรือรูปปั้นทั้งภายในและภายนอกสิม ซึ่งบอกเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับ พุทธประวัติ พระเวสสันดรชาดก ส่วนภายนอกสิมปั้นรูปเกี่ยวกับชีวิตชาวบ้าน ประเพณี การทำมาหากิน และมีภาพวาดนิทานพื้นบ้านเรื่อง สินไซ (สังข์ศิลป์ชัย) และพุทธประวัติ โดยช่างแต้มที่ชื่อว่า ช่างจารย์ชาลาย และช่างสิงห์ เป็นชาวบ้านดงบังทั้งคู่ และสิมวัดโพธารามได้รับการพิจารณารางวัลอาคารอนุรักษ์ดีเด่น ปี 2547 จากสมาคมสถาปนิกสยาม และได้จัดทำทะเบียนอาคารที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์

2) วัดป่าเรไร้อยู่หมู่ 5 บ้านหนองพอก ตำบลดงบัง อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม มีพื้นที่ 1 ไร่ 3 งาน 60 ตารางวา โดยขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 110 ตอนที่ 217 เมื่อวันที่ 22 ธันวาคม พ.ศ. 2536 ตามหลักฐานวัดป่าเรไร้เป็นวัดโบราณที่สร้างขึ้นเมื่อประมาณ พ.ศ. 2224 สมัยพระอริการเหศวเป็นเจ้าอาวาส เดิมชื่อ วัดบ้านหนองพอก ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อวันที่ 4 มิถุนายน พ.ศ. 2460 มีลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่โดดเด่น คือเป็นสิมแบบพื้นบ้าน ลักษณะทึบ ตัวอาคารก่ออิฐสอดินฉาบปูนผนังก่อทึบตลอด บันไดก่อด้วยรูปปั้นนาคตามแบบศิลปะอีสาน เขียนภาพจิตรกรรมฝาผนัง/รูปปั้นทั้งผนังด้านนอกและด้านใน ผนังด้านเขียนเรื่องราวพุทธประวัติพระมาลัย ส่วนผนังด้านนอกเขียนเรื่อง พระลัก-พระลาม (รามเกียรติ์ฉบับลาว) และเวสสันดรชาดก โดยฝีมือของช่างพื้นถิ่นชื่อว่า ช่างสิงห์

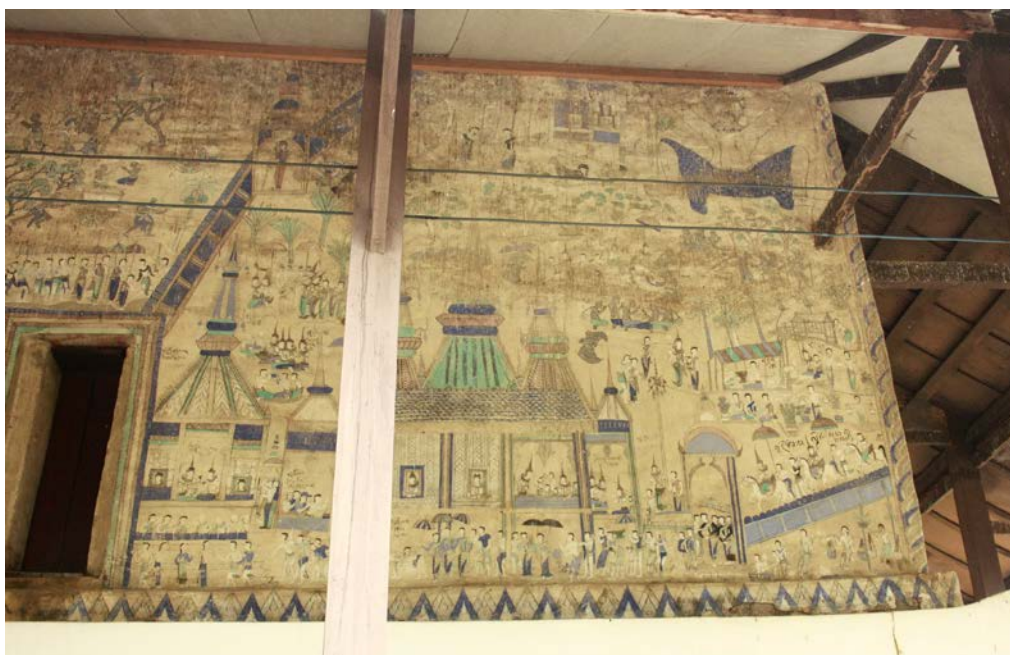

ภาพที่ 5 แผนที่แสดงตำแหน่งที่ตั้งวัดโพธารามและวัดป่าเรไรย์ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
ที่มา : อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, เข้าถึงเมื่อ 21 ตุลาคม 2553, เข้าถึงได้จาก

<http://maps.google.co.th/>

ภาพที่ 6 สิมวัดโพธาราม บ้านดงบัง ตำบลดงบัง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

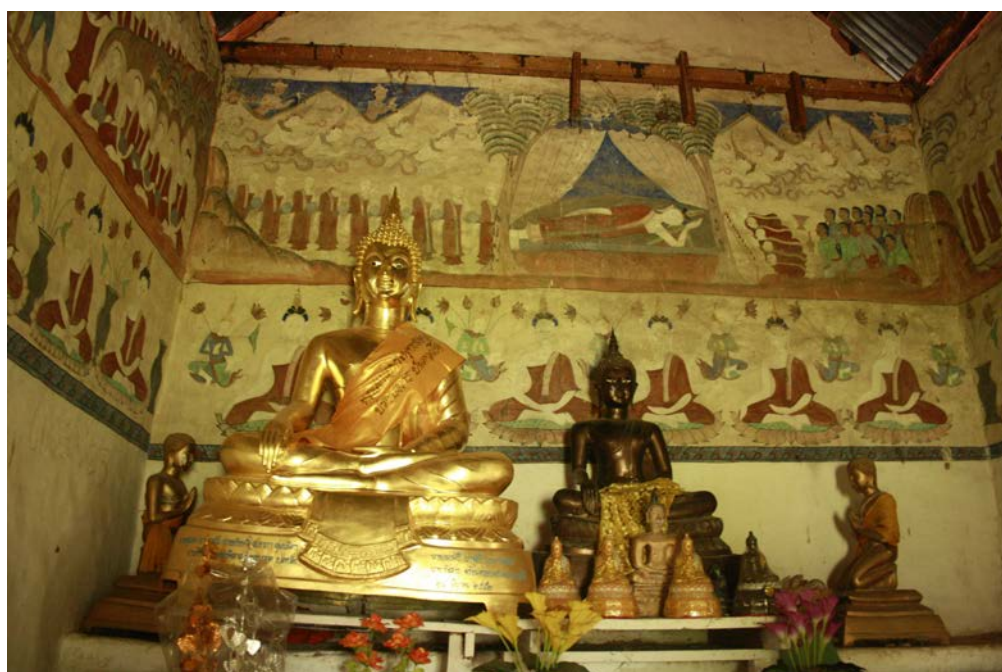
ภาพที่ 7 ภาพจิตรกรรมฝาผนังหรือสอปแต้ม ด้านนอกสิมวัดโพธาราม

ภาพที่ 8 ภาพจิตรกรรมฝาผนังหรือสอปแต้ม ด้านในสิมวัดโพธาราม

ภาพที่ 9 สิมวัดป่าเรไรย์ บ้านหนองพอก ตำบลคงบัง อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม

ภาพที่ 10 ภาพจิตรกรรมฝาผนังหรือรูปแต้ม สิมวัดป่าเรไรย์

บทที่ 3

ระเบียบวิธีการศึกษาวิจัย กระบวนการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง

วิธีการดำเนินงานวิจัยเรื่อง “กระบวนการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง” เป็นการศึกษาวิจัยที่เน้นรูปแบบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับโครงการอนุรักษ์ภาพจิตรกรรมฝาผนัง 2 โครงการ 1) โครงการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังวัดบ้านก่อ ตำบลวังทรายคำ อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง ดำเนินการโดยภาควิชาศิลปะไทย คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 2) โครงการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง(สุปเตม) ในจังหวัดมหาสารคาม ณ สิมวัดโพธาราม บ้านคงบัง และสิมวัดป่าไร่ ไร่ บ้านหนองพอก ตำบลคงบัง อำเภอนาคู จังหวัดมหาสารคาม ดำเนินการโดย สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม ซึ่งโครงการทั้ง 2 แห่งนี้ได้เน้นการปฏิบัติงานแบบมีส่วนร่วมกับชุมชน และในงานวิจัยนี้ได้จัดทำขึ้นเพื่อศึกษาเปรียบเทียบ แนวคิด ขั้นตอนกระบวนการปฏิบัติงานอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังของแต่ละโครงการ วิเคราะห์ปัญหาและอุปสรรค รวมทั้งติดตามผลการดำเนินและผลสืบเนื่องว่าเป็นไปตามวัตถุประสงค์ของแต่ละโครงการหรือไม่อย่างไร ในการศึกษาวิจัยนี้ ผู้วิจัยมีวัตถุประสงค์เพื่อจัดการองค์ความรู้และสร้างแบบแผนเบื้องต้นของกระบวนการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังที่มีประสิทธิภาพ สามารถนำไปปฏิบัติได้จริงในโครงการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังในแหล่งอื่น ๆ รวมทั้งโครงการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมในรูปแบบต่าง ๆ ที่เน้นกระบวนการทำงานร่วมกันระหว่างหน่วยงานของภาครัฐ เอกชน กับชุมชนท้องถิ่นในประเทศไทย

1. ระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัยเรื่องการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังแบบมีส่วนร่วม เป็นงานศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Methodology) ที่เน้นการศึกษาวิจัยโดยการวิเคราะห์เปรียบเทียบจากตัวอย่างโครงการที่มีรูปแบบการทำงานที่คล้ายคลึงกัน เพื่อก่อให้เกิดความเข้าใจในกระบวนการขั้นตอนปฏิบัติงานร่วมกันระหว่าง กลุ่มคน/หน่วยงาน และข้อมูลของตัวอย่างที่นำมาศึกษาเหล่านี้จะต้องมีความสมบูรณ์ในตัวเอง มีความเฉพาะเจาะจงและมีขอบเขตชัดเจนทั้งด้านเนื้อหา เวลาและสถานที่

รูปแบบการวิจัยที่นำมาใช้ศึกษา คือ การวิจัยเพื่อประเมินประสิทธิภาพ (Summative Evaluation) ผู้วิจัยได้นำมาใช้ในการศึกษาและติดตามผลสำเร็จของการปฏิบัติงานในโครงการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังที่ได้นำมาเป็นตัวอย่างในการศึกษา เพื่อวิเคราะห์กระบวนการทำงานและผลลัพธ์ของโครงการนั้น ๆ

2. วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

2.1 การศึกษาจากเอกสาร (Documentary Study)

ในการศึกษาวิจัยเรื่อง “กระบวนการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง” ข้อมูลพื้นฐานที่ผู้วิจัยจำเป็นต้องศึกษาและทำความเข้าใจ ได้แก่ การศึกษาประวัติความเป็นมาและความสำคัญในงานอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังในประเทศไทย, เทคนิควิธีการอนุรักษ์ภาพจิตรกรรมฝาผนัง, แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการอนุรักษ์ การปฏิบัติงานแบบมีส่วนร่วม, ระเบียบและกฎหมายที่เกี่ยวข้อง และข้อมูลการปฏิบัติงานในโครงการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังที่นำมาเป็นกรณีศึกษา รูปแบบข้อมูลเอกสารที่นำมาใช้ในการศึกษา ประกอบด้วย รายงานการจัดทำโครงการ เอกสารการสัมมนา วิทยานิพนธ์ หนังสือ บทความ บันทึภาพถ่าย รวมทั้งข้อมูลจากสื่ออินเทอร์เน็ต แหล่งที่มาของเอกสารที่ได้ทำการค้นคว้าได้แก่

- สำนักหอสมุดกลาง สาขาวังท่าพระ มหาวิทยาลัยศิลปากร กรุงเทพมหานคร
- สำนัก หอสมุดกลาง วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร นครปฐม
 - สำนักหอสมุดมหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- สำนักบรรณสารสนเทศ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

2.2 การเก็บข้อมูลภาคสนาม (Field Study)

2.2.1 การสำรวจ (Survey) สถานที่ในการปฏิบัติงานอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังตามโครงการทั้ง 2 แห่ง ประกอบด้วย

- วิหาร วัดบ้านก่อ ตำบลวังทรายคำ อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง

- สิมวัดโพธาราม บ้านดงบัง และสิมวัดป่าเรไรย์ บ้านหนองพอก ตำบลดงบัง
อำเภอนาคู จังหวัดมหาสารคาม

ข้อมูลที่จะเก็บรวบรวมจากการสำรวจภาคสนาม โดยการลงไปศึกษาสภาพ
พื้นที่จริงของโครงการต่าง ๆ มีดังนี้

ศึกษาข้อมูล ตรวจสอบสภาพโครงสร้างของอาคารโบราณสถานซึ่งเป็นที่ตั้ง
ของภาพจิตรกรรมฝาผนัง โดยการตรวจสอบสภาพความสมบูรณ์ การชำรุดเสียหายของภาพ
จิตรกรรมฝาผนัง ค้นหาสาเหตุของการเสื่อมสลาย ตรวจสอบการติดตั้งอุปกรณ์เครื่องใช้ภายใน
อาคารโบราณสถาน ว่ามีการติดตั้งที่อาจก่อให้เกิดความเสียหายต่อภาพจิตรกรรมฝาผนังหรือไม่

- สภาพก่อนดำเนินการอนุรักษ์

- สภาพภายหลังมีการดำเนินการอนุรักษ์

ศึกษากระบวนการดำเนินงานอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังแบบมีส่วนร่วม โดย
การร่วมสังเกตการณ์และร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของโครงการ

ศึกษาข้อมูล กลุ่ม องค์กร หน่วยงาน หรือเครือข่าย ที่มีส่วนร่วมในการ
ดำเนินงาน เพื่อทำการตรวจสอบข้อมูลและค้นหาว่าใคร/หน่วยงานใด มีหน้าที่/ความรับผิดชอบ
อย่างไรบ้างในแต่ละขั้นตอนของการทำงานอนุรักษ์แบบมีส่วนร่วม

- ศึกษาว่า ใคร/หน่วยงานใด ร่วมกับ ใคร/หน่วยงานใด ในขั้นเริ่มต้นและ
วางแผนจัดการดำเนินงานอนุรักษ์

- ศึกษาว่า ใคร/หน่วยงานใด ร่วมกับ ใคร/หน่วยงานใด ในขั้นตอนการ
ปฏิบัติงานอนุรักษ์

- ศึกษาว่า ใคร/หน่วยงานใด ร่วมกับ ใคร/หน่วยงานใด ในขั้นตอนการ
ทำนุบำรุง ดูแลรักษาอาคารโบราณสถานและภาพจิตรกรรมฝาผนังหลังจากเสร็จสิ้นการดำเนินงาน
อนุรักษ์แล้ว และมีใคร/หน่วยงานใด ติดตามประเมินผลสำเร็จของโครงการ

2.2.2 การสัมภาษณ์ (Interview) ในงานวิจัยที่ใช้กรณีศึกษาหลายแห่งเช่นนี้ ทำให้
ผู้วิจัยต้องลงพื้นที่สัมภาษณ์บุคคลที่มีความหลากหลาย ประกอบกับระยะเวลาการวิจัยที่มีอย่างจำกัด

ดังนั้นเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครบถ้วนและตรงตามวัตถุประสงค์ของงานวิจัย จึงได้เลือกใช้รูปแบบ “การสัมภาษณ์โดยใช้โครงสร้างการสัมภาษณ์” (Interview Guide) โดยจะมีการทำรายการของประเด็นหรือคำถามหลัก ๆ ไว้ล่วงหน้า เพื่อให้มั่นใจว่าผู้ให้สัมภาษณ์ทุกคนจะเล่าเรื่องตามประเด็นหรือคำถามหลัก ขณะเดียวกันผู้สัมภาษณ์เองก็มีอิสระในการสร้างบทสนทนาหรือคำถามปลีกย่อยภายใต้โครงสร้างหลักนั้นได้

โครงสร้างการสัมภาษณ์เพื่อสำรวจและติดตามผลในโครงการอนุรักษ์
จิตรกรรมฝาผนัง มีดังนี้

- บทบาทและหน้าที่ของผู้มีส่วนร่วมในกิจกรรมของโครงการ
- ความสำเร็จของโครงการ
- ทักษะของผู้เข้าร่วมโครงการ
- ผลกระทบของโครงการ
- ปัญหาที่ประสบหลังการจัดทำโครงการ
- ความคิดเห็นต่อโครงการ ฯลฯ

2.3 ขั้นตอนการลงพื้นที่สำรวจและสัมภาษณ์

การเก็บข้อมูลการวิจัย ผู้วิจัยได้เดินทางออกสำรวจในสถานที่จริงตามโครงการที่ได้เลือกมาเป็นกรณีศึกษา โดยทำการลงพื้นที่สำรวจสภาพของแหล่ง 3 ครั้ง และลงพื้นที่เพื่อสัมภาษณ์ข้อมูลจากผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง 2 ครั้ง รวมทั้งสิ้น 5 ครั้งด้วยกัน มีรายละเอียดดังนี้

ครั้งที่ 1 การสำรวจ วัดโพธาราม และวัดป่าเรไรย์ ต.ดงบัง อ.นาคนู จ.มหาสารคาม
วันที่ 17 กรกฎาคม พ.ศ. 2553 โดยเดินทางไปสำรวจด้วยรถยนต์ส่วนตัว ถึงจุดมุ่งหมายในเวลาประมาณ 13.00 น. โดยสถานที่แรกที่เข้าไปสำรวจคือ สิมวัดโพธาราม ซึ่งในวัดเวลาดังกล่าว ท่านเจ้าอาวาสได้เดินทางไปกิจธุระยังต่างจังหวัด ผู้วิจัยจึงได้แต่สำรวจสภาพโครงสร้างสถาปัตยกรรมและภาพจิตรกรรมฝาผนังพร้อมบันทึกภาพเท่านั้น จากนั้นได้เดินทางต่อไปยัง สิมวัดป่าเรไรย์ ซึ่งตั้งอยู่ไม่ไกลกันมากนัก ซึ่งพบว่าท่านเจ้าอาวาสวัดป่าเรไรย์เองก็เดินทางไปกิจธุระนอกพื้นที่เช่นเดียวกัน ทำให้ผู้วิจัยรวบรวมได้เพียงข้อมูลภาพถ่ายและการสำรวจสภาพทั่วไปของอาคารและ

ภาพจิตรกรรมเท่านั้น ทั้งนี้ความผิดพลาดที่เกิดขึ้น ทำให้ผู้วิจัยไม่สามารถเก็บข้อมูลได้ตาม จุดประสงค์ที่ตั้งใจไว้ เนื่องจากความบกพร่องที่ไม่ได้ติดต่อขอความอนุเคราะห์จากท่านเจ้าอาวาส ทั้งสองท่านเป็นการล่วงหน้า จึงส่งผลให้การเดินทางไปสำรวจในครั้งแรกไม่ได้เป็นไปตาม เป้าประสงค์

ครั้งที่ 2 การสำรวจ วัดบ้านก่อ ต.วังทรายคำ อ.วังเหนือ จ.ลำปาง วันที่ 12 สิงหาคม พ.ศ. 2553 โดยได้รับความอนุเคราะห์จากอาจารย์ประจำคณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยศิลปากรใน เรื่องของการเดินทางไปยังจังหวัดลำปาง นอกจากนี้ยังได้รับความช่วยเหลือจากผู้คนในพื้นที่จังหวัด ลำปางในการเอื้อเพื่อให้ผู้วิจัยและผู้ร่วมเดินทางได้อาศัยยานพาหนะในการเดินทางต่อเข้าไปยังวัด บ้านก่อ ซึ่งอยู่ลึกเข้าไป ในในหมู่บ้านไกลจากถนนเส้นหลักซึ่งไม่มีรถโดยสารรับจ้าง และผู้วิจัยได้ เดินทางไปถึงจุดมุ่งหมายในเวลาประมาณ 12.00 น. โดยได้รับการต้อนรับและให้คำแนะนำ ช่วยเหลืออย่างเต็มที่ โดยท่านเจ้าอาวาสและพระลูกวัด ซึ่งท่านได้นำชมและอธิบายเกี่ยวกับประวัติ และความสำคัญของภาพจิตรกรรมฝาผนังให้ผู้วิจัยได้รับทราบโดยละเอียด พร้อมกันนี้ยังได้ติดต่อ ประสานไปยังปราชญ์ชาวบ้านและเยาวชนในหมู่บ้าน ซึ่งทำหน้าที่เป็นยุวมัคคุเทศก์อาสา โดยเข้ามา ให้ความรู้และสาธิตการบรรยายนำชม นอกจากนี้ยังได้ร่วมให้สัมภาษณ์ตอบข้อซักถามเกี่ยวกับ ข้อมูลอันเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาวิจัย หลังจากทำการสำรวจ ถ่ายภาพ และสัมภาษณ์เสร็จ เรียบร้อย ท่านเจ้าอาวาสวัดได้ให้ความอนุเคราะห์ห่มอบหนังสือในโครงการที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์ ภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดบ้านก่อให้แก่ผู้วิจัยจำนวน 2 เล่ม และได้อำนวยความสะดวกให้แก่ผู้วิจัยใน การเดินทางกลับเข้าสู่ตัวจังหวัดลำปางอีกด้วย

ครั้งที่ 3 การสำรวจ วัดโพธาราม และวัดป่าเรไรย์ ต.ดงบัง อ.นาคนู จ.มหาสารคาม วันที่ 9 ตุลาคม พ.ศ. 2553 เนื่องจากได้รับประสบการณ์จากความผิดพลาดในครั้งแรกของการลงพื้นที่ สำรวจ ทำให้ผู้วิจัยมีการเตรียมความพร้อมมากยิ่งขึ้นโดยการจัดพิมพ์แบบฟอร์ม การสำรวจและ สัมภาษณ์ (ตัวอย่างดังแนบในภาคผนวกท้ายเล่ม) ประกอบด้วย 1) แบบสำรวจและติดตามผล สืบเนื่องในการจัดทำโครงการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง 2) แบบสอบถามชุดที่ 1 สำหรับผู้เป็น ตัวแทนวัดหรือสถานที่จัดทำโครงการ 3) แบบสอบถามชุดที่ 2 สำหรับประชาชนที่มีส่วนร่วมใน โครงการ โดยในการเดินทางสำรวจครั้งนี้ได้มีการติดต่อขอความอนุเคราะห์จากท่านเจ้าอาวาส ล่วงหน้า ทำให้มีโอกาสนำสัมภาษณ์และสอบถามในประเด็นต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์

จิตรกรรมฝาผนังร่วมทั้งแนวทางในการอนุรักษ์ของวัดและชุมชน พร้อมกันนี้ยังได้ท่านเจ้าอาวาส ได้ให้ข้อมูลในการประสานติดต่อไปยังปราชญ์ชาวบ้านซึ่งทำหน้าที่เป็นมัคคุเทศก์อาสาประจำท้องถิ่น นั่นคือ คุณเสถียร พุทโธสง ซึ่งได้ให้ความอนุเคราะห์ข้อมูลและนำชมภาพจิตรกรรมฝาผนัง รวมถึงการบอกเล่าประสบการณ์ในการร่วมปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ ในโครงการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังเมื่อปี พ.ศ. 2551 – 2552 และยังได้นำคณะของผู้วิจัยเดินทางต่อไปยัง สิมวัดป่าเรไรย์ ซึ่งในครั้งนี้ผู้วิจัยได้มีโอกาสนำท่านเจ้าอาวาสวัดป่าเรไรย์และพระลูกวัดเกี่ยวกับประวัติและความสำคัญของภาพจิตรกรรมฝาผนัง ซึ่งได้รับความอนุเคราะห์ข้อมูลอย่างดี

ครั้งที่ 4 การสัมภาษณ์ข้อมูลจากครูและนักเรียน กลุ่มเยาวชนคณะเพชรอีสาน จากโรงเรียนดงบังพิสัยนวการนุสรณ์ จ.มหาสารคาม วันที่ 18 ธันวาคม พ.ศ. 2553 ที่ลานกิจกรรมแพร่่งภูธร จ.กรุงเทพมหานคร ในการเข้าร่วมกิจกรรม “พื้นที่นี้ดีจัง ณ แพร่งภูธร” ซึ่งผู้วิจัยได้รับเอกสารประชาสัมพันธ์กิจกรรมดังกล่าวจากมหาวิทยาลัยศิลปากร จึงทราบว่าคณะเพชรอีสานซึ่งเป็นกลุ่มกิจกรรมหนึ่งที่จะทำการแสดงพื้นบ้านหนังประโมทัย(หนังตะลุงอีสาน/หนังบักต้อ) ที่เกิดการรวมตัวขึ้นมาจากการจัดทำโครงการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง ณ สิมวัดโพธารามและสิมวัดป่าเรไรย์ นั้น ได้เดินทางมาทำการแสดงเพื่อเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านของภาคตะวันออกเฉียงเหนือให้แก่เยาวชนในพื้นที่กรุงเทพมหานครและภูมิภาคอื่น ๆ ได้ศึกษาเรียนรู้ จึงเป็นโอกาสที่ดีที่ผู้วิจัยได้เข้าไปเก็บข้อมูลเพิ่มเติม โดยการสัมภาษณ์ครูและนักเรียนที่เคยมีส่วนเกี่ยวข้องและได้รับผลประโยชน์จากโครงการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังฯ จากการสัมภาษณ์ทำให้ทราบว่ามีการเปิดรับนักเรียนรุ่นใหม่ๆเข้าร่วมการฝึกหัดและทำการแสดงทุกปี และคณะเพชรอีสานยังได้รับเชิญให้ไปร่วมแสดงในหลายพื้นที่ โดยได้ทำการแสดงอย่างต่อเนื่อง มาเป็นเวลากว่า 3 ปี นอกจากนี้ผู้วิจัยยังได้รับความร่วมมือจาก อาจารย์ไมตรี ปะวะเสนะ ซึ่งเป็นผู้ดูแลและนำคณะนักเรียนเดินทางไปแสดงยังสถานที่ต่าง ๆ โดยการติดต่อข้อมูลกับผู้วิจัยทางจดหมายอิเล็กทรอนิกส์

ครั้งที่ 5 การสัมภาษณ์ข้อมูลจาก อาจารย์ประจำภาควิชาศิลปะไทย คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ วันที่ 8 มกราคม พ.ศ. 2554 ตั้งแต่เวลา 10.00 น. โดยผู้วิจัยได้ทำการติดต่อขอความอนุเคราะห์ข้อมูลจากท่านรองศาสตราจารย์ ดร.วรลัญจ์ บุญยสุรัตน์ ผู้จัดทำโครงการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังที่วัดบ้านก่อ จ.ลำปาง เพื่อให้สัมภาษณ์ พร้อมกันนั้นท่านอาจารย์ยังได้แนะนำให้ขอข้อมูลเพิ่มเติมจาก ท่านอาจารย์สุรัชย์ จงจิตงาม ซึ่งเป็นอาจารย์อีกท่านหนึ่งที่มีส่วนสำคัญในการ

จัดทำโครงการ ในส่วนของงานอนุรักษ์สถาปัตยกรรม ซึ่งผู้วิจัยได้รับความอนุเคราะห์ข้อมูลจาก อาจารย์ทั้งสองท่านอย่างดียิ่ง และทางคณะวิจิตรศิลป์ยังได้มอบเอกสารและแผ่นวีดิทัศน์เกี่ยวกับการดำเนินโครงการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังที่วัดบ้านก่อซึ่งเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการศึกษาวิจัย

3. กลุ่มตัวอย่างที่ทำการศึกษา

จากการศึกษาผลงานวิจัยของนักวิชาการท่านอื่น ๆ ทำให้ตัวผู้วิจัยเกิดความสนใจที่จะศึกษาและทำการวิจัยโดยวิธีการศึกษาเปรียบเทียบกิจกรรม/โครงการที่มีวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายที่ตรงกันแต่มีความแตกต่างทางด้านของประเพณีวัฒนธรรม พื้นที่สภาพภูมิศาสตร์ ซึ่งจะสามารถสะท้อนให้เห็นว่าในกิจกรรม/โครงการเดียวกันนั้น ความแตกต่างทางความคิดและวิถีชีวิตของผู้คนต่างถิ่น มีผลต่อแนวความคิดและการปฏิบัติแตกต่างกันหรือไม่ แตกต่างกันอย่างไร และเพราะเหตุปัจจัยใดทำให้เกิดความแตกต่างเช่นนั้น สภาพแวดล้อมประเพณีวัฒนธรรมรูปแบบใดที่เอื้ออำนวยให้ประสบความสำเร็จหรือล้มเหลว และจะมีวิธีการแก้ไขปัญหาลักษณะเหล่านั้นได้อย่างไร

เพื่อที่จะไขข้อสงสัยดังกล่าว ผู้วิจัยจึงเลือกที่จะศึกษาเปรียบเทียบกิจกรรม/โครงการที่มีการปฏิบัติงานเสร็จสิ้นเป็นที่เรียบร้อยแล้ว เพื่อจะได้ข้อมูลในการนำมาศึกษาวิเคราะห์อย่างครบถ้วน ตั้งแต่กระบวนการคิดริเริ่มจนกระทั่งเสร็จสิ้นโครงการ แล้วจึงทำการติดตามผลสืบเนื่องของโครงการเหล่านั้น โดยผู้วิจัยมีเกณฑ์ในการพิจารณาคัดเลือก จนกระทั่งได้ข้อสรุปที่จะทำการศึกษาเปรียบเทียบ โครงการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง ณ วัดบ้านก่อ จ.ลำปาง และโครงการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง ณ สิมวัดโพธารามและสิมวัดป่าไร่ย์ จ.มหาสารคาม ดังนี้

- เป็นโครงการที่มีวัตถุประสงค์และเป้าหมายในแนวทางเดียวกัน คือเพื่ออนุรักษ์และสืบทอดศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน
- มีทรัพยากรหลักที่จะทำการอนุรักษ์ เป็นทรัพยากรทางวัฒนธรรมประเภทเดียวกัน คือ จิตรกรรมฝาผนังแบบพื้นบ้าน
- กลุ่มเป้าหมายที่จะเข้าร่วมในโครงการ เป็นกลุ่มเดียวกัน คือ เยาวชน ประชาชนในท้องถิ่น วัด รวมทั้ง นักเรียนนักศึกษาจากมหาวิทยาลัยในพื้นที่

3.4 ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการอนุรักษ์ และการพัฒนาชุมชน

ในการศึกษาโครงการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง ผู้วิจัยได้ทำการกำหนดหน่วยการวิเคราะห์ (Units of Analysis) ออกเป็น 2 ระดับ เพื่อกำหนดขอบเขตของการนำเสนอข้อมูลและผลการวิจัย ได้แก่

- ระดับกลุ่มคน/ชุมชน
- ระดับหน่วยงาน/องค์กร

4. เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา

4.1 เอกสารข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับโครงการและชุมชนกรณีศึกษา

4.2 ชุดคำถามในการสัมภาษณ์

- แบบสอบถาม ผู้เป็นตัวแทนวัดหรือสถานที่จัดทำโครงการ
- แบบสอบถาม ประชาชนที่มีส่วนร่วมในโครงการ

4.3 แบบการสำรวจและติดตามผลของการดำเนินโครงการ

- แบบการสำรวจสภาพทั่วไปของอาคารและจิตรกรรมฝาผนัง
- แบบการสำรวจ/ศึกษาศักยภาพและความพร้อมของชุมชนและหน่วยงานที่รับผิดชอบ
- แบบการสำรวจ/ศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน
- แบบการสำรวจ/ติดตามผลสำเร็จและผลสืบเนื่องของโครงการ

4.4 เครื่องมือจัดบันทึกการสำรวจและการสัมภาษณ์ ได้แก่

- สมุดจดบันทึกและอุปกรณ์เครื่องเขียน
- กล้องถ่ายภาพ
- เครื่องบันทึกเสียง

5. ปัญหาและอุปสรรคในการเก็บข้อมูล

5.1 ปัญหาและอุปสรรคในการลงพื้นที่เพื่อสำรวจสภาพสถาปัตยกรรมและภาพจิตรกรรมฝาผนัง

- อุปสรรคในการเดินทาง เนื่องจากวัดซึ่งเป็นแหล่งกรณีศึกษาดังอยู่ห่างไกลและไม่มีรถโดยสารประจำทางผ่าน จึงทำให้เข้าถึงแหล่งกรณีศึกษาได้อย่างยากลำบาก และต้องใช้ระยะเวลายาวนานพอสมควร
- ในกรณีของการสำรวจแหล่งภาพจิตรกรรมฝาผนัง ณ สิมวัดโพธาราม มีข้อห้ามมิให้ผู้หญิงหรือผู้ที่ไม่เกี่ยวข้องเข้าไปภายในอาคาร(สิม) ซึ่งเป็นอุปสรรคสำคัญของผู้วิจัยซึ่งเป็นผู้หญิง ที่จะต้องได้รับการอนุญาตจากเจ้าของสถานที่(เจ้าอาวาส)เสียก่อน

5.2 ปัญหาและอุปสรรคในการลงพื้นที่เพื่อสัมภาษณ์ข้อมูลจากผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในโครงการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง

- ผู้ที่จะให้ข้อมูลในการสัมภาษณ์ ไม่อยู่ในพื้นที่ ทำให้ไม่สามารถสอบถามข้อมูลดังที่ต้องการได้
- ระยะเวลาในการสัมภาษณ์ สอบถามค่อนข้างมีอย่างจำกัด เนื่องอุปสรรคในการเดินทางที่ต้องใช้เวลานานทำให้มีเวลาไม่เพียงพอ อีกทั้งยังต้องพิจารณาเรื่องความเหมาะสมในการขอความอนุเคราะห์เรื่องเวลาจากท่านเจ้าอาวาสที่จำเป็นต้องปฏิบัติตามกิจของสงฆ์อย่างเคร่งครัด
- ผู้วิจัยมีข้อจำกัดเรื่องระยะเวลาและค่าใช้จ่ายในการเดินทางแต่ละครั้งทำให้ไม่สามารถพักค้างคืนหรือลงพื้นที่เก็บข้อมูลเกินกว่า 2 วันได้

จากปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ ที่ได้เผชิญ เมื่อลงพื้นที่จริงเพื่อทำการสำรวจ ทำให้ผู้วิจัยเกิดความตระหนักและมีความรอบคอบในการเตรียมตัวลงพื้นที่สำรวจมากยิ่งขึ้น โดยมีการแก้ไขปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ เช่น ก่อนที่จะลงพื้นที่สำรวจทุกครั้ง ต้องมีการศึกษาข้อมูล ที่ตั้งของแหล่ง การเดินทาง ที่พัก รวมทั้งเพื่อนร่วมเดินทางที่มีความสามารถในการช่วยเก็บข้อมูล ไม่ว่าจะเป็นการถ่ายภาพหรือสัมภาษณ์ เนื่องจากมีเวลาค่อนข้างจำกัด นอกจากนี้การติดต่อประสานไปยังเจ้าของสถานที่หรือผู้ที่จะให้การสัมภาษณ์ เพื่อนัดหมาย วัน เวลา และสถานที่ให้เรียบร้อยก็เป็นสิ่ง

สำคัญที่จะช่วยให้การฟื้นฟูในแต่ละครั้งนั้นจะได้ข้อมูลที่ครบถ้วนสมบูรณ์ตรงตามวัตถุประสงค์ของผู้วิจัย และสำหรับในการกรณีของสถานที่ที่มีกฎระเบียบข้อห้ามมิให้ผู้หญิงหรือผู้ที่ไม่เกี่ยวข้องเข้าไปภายในอาคารนั้น ทุกครั้งก่อนที่จะทำการสำรวจผู้วิจัยและคณะต้องขออนุญาตเข้าพบเจ้าของสถานที่หรือท่านเจ้าอาวาสเพื่อแนะนำตนเองและแสดงวัตถุประสงค์ของการศึกษาวิจัยรวมทั้งชี้แจงถึงประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นเพื่อให้เจ้าของสถานที่ได้รับทราบ และพิจารณาอนุญาตให้ผู้วิจัยสามารถสำรวจ ถ่ายภาพ และสัมภาษณ์ได้ เมื่อได้รับการอนุญาตให้สามารถเข้าไปภายในอาคารหรือสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ดังกล่าวแล้ว ผู้วิจัยได้ปฏิบัติตามระเบียบของวัดและประเพณีท้องถิ่นอย่างเคร่งครัด โดยไม่ทำให้เกิดความเสียหายหรือไม่แสดงพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม สำหรับพื้นที่ที่ไม่สามารถเข้าไปสำรวจได้จริง ๆ ผู้วิจัยจะขอความช่วยเหลือจากบุคคลท่านอื่นที่สามารถอนุโลมให้เข้าไปในพื้นที่ได้ เพื่อทำการบันทึกภาพถ่ายตัวอย่างและสอบถามข้อมูลเพิ่มเติมเกี่ยวกับสภาพที่พบเห็นจริง เป็นต้น

6. การวิเคราะห์ข้อมูล

ข้อมูลที่ผู้วิจัยได้ทำการเก็บรวบรวมทั้งจากการสำรวจภาคสนามและการสัมภาษณ์ผู้ที่มีส่วนร่วมในโครงการอนุรักษ์จิตกรรมฝาผนังทั้ง 2 โครงการ ซึ่งได้นำข้อมูลมาใช้ในการวิเคราะห์และสังเคราะห์โจทย์วิจัย เพื่อศึกษากระบวนการปฏิบัติงานในโครงการ ผลลัพธ์และผลกระทบทั้งด้านดีและเสีย รวมทั้งได้เสนอแนวทางเพื่อการวางแผนเบื้องต้นในโครงการอนุรักษ์จิตกรรมฝาผนังแบบมีส่วนร่วมที่มีประสิทธิภาพ มีความเหมาะสม และก่อให้เกิดความร่วมมืออย่างแท้จริงในการอนุรักษ์ทรัพยากรวัฒนธรรมในรูปของงานจิตรกรรมฝาผนังอย่างยั่งยืน และเป็นแบบอย่างให้แก่โครงการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมในแหล่งอื่น ๆ ต่อไปในอนาคต โดยมีกระบวนการในการวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

6.1 ศึกษาที่มาความสำคัญ วัตถุประสงค์ ของการจัดทำโครงการ

6.2 ตรวจสอบสภาพอาคารโบราณสถานและตัวงานจิตรกรรมฝาผนังทั้งในอดีตและปัจจุบัน

- ตรวจสอบสภาพความสมบูรณ์ของอาคารและภาพจิตรกรรมฝาผนัง

- ค้นหาสาเหตุของปัญหาที่ทำให้อาคารและภาพจิตรกรรมฝาผนังได้รับความเสียหาย

6.3 ดำรงและติดตามผลการดำเนินงานในโครงการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังแบบมีส่วนร่วม

ส่วนร่วม

- ด้านวิชาการ มีการปฏิบัติงานถูกต้องตามขั้นตอนวิธีการอนุรักษ์ สามารถรักษาสภาพความสมบูรณ์ของงานจิตรกรรมฝาผนังไว้ได้คงเดิม มีการจัดทำรายงานการอนุรักษ์อย่างละเอียดทุกขั้นตอน เพื่อประโยชน์ในการพัฒนาองค์ความรู้ทางวิชาการ ทั้งสาขาโบราณคดี ประวัติศาสตร์ ศิลปกรรม ประวัติศาสตร์ศิลปะ มานุษยวิทยา ฯลฯ
- ด้านเศรษฐกิจ มีการพัฒนาต่อยอดองค์ความรู้ เพื่อประโยชน์ในการสร้างรายได้ให้แก่ชุมชนท้องถิ่น โดยนำแนวคิดหลักการพัฒนาชุมชนและเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ร่วมกับงานอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม เช่น การประดิษฐ์ผลิตภัณฑ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ได้แรงบันดาลใจจากภาพจิตรกรรมฝาผนัง
- ด้านสังคม ส่งเสริมให้เกิดความสัมพันธ์อันดีระหว่างคนในชุมชน และระหว่างชุมชนกับหน่วยงานหรือบุคคลภายนอกที่เข้าร่วมในโครงการ ทำให้คนในชุมชนเกิดความตระหนักและเห็นคุณค่าของทรัพยากรวัฒนธรรมในท้องถิ่นของตนมากยิ่งขึ้น ก่อให้เกิดความร่วมมือร่วมใจในการดูแลรักษาและอนุรักษ์สืบทอดงานศิลปกรรมอันดีแก่ชนรุ่นหลังและบุคคลภายนอกได้รับรู้
- ด้านการเผยแพร่และประชาสัมพันธ์ ตรวจสอบการจัดพิมพ์เอกสาร โครงการ รายงานการอนุรักษ์ บทความทางวิชาการ ฯลฯ เพื่อตรวจสอบสถานะ การรับรู้ในระดับต่าง ๆ

6.4 ศึกษาวิเคราะห์แนวทางการมีส่วนร่วมของชุมชนและหน่วยงานต่าง ๆ

- ศึกษากลุ่ม องค์กร หน่วยงานหรือเครือข่ายที่เข้าร่วมโครงการ
- ศึกษาระดับของกระบวนการมีส่วนร่วม
 - การวางแผน
 - การลงมืออนุรักษ์
 - การเข้าประชุมสัมมนา

- การเสนอความคิดเห็น
- การประเมินผล ฯลฯ
- วิเคราะห์ความต้องการและอุปสรรคปัญหาของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในโครงการ
- วิเคราะห์กรณีศึกษาที่ประสบความสำเร็จ/ล้มเหลว จากการดำเนินโครงการ เพื่อหาสาเหตุและวิธีการแก้ไขปัญหาและอุปสรรค

7. การนำเสนอข้อมูล

ผลที่ได้จากการ ศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลจะนำไปสู่กระบวนการสังเคราะห์องค์ความรู้ เพื่อให้ได้ข้อสรุปในการสร้าง องค์ความรู้และแบบแผนเบื้องต้นของกระบวนการมีส่วนร่วมในการ อนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง ที่มีประสิทธิภาพมาตรฐาน เหมาะสมต่อการนำไปปฏิบัติใช้ โดยมีวิธีการ นำเสนอข้อมูลแบบบรรยายพรรณนาความ (Descriptive Analysis) ซึ่งผู้วิจัยได้ทำการศึกษาขั้นตอน กระบวนการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังจากโครงการที่เลือกมาเป็น ตัวอย่าง ทั้ง 2 โครงการ โดยทำการศึกษาภายใต้กรอบแนวคิดทฤษฎีการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม, การอนุรักษ์, การมีส่วนร่วม และจัดแสดงข้อมูลในรูปของตารางวิเคราะห์ เปรียบเทียบ และแผนผังเชื่อมโยง ระบบความสัมพันธ์ของกระบวนการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง

บทที่ 4

การศึกษากระบวนการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังแบบมีส่วนร่วม

การศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง ผู้วิจัยได้ทำการศึกษา ค้นคว้าและวิเคราะห์จากตัวอย่างกรณีศึกษาในโครงการที่มีความเกี่ยวข้องกับงานอนุรักษ์จิตรกรรม ฝาผนังที่เน้นกระบวนการมีส่วนร่วมกับชุมชนท้องถิ่น ซึ่งเป็นโครงการที่มีการดำเนินงาน ปฏิบัติ กิจกรรมเสร็จสิ้นไปเป็นที่เรียบร้อยแล้ว และผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษาคิดตามผลสัมฤทธิ์และผล สืบเนื่องของโครงการดังกล่าว เพื่อติดตามประเมินผลกระบวนการทำงานอนุรักษ์แบบมีส่วนร่วม รวมทั้งวิเคราะห์ปัญหาที่เกิดขึ้นภายหลังที่โครงการเสร็จสิ้นลง เพื่อนำไปสู่การปรับปรุงแก้ไข และ สร้างแนวทางที่มีความเหมาะสมในการปฏิบัติงานอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังที่เน้นการมีส่วนร่วม ของชุมชนให้มีความยั่งยืนและเกิดประโยชน์สูงสุด

โดยเนื้อหาในบทที่ 4 จะแบ่งผลการศึกษาและอภิปราย ออกเป็น 2 ตอน ประกอบด้วย กรณีศึกษาที่ 1 โครงการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังวัดบ้านก่อ ตำบลวังทรายคำ อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง และกรณีศึกษาที่ 2 โครงการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง(สุปเตนม)ในจังหวัด มหาสารคาม ณ สิมวัดโพธาราม และสิมวัดป่าเรไรย์ โดยทั้ง 2 กรณีศึกษา จะแบ่งกระบวนการศึกษา ออกเป็น 7 ส่วน ได้แก่

- ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของวัดและชุมชน
- ส่วนที่ 2 คุณค่าและความสำคัญของภาพจิตรกรรมฝาผนัง
- ส่วนที่ 3 การมีส่วนร่วมของชุมชนในกระบวนการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง
- ส่วนที่ 4 ผลการสำรวจและตรวจสอบสภาพของโบราณสถานและภาพจิตรกรรมฝาผนัง
- ส่วนที่ 5 การติดตามผลสืบเนื่องของกิจกรรมในโครงการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังฯ
- ส่วนที่ 6 การวิเคราะห์กลุ่มกิจกรรม / เครือข่าย ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับกระบวนการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง
- ส่วนที่ 7 แนวทางที่เหมาะสมต่อกระบวนการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง

กรณีศึกษาที่ 1 โครงการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังวัดบ้านก่อ ตำบลวังทรายคำ อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง

ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของวัดและชุมชน

1.1 ข้อมูลทั่วไปของชุมชนบ้านก่อ

1.1.1 ที่ตั้ง

ชุมชนบ้านก่อ ตั้งอยู่ใน หมู่ที่ 6 เขตการปกครองตำบลวังทรายคำ อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง อยู่ห่างจากอำเภอเมืองไปทางทิศใต้ประมาณ 12 กิโลเมตร โดยมีชุมชนอื่นที่ตั้งอยู่ในอาณาบริเวณใกล้เคียงกัน ได้แก่ หมู่ที่ 1 บ้านทุ่งฮี, หมู่ที่ 2 บ้านดง, หมู่ที่ 3 บ้านปงวัง, หมู่ที่ 4 บ้านต้นฮ่าง, หมู่ที่ 5 บ้านป่าฝาง, หมู่ที่ 7 บ้านป่าสัก, หมู่ที่ 8 บ้านทุ่งฮ่าง และหมู่ที่ 9 บ้านทุ่งพัฒนา

1.1.2 ประวัติชุมชน

ประวัติการตั้งชุมชนบ้านก่อ จากการบอกเล่าเรื่องราวจากชาวบ้านว่า มีมาหลายชั่วอายุคนแล้วตั้งแต่รุ่นปู่ย่าตายาย ซึ่งย้อนกลับไประยะเวลามากกว่าร้อยปีที่ผ่านมาแล้ว โดยมีบ้านก่อเป็นชุมชนแรกที่มาตั้งถิ่นฐาน แล้วจึงมีการขยายตัวออกไปตั้งในบริเวณใกล้เคียงกัน เนื่องจากการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากร ตลอดจนการย้ายถิ่นฐานของผู้คนจากถิ่นอื่น ๆ

คำขวัญประจำตำบลวังทรายคำ “อ่างแม่เสดคือแหล่งชีวิต งามวิจิตรฝาผนังวัดบ้านก่อ สะล้อซอซึงพื้นบ้านล้านนา รสโอชาสุราชุมชน”

1.1.3 ประชากร

องค์การบริหารส่วนตำบลวังทรายคำ มีประชากรทั้งสิ้น 4,746 คน เป็นชาย 2,394 คน หญิง 2,352 คน ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนา ทำไร่ ทำสวน และรับจ้าง (ที่มา : องค์การบริหารส่วนตำบลวังทรายคำ, เข้าถึงเมื่อ 19 กันยายน 2554, เข้าถึงได้จาก www.wangsaikam.ob.tc)

1.1.4 อาณาเขตติดต่อ

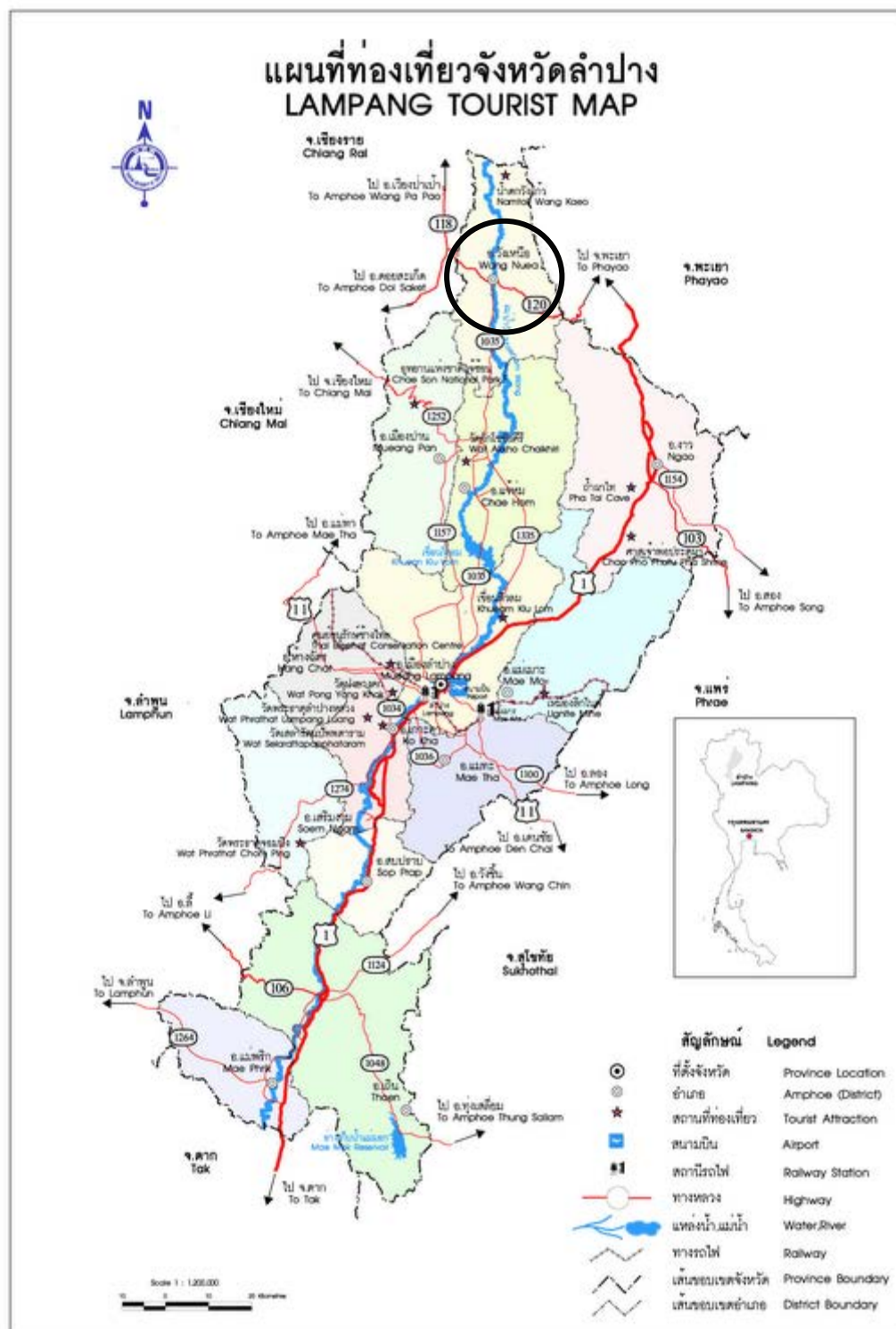
ทิศเหนือ ติดตำบลวังซ้าย อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง / ทิศใต้ ติดตำบลร่องเคาะ อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง / ทิศตะวันออก ติดตำบลวังทอง อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง และ ทิศตะวันตก ติดตำบลวังใต้ อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง

1.1.5 ลักษณะทางภูมิศาสตร์

เป็นที่ราบลุ่มขนาดเล็กในแนวเทือกเขาผีปันน้ำ ความกว้างของที่ราบ
ระหว่างแนวเขาประมาณ 1 - 2 กิโลเมตร ที่ราบสูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 360 – 400 เมตร มี
แม่น้ำวังเป็นแม่น้ำสายหลัก ไหลผ่านตัวอำเภอจากทางเหนือไปทางใต้เข้าสู่ตัวเมืองลำปาง เทือกเขา
บริเวณนี้เป็นต้นกำเนิดของแม่น้ำหลายสายที่จะไหลลงมาสู่น้ำวัง เช่น น้ำแม่สุก น้ำแม่มา น้ำแม่เป่า
น้ำแม่ป๋อ น้ำแม่เสียว น้ำแม่ทาง น้ำแม่พริก น้ำแม่ปวน น้ำแม่แดด น้ำแม่เย็น เป็นต้น

ภาพที่ 11 ลักษณะทางภูมิศาสตร์ของอำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง

ภาพที่ 12 แผนที่แสดงตำแหน่ง อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง

ที่มา : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย

1.2 ข้อมูลและประวัติวัดบ้านก่อ

1.2.1 ที่ตั้ง

วัดบ้านก่อตั้งอยู่เลขที่ 55 บ้านก่อ หมู่ที่ 6 ตำบลวังทรายคำ อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง เป็นวัดศูนย์กลางในการประกอบกิจกรรมทางศาสนาของชาวบ้านก่อและบ้านต้นฮ้าง

1.2.2 ประวัติวัดบ้านก่อ

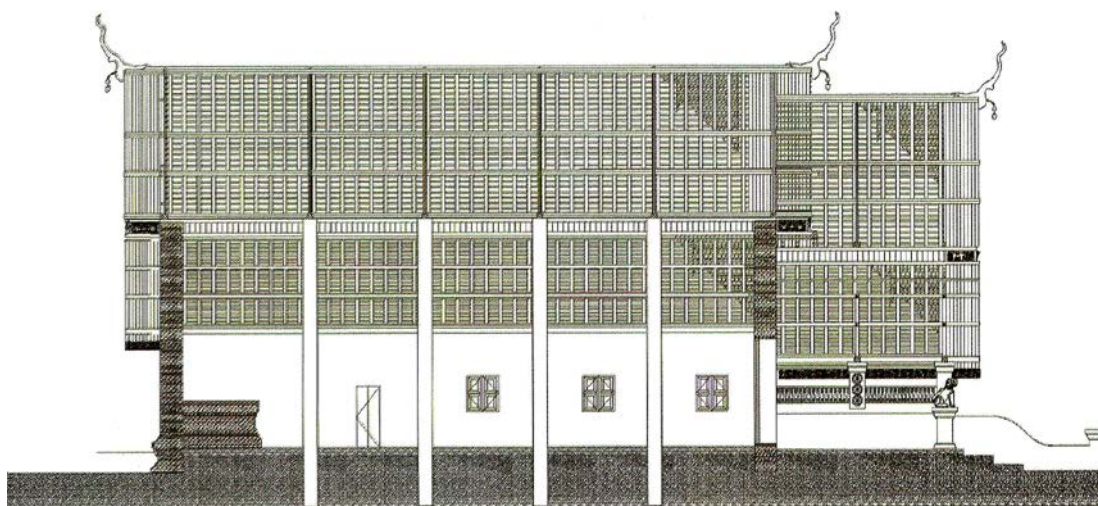
วัดบ้านก่อสร้างขึ้นเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ 25 ซึ่งได้รับการบริจาคที่ดินจาก นายโต๊ะ จันตะมะ โดยมีพระยาวิชัย เป็นเจ้าอาวาสองค์แรกของวัด เมื่อปีพ.ศ. 2442 กระทั่งได้รับ พระราชทานวิสุงคามสีมาในวันที่ 6 กรกฎาคม พ.ศ. 2492

วัดบ้านก่อมีอาคารศาสนสถานจำนวนหลายหลังทั้งที่สร้างมาแต่โบราณและ สร้างใหม่เมื่อไม่นานมานี้ หนึ่งในอาคารที่สร้างขึ้นใหม่คือ วิหารหลวง ซึ่งได้รับการก่อสร้างเมื่อปี พ.ศ. 2477 และเสร็จในปี พ.ศ. 2479 เป็นการสร้างขึ้นแทนหลังเดิมมีน้ำจะมามีมาแต่แรก ปัจจุบันยังมี พระพุทธรูป (พระประธานองค์เดิม) ประดิษฐานอยู่ภายในวิหารทางด้านซ้ายมือของพระประธาน องค์ปัจจุบัน การสร้างวิหารในปี 2477 ได้ปรากฏว่ามีการสร้างงานจิตรกรรมบริเวณฝาผนังด้วย เป็น ภาพงานจิตรกรรมเขียนด้วยสีฝุ่น ตลอดจนบริเวณฝาผนังทั้งสี่ด้าน และภายนอกด้านหน้าทางเข้าวิหาร

1.2.3 ลักษณะและสภาพทั่วไปของวิหารวัดบ้านก่อ

วิหารวัดบ้านก่อเป็นอาคารที่ตั้งไปตามแกนทิศตะวันออก – ตะวันตก ด้านหน้าของอาคารหันไปทางทิศตะวันออก พื้นวิหารยกสูงจากระดับพื้นดินภายนอกประมาณ 1 เมตร มีแผนผังอาคารเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาดกว้าง 11.50 เมตร ยาว 22.50 เมตร ภายในแบ่ง พื้นที่ออกเป็น 5 ช่วงเสา ช่วงเสาท้ายวิหารครึ่งหนึ่งก่อเป็นแท่นแก้ว สำหรับประดิษฐานพระ ประธาน ด้านขวาของระประธานมีแท่นอาสนะไม้สำหรับพระภิกษุสงฆ์นั่ง และพื้นที่กลางวิหาร สำหรับชาวบ้านที่เข้ามาประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ บริเวณผนังด้านเหนือและใต้ มีช่องหน้าต่างพอให้ แสงสว่างลอดเข้ามาได้ ประตูทางเข้าออกมีประตูด้านหน้า 3 ทาง และประตูด้านทิศเหนือตอนท้าย ของวิหารอีก 1 ทางสำหรับภิกษุสามเณร เมื่อออกจากภายในวิหารทางด้านหน้า จะมีโถงกว้างขนาด สองห้องลดระดับพื้นภายในเล็กน้อย จากนั้นเมื่อออกนอกตัวอาคารเป็นทางลงบันได ก่อราวบันได สองด้านพร้อมแท่นบัวคว่ำ-บัวหงาย บริเวณส่วนปลายสุดเป็นที่สำหรับใช้วางดอกไม้และรูปเทียน

ผนังของอาคารก่ออิฐถือปูนแบบที่รอบอาคารทั้งหมด 5 ช่วงเสา ส่วนล่างของผนังก่อเป็นฐานบัว หนาประมาณ 60 เซนติเมตร ผนังด้านข้างสูงถึงแนวของแป้วเสาของหลังคาตึบบน ส่วนผนังด้านหน้าและหลังก่อสูงถึงแนวข้อหวงคูกกลาง พื้นที่ส่วนโถงด้านหน้าเปิดโล่ง 3 ด้าน ผนังก่อถึงครึ่งเสาและตั้งลูกกรงไม้กลึงรอบ 3 ด้าน ประตูกลางทางด้านหน้าวิหารก่อเป็นซุ้มโค้งลดชั้น 3 ระดับ การสร้างผนังให้มีความหนาเป็นความตั้งใจของช่าง เพื่อใช้ในการรองรับน้ำหนักของส่วนโครงสร้างเครื่องบนของอาคารรวมกับการใช้เสาแนวกลางอาคารโดยตรง จะพบว่าระบบการสร้างแบบดังกล่าวจะปรากฏน้อยมากในการก่อสร้างวิหารในดินแดนล้านนา โครงสร้างเครื่องบนของตัวอาคารเป็นหลังคาทรงจั่ว ฝืนหลังคาเป็นชั้นลดหลั่นมีความแอ่นเล็กน้อย มุงหลังคาด้วยแป้นเกล็ด ลักษณะของโครงสร้างและงานประดับตกแต่งสถาปัตยกรรมเป็นงานพุทธสถาปัตยกรรมแบบล้านนา ซึ่งประกอบไปด้วย จ้อฟ้า, ป้านลม, หางหงส์, แผงแล, แป้นน้ำย้อย, หน้าแหบ(รวงผึ้ง), หน้าแหบปีกนก, โกงคิ้ว, โกงคิ้วปีกนก, คันทวย, ซุ้มโขง, ดาวเพดาน และฐานชุกชี

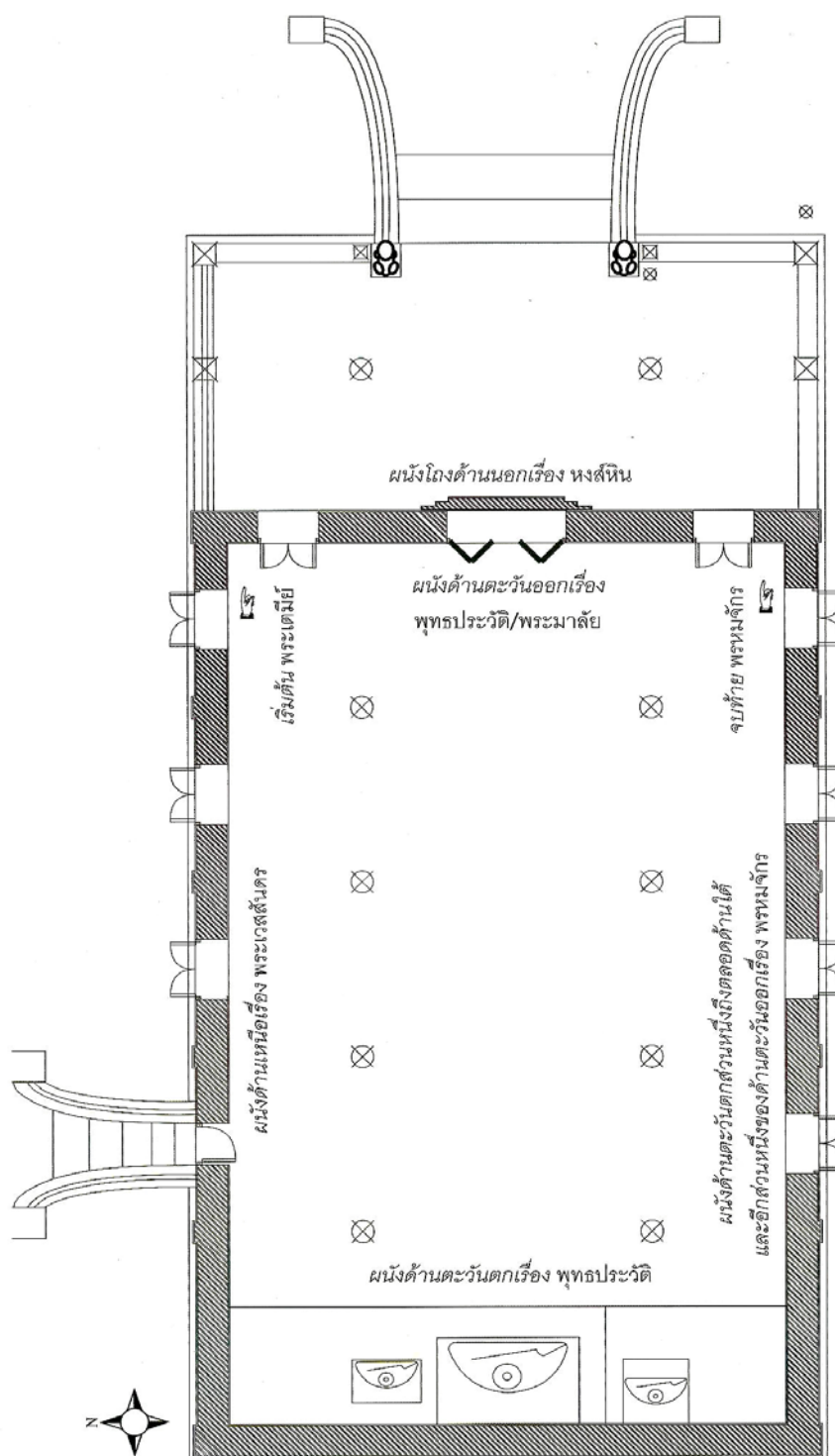

ภาพที่ 13 ภาพลายเส้นด้านข้างวิหารวัดบ้านก่อ

ที่มา : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, คณะจิตรศิลป์, ภาควิชาศิลปะไทย. (2550). จิตรกรรมฝาผนังวิหาร

วัดบ้านก่อ : โครงการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังวิหารวัดบ้านก่อ อำเภอวังเหนือ จังหวัด

ลำปาง. (กรุงเทพฯ : โอ เอสพรีนติ้งเฮาส์), 38.

ภาพที่ 14 ผังอาคารวิหารวัดบ้านก่อ แสดงตำแหน่งภาพจิตรกรรมฝาผนัง

ที่มา : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, คณะวิจิตรศิลป์, ภาควิชาศิลปะไทย. (2550). จิตรกรรมฝาผนังวิหาร

วัดบ้านก่อ : โครงการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังวิหารวัดบ้านก่อ อำเภอวังเหนือ จังหวัด

ลำปาง. (กรุงเทพฯ : โอ เอสพรีนติ้งเฮ้าส์), 42.

ภาพที่ 15 ภาพด้านหน้าวิหารวัดบ้านก่อ

1.2.4 สภาพความเสียหายที่พบในอาคารและงานจิตรกรรมฝาผนังวัดบ้านก่อ ก่อนที่จะได้รับการปรับปรุงซ่อมแซม โครงสร้างตัวอาคารและส่วนที่เป็นงานจิตรกรรมฝาผนัง บางส่วน ได้ผุพังและทรุดโทรมลงอย่างมาก อันเนื่องมาจากสาเหตุหลาย ๆ ประการไม่ว่าจะเป็นทั้ง จากธรรมชาติและฝีมือมนุษย์ โดยสามารถจำแนกสาเหตุที่ทำให้เกิดความเสียหาย ได้ดังนี้

1.2.4.1 การแตกร้าวของอาคาร ซึ่งจะพบรอยแยกและรอยร้าวทั้งในส่วน ของพื้น เสา และผนัง

1.2.4.2 โครงสร้างไม้ผุพัง จะพบว่าโครงสร้างไม้ส่วนใหญ่นั้นถูกรบกวน จากแมลง คือ มอดและปลวก ซึ่งกัดกินเนื้อไม้ในส่วนของเสาวิหารตลอดจน โครงสร้างเครื่องบน นอกจากนั้นยังมีปัญหาอันเกิดจากการเผชิญกับสภาพอากาศ แสงแดด ลม ความชื้น และน้ำฝน ที่ ปะทะโดยตรงกับส่วนที่เป็นผิวของอาคารทั้งหมด

1.2.4.3 คราบของน้ำและความชื้น การหลุดหายไปของไม้เป็นเกล็ดมุง หลังคาในบางจุด ทำให้น้ำฝนรั่วซึมเข้าสู่ตัววิหาร ทำให้เกิดความเสียหายโดยตรงกับส่วน โครงสร้าง เครื่องบนและผนังปูนที่ประดับงานจิตรกรรมฝาผนังซึ่งก่อให้เกิดคราบสกปรกที่ติดฝังแน่น

1.2.4.4 การหลุดหายของส่วนประกอบ จะพบว่าองค์ประกอบทาง

สถาปัตยกรรมเกิดการชำรุดเสียหายไปบางส่วน เช่น หางหงส์ ไม้เป็นเกล็ด เป็นน้ำข้อย ตลอดจนคันทวยคำซายคา ที่เกิดการผุพังอันเนื่องมาจากการปะทะกับแสงแดดและน้ำฝนเป็นประจำ

1.2.4.5 ความเสียหายอื่น ๆ เช่น การขีดเขียนบริเวณผนังอาคาร โดยเกิดจาก

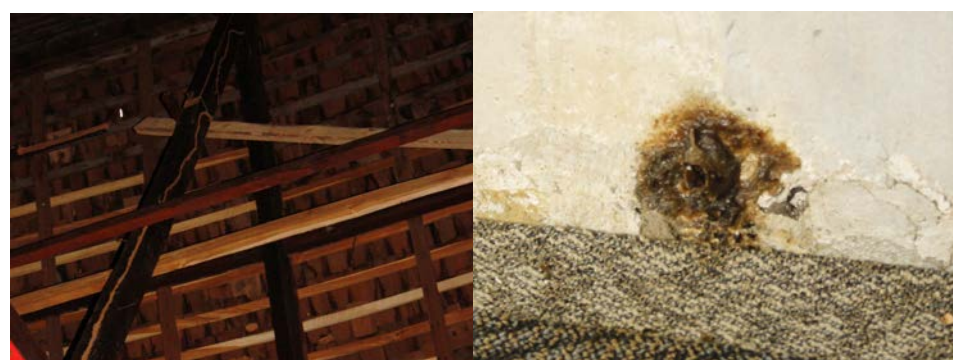
ฝีมือมนุษย์ การติดป้ายประกาศ การต่อเติมโครงสร้าง การสร้างรังของแมลงชนิดต่าง ๆ เป็นต้น

ภาพที่ 16 สภาพความเสียหายจากการแตกร้าวของผนังอาคาร

ภาพที่ 17 สภาพความเสียหายจากคราบน้ำและความชื้น

ภาพที่ 18 สภาพความเสียหายจากการทำรังของปลวกและแมลง

ส่วนที่ 2 คุณค่าและความสำคัญของภาพจิตรกรรมฝาผนัง

จิตรกรรมฝาผนังในศิลปะล้านนา คืองานจิตรกรรมฝาผนังที่ปรากฏเฉพาะในเขตพื้นที่ จังหวัดทางภาคเหนือของประเทศไทยปัจจุบัน เดิมคืออาณาจักรล้านนาอันรุ่งเรือง และถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของสยามประเทศในสมัยรัชกาลที่ 5 โดยภาพรวมจิตรกรรมฝาผนังล้านนาจะมีความโดดเด่นในแง่ของความหลากหลายเสียยิ่งกว่าจิตรกรรมไทยภาคกลาง ตัวอย่างเช่น วัดที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ใกล้เคียงกันอาจมีรูปแบบศิลปะที่แตกต่างกัน ไม่ว่าจะเป็น ภาพจิตรกรรมที่เป็นแบบล้านนาแท้ที่แสดงวิถีชีวิตของชาวล้านนา, ภาพจิตรกรรมที่มีอิทธิพลของศิลปะพม่า หรือภาพจิตรกรรมแบบรัตนโกสินทร์ (ภานุพงษ์ เลหาสม, 2541: 9)

งานจิตรกรรมฝาผนังสกุลช่างล้านนา สามารถกำหนดออกเป็นกลุ่มพื้นที่ได้ ตัวอย่างเช่น สกุลช่างลำปาง สกุลช่างเชียงใหม่ สกุลชาง่าน (สน สีมাত্রัง, 2526 : 39 – 40) นอกจากลักษณะเฉพาะถิ่นแล้ว ยังพบว่าอิทธิพลศิลปะจากภายนอกที่เกิดจากการติดต่อของอาณาจักรล้านนากับดินแดนใกล้เคียง เช่น พม่า ไทใหญ่ ลาว และไทยภาคกลาง เป็นต้น โดยมีการรับอิทธิพลรูปแบบศิลปะเหล่านี้มาประยุกต์ปรับเปลี่ยนให้เข้ากับศิลปะในท้องถิ่นของตน ซึ่งรูปแบบลักษณะก็จะขึ้นอยู่กับพื้นฐานและความสามารถของช่างแต่ละคน

สำหรับภาพจิตรกรรมฝาผนังล้านนาส่วนมากมักจะเขียนในอาคารพระวิหาร ซึ่งถือเป็นอาคารศาสนสถานหลักของวัดในภาคเหนือ โดยมีความแตกต่างกับภาคกลางที่นิยมเขียนภาพจิตรกรรมภายในพระอุโบสถ สันนิษฐานว่าอาจเป็นเพราะเหตุผลในการใช้งานที่ชาวบ้านและพระสงฆ์สามารถใช้พระวิหารในการประกอบศาสนกิจได้หลายอย่างรวมทั้งอาจเป็นสถานที่สำหรับประกอบกิจกรรมของชุมชนท้องถิ่นด้วย

งานจิตรกรรมฝาผนังล้านนาแบบพื้นบ้าน เป็นงานศิลปกรรมที่มีอายุอยู่ในช่วงสมัยปลายพุทธศตวรรษที่ 25 มักปรากฏอยู่ในเขตชนบทของจังหวัดเชียงใหม่และลำปาง โดยทั่วไปงานศิลปกรรมแบบพื้นบ้านจะแสดงออกถึงวิถีคิดและการแสดงออกทางศิลปะอย่างง่าย ๆ ตรงไปตรงมา ไม่สลับซับซ้อน แต่จะแฝงไว้ด้วยเสน่ห์ในความเรียบง่ายและบริสุทธิ์ เนื่องจากช่างเป็นบุคคลในท้องถิ่นเอง จึงเขียนภาพของวิถีชีวิตตามที่ปรากฏจริงในสังคมสมัยนั้น ซึ่งก็เป็นไปตามรสนิยมของแต่ละท้องถิ่น

2.1 ความสำคัญของภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดบ้านก่อ

วัดบ้านก่อ มีการก่อสร้างมาแล้วตั้งแต่ พ.ศ. 2442 แต่วิหารหลังปัจจุบันเพิ่งมีการก่อสร้างเพิ่มเติมขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2477 (มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2551 : 3) ภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในวิหาร ตามสภาพที่ปรากฏในปัจจุบันสันนิษฐานว่าน่าจะเขียนขึ้นพร้อมกันในช่วงเวลาดังกล่าว หรือหลังจากนั้นไม่นานนัก แม้ว่าจิตรกรรมฝาผนังแห่งนี้จะมีอายุเพียง 70 ปีเศษ แต่ก็เปี่ยมไปด้วยคุณค่าในฐานะจิตรกรรมฝาผนังแบบพื้นบ้านล้านนาที่เขียนขึ้นโดยช่างพื้นบ้านอย่างแท้จริง นอกจากภาพจิตรกรรมแบบพื้นบ้านล้านนาที่พบในจิตรกรรมฝาผนังวัดบ้านก่อแล้ว ยังพบลักษณะของงานเขียนจิตรกรรมฝาผนังพื้นบ้านแบบเดียวกันนี้ที่วัดสบลีและวัดทุ่งคา อำเภอแจ้ห่ม จังหวัดลำปาง ที่มีเทคนิคการเขียนภาพคล้ายคลึงกัน คือ นิยมเขียนเส้นและสีเฉพาะตัวภาพเท่านั้น ขณะที่จะปล่อยพื้นหลังว่างไว้ โดยจะใช้สีขาวเดิมเป็นพื้นของผนัง เป็นแสดงออกผ่านฝีมือของช่างอันเป็นอิสระต่างจากฝีมือช่างหลวงที่เคร่งครัดในแบบแผนประเพณี

ภาพจิตรกรรมฝาผนังแบบพื้นบ้านล้านนาที่ปรากฏอยู่ภายในพระวิหารของวัดทั้งสามแห่งนั้น ถือว่ามีความสำคัญอย่างมากต่อประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ในฐานะของหลักฐานที่บอกเล่าเรื่องราวเปรียบได้กับบันทึกอีกหน้าหนึ่งที่เก็บรักษาและถ่ายทอดสภาพวิถีชีวิตความเป็นอยู่ สังคม ประเพณี วัฒนธรรมของล้านนาที่ไม่ปรากฏให้เห็นแล้วในปัจจุบัน ให้ลูกหลานชาวล้านนาและชาวสยามประเทศได้จดจำและนำมาเล่าขานต่อไป

2.2 ประวัติของจิตรกรผู้เขียนภาพและเทคนิคในงานจิตรกรรมฝาผนัง

ประวัติของภาพจิตรกรรมที่วิหารวัดบ้านก่อแห่งนี้ เขียนขึ้นโดยพระภิกษุนามว่า “หลวงพ่อกำป้อ ฐิตสโร” หรือ “ท่านกำป้อ” (อ้างอิงจากการสัมภาษณ์ ท่านเจ้าอาวาส วัดบ้านก่อ รูปปัจจุบัน) เป็นชาวบ้านสบลี อำเภอแจ้ห่ม เป็นภิกษุที่เคยบวชและจำพรรษาอยู่ที่วัดบ้านก่อมาก่อน และได้เขียนภาพจิตรกรรมไว้ที่วัดนี้รวมทั้งวัดอื่น ๆ อีกหลายแห่ง แต่ปัจจุบันเหลือเพียงหลักฐานภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดบ้านก่อ และวัดทุ่งฝู อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง

ประวัติของท่านคำป้อ ท่านได้เคยลา
สิกขาและได้กลับมาบวชอีกครั้งหนึ่ง และจำพรรษา ณ
วัดทุ่งฝุ่ง ซึ่งอยู่ห่างจากวัดบ้านก่อประมาณ 7 กิโลเมตร
จนกระทั่งมรณภาพไปเมื่อประมาณ 40 ปีที่ผ่านมา ในช่วง
บั้นปลายชีวิตของท่าน ท่านได้เขียนภาพจิตรกรรมฝาผนัง
ไว้ภายในวิหารวัดทุ่งฝุ่ง โดยภาพจิตรกรรมฝีมือของท่าน
คำป้อนั้นเขียนด้วยเทคนิคสีฝุ่นผสมกาว บนผนังปูน ตาม
แบบปฏิบัติของงานจิตรกรรมไทยทั่วไป เพียงแต่
จิตรกรรมที่วัดบ้านก่อเน้นใช้สีที่บางกว่ามาก ระบายสี
เพียงจาง ๆ เน้นการตัดเส้นด้วยสีดำ

ภาพที่ 19 หลวงพ่อคำป้อ จิตสโร

2.3 เนื้อหาและเรื่องราวในภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดบ้านก่อ

ภาพจิตรกรรมภายในวิหารวัดบ้านก่อ มีการเขียนบนฝาผนังทั้ง 4 ด้าน รวมทั้งผนัง
ด้านหน้าที่อยู่ภายนอกอาคารอีก 1 ด้าน โดยผนังด้านหน้านั้นมีมุขโถงคลุมอยู่ เนื้อเรื่องหรือ
วรรณกรรมหลักที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมฝาผนัง คือ พุทธประวัติ เวสสันดรชาดก พรหมจักร และ
หงส์หิน

ภาพที่ 20 จิตรกรรมฝาผนัง เรื่อง พุทธประวัติ

2.3.2 เติมียชาดก และเวสสันดรชาดก

ผนังฝั่งตรงข้ามพระประธานที่ติดกับทิศเหนือในตอนล่างเขียนภาพเติมียชาดก เป็นชาดกเรื่องแรกของมหาชาติชาดก โดยจับความตอนที่สำคัญ เช่น พระเทมียประทับกับพระบิดา ในปราสาท ทอดพระเนตรการทรมานนักโทษ การไม่ยินดีกับการเล่นสนุกสนาน และสารธินำพระเทมียไปยังเมืองนอก แต่เติมียชาดกในจิตรกรรมมีเนื้อหาน้อยกว่าพระเวสสันดรชาดก

ตามคติพุทธศาสนาเถรวาท ชาดกคือ เรื่องของพระโพธิสัตว์ที่กำลังบำเพ็ญเพียรสั่งสมบารมีก่อนที่จะมาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า โดยเวสสันดรชาดก คือ ชาดกเรื่องสุดท้ายในมหานิบาตชาดก 10 ชาดก ที่ทรงบำเพ็ญบารมีจนเต็มเปี่ยมในชาติสุดท้าย คือ ทานบารมี เกิดเป็นพระเวสสันดร โดยถือว่าเป็นชาดกที่มีความสำคัญที่สุดของพระพุทธศาสนา

ในจิตรกรรมฝาผนังวัดบ้านก่อเขียนเรื่องเวสสันดรชาดกเต็มตลอดผนัง ด้านทิศเหนือเริ่มเล่าเรื่องจากด้านหน้าประตูทางเข้า เข้าสู่ตอนในของวิหารจนสุดมุมในของแท่นแก้วหรือฐานชุกชี จิตรกรรมเริ่มเรื่องราวของพระเวสสันดรตามลำดับที่สำคัญ โดยเน้นการบริจาตกทาน เช่น บริจาคช้างเผือกคู่เมืองจนกระทั่งถูกขับออกจากเมือง พร้อมด้วยนางมัทรี กัญหาและชาลี พบชูชกพร้อมการสละ 2 कुमार การเข้าสู่เขาวงกต ติดตามด้วยเรื่องราวของชูชกที่องแตกตาย เหตุการณ์ได้คลี่คลายลงโดยความเข้าพระทัยของพระเจ้าสญชัย พระบิดาของพระเวสสันดร กระทั่งพระเวสสันดร นางมัทรี กัญหา ชาลี พระเจ้าสญชัยและนางผุสดีทรงพบกัน และพระองค์จึงได้เสด็จนิวัติสู่พระนคร เหตุการณ์จบลงด้วยการฉลองสมโภชการกลับมาซึ่งพระนครอย่างยิ่งใหญ่ของพระเวสสันดร

ภาพที่ 22 จิตรกรรมฝาผนัง เรื่อง เวสสันดรชาดก

ภาพที่ 23 จิตรกรรมฝาผนัง เรื่อง พรหมจักร

2.3.3 พรหมจักร

คือวรรณกรรมท้องถิ่นล้านนาที่มีชื่อเสียงมากเรื่องหนึ่ง เป็นวรรณกรรมประเภทชาดกนอกนิบาตที่มีโครงเรื่องดัดแปลงมาจากเรื่องรามเกียรติ์ จึงเป็นชาดกที่ไม่ปรากฏในพระไตรปิฎกและอรรถกถา เรื่องราวของพรหมจักรที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดบ้านก่อ ถูกเขียนในผนังด้านทิศตะวันตกหลังพระประธานครั้งหนึ่ง เล่าเรื่องเชื่อมต่อเนื่องมาในผนังทิศใต้ตลอดทั้งผนัง จนมาจบเรื่องในผนังด้านทิศตะวันออกตอนล่างต่อเนื่องกัน

การดำเนินเรื่องเริ่มตั้งแต่พญาวิโรหา กษัตริย์เมืองลังกา ไข้เกือกทิพย์เหาะเนรมิตลอบเข้าหานางสุธัมมา มเหสีของพระอินทร์ และต่อมาเมื่อนางต้องไปจุติ พระอินทร์จึงให้ไปเกิดเป็นธิดาของพระวิโรหา และได้ถูกลอยแพโดยมิถุนีรับเลี้ยงจนเติบโต และต่อมาก็ได้เป็นชายาของเจ้าพรหมจักร โอรสของกษัตริย์เมืองพาราณสี และยังได้วานรมาเป็นชายาจนเกิดลูกที่เรียกว่าหรมาน ที่เป็นวานรที่มีฤทธิ์มาก ช่วยพรหมจักรทำศึกอย่างแข็งขัน ในการศึกระหว่างพรหมจักรและพญาวิโรหาในการแย่งชิงนางสีดากลับมา แต่พรหมจักรก็ได้เนรเทศนางออกไปอีกครั้งด้วยความเข้าใจผิด แต่ก็ได้เข้าใจกันได้ในที่สุดและรับนางกลับคืนสู่พระนคร

ภาพที่ 24 จิตรกรรมฝาผนัง เรื่อง หงส์หิน

2.3.4 หงส์หิน

เป็นวรรณกรรมท้องถิ่นของล้านนา เล่าเรื่องราวของมเหสีของเจ้ากรุงพาราณสี ที่คลอดบุตรเป็นพระโพธิสัตว์ และมีหงส์ที่พระอินทร์เสกให้เป็นพาหนะในการผจญภัย ต่อสู้ ฆ่า ฟันศัตรู ได้ชายา และปราบยักษ์ได้ แล้วอัญเชิญมารดาท้าวพาราณสีกลับวังพร้อมชายา

เรื่องหงส์หินในจิตรกรรมวัดบ้านกอนัน ได้เขียนไว้บนผนังด้านหน้านอก อาคาร บริเวณทางเข้าด้านหน้า โดยเขียนเล่าเรื่องราวของพระโพธิสัตว์ที่ประสูติจากมเหสีของ กษัตริย์กรุงพาราณสี แต่ได้ถูกกลั่นแกล้งจนกระทั่งพระอินทร์ต้องรับไปชุบเลี้ยง และเมื่อเติบโตจึง ได้ออกติดตามหาบิดา มารดาของตน และโดยที่ตนมีฤทธิ์มากจึงสามารถปราบยักษ์คู่ร้ายได้ และมี หงส์ที่พระอินทร์ทรงเนรมิตให้เป็นพาหนะเหาะไปในที่ต่าง ๆ ปราบปรามและสู้รบกับศัตรู และแม้ จะเพลิงพล้ำถูกโอสรของเจ้ากรุงพาราณสีฆ่า แต่พระอินทร์ก็ทรงแปลงกายมาชุบชีวิตให้ และก็สามารถนำพระมารดาของเจ้ากรุงพาราณสีกลับมาได้ และได้ตัดสินชำระความและจัดงานฉลอง สมโภชในท้ายที่สุด

จากเนื้อเรื่องหรือวรรณกรรมหลักทั้งสี่เรื่องในภาพจิตรกรรม ได้สะท้อนให้เห็นถึงจารีต ความเชื่อทางพุทธศาสนาเถรวาทที่สืบทอดอยู่ ที่สำคัญคือการปรากฏเรื่องพุทธประวัติ ควบคู่กับพระเวสสันดรชาดกนั้น ก็ยังสืบทอดคติพุทธศาสนาเถรวาทอยู่ เพราะพระเวสสันดรคือ

สัญลักษณ์ของการบำเพ็ญเพียรบารมที่เต็มเปี่ยมอย่างนานของพระพุทธเจ้า ซึ่งสื่อด้วยภาพพุทธประวัติที่บรรลุปะมาหายสูงสุดของมนุษย์ในอุดมคติของพุทธศาสนา โดยเรื่องพรหมจักรและหงส์หินแม้ว่าจะเป็นวรรณกรรมท้องถิ่น แต่ก็มีลักษณะของวรรณกรรมเป็นชาดกที่มีโครงเรื่องของการสั่งสมบารมีเพื่อเป็นพระพุทธเจ้าในตอนท้ายสุด จึงเป็นการประยุกต์ลักษณะวรรณกรรมท้องถิ่นให้เข้ากับแนวคิดของพุทธศาสนา

ภาพที่ 25 จิตรกรรมฝาผนังรูปภาพบุคคล

2.3.5 รูปภาพบุคคล

ในวิหารบนผนังแคบ ๆ ในด้านข้างของหน้าต่างปรากฏภาพของบุคคลทั้งชายหญิงแบบต่าง ๆ ซึ่งตั้งข้อสังเกตว่าอาจทำหน้าที่คล้ายภาพเทพผู้พิทักษ์ศาสนสถาน

2.4 คุณค่าของจิตรกรรมฝาผนังวัดบ้านก่อ

2.4.1 คุณค่าด้านพุทธศาสนา

เรื่องราวของภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในวิหารวัดบ้านก่อ ประกอบด้วยเรื่อง พุทธประวัติ พระเวสสันดรชาดก พระพรหมจักร และหงส์หิน ซึ่งวรรณกรรมเหล่านี้ล้วนแสดงถึงคติทางพุทธศาสนาที่สืบทอดกันมา ที่ถึงแม้ว่าเรื่องหงส์หินและพรหมจักรจะเป็นวรรณกรรมท้องถิ่น แต่ก็ได้ถูกดัดแปลงให้อยู่ในรูปของนิทานชาดก เพื่อให้มีจุดมุ่งหมายแห่งการกระทำความดี และการสั่งสมบารมีต่อสู้กับความยากลำบาก และการบำเพ็ญตนเป็นพระโพธิสัตว์ซึ่งในอนาคตก็จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ดังนั้นในเชิงศาสนาและจริยธรรมแล้ว ภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดบ้านก่อจึงทำหน้าที่ขัดเกลาและปลูกฝังจริยธรรมอันดีให้แก่ชุมชนและผู้ที่มาศึกษา และสันนิษฐานว่าภาพจิตรกรรมแห่งนี้คงจะมีบทบาทอย่างยิ่งในอดีต เพราะทำหน้าที่เปรียบเสมือนหนังสือเล่มหนึ่งที่ถ่ายทอดเรื่องราวและคติธรรมทางพุทธศาสนาให้แก่ผู้คนในสมัยก่อนได้ซาบซึ้งและเข้าถึงรสพระธรรมได้ด้วยการศึกษาด้วยตนเองผ่านการชื่นชมและฟังพระธรรมเทศนาในพระวิหารแห่งนี้ เนื่องจากผู้คนในสมัยก่อนนั้นยังไม่สามารถอ่านหนังสือออกได้ ส่งเสริมให้ชาวบ้านในท้องถิ่นได้รับรู้เรื่องราวต่าง ๆ ผ่านภาพจิตรกรรมฝาผนังนั่นเอง

2.4.2 คุณค่าด้านศิลปกรรม

ภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดบ้านก่อ มีรูปแบบศิลปกรรมที่อยู่ในประเภท จิตรกรรมพื้นบ้าน ซึ่งมีความโดดเด่นเป็นเอกลักษณ์อยู่ที่ฝีมือช่างพื้นบ้านที่แสดงออกทางศิลปะอย่างบริสุทธิ์ ตรงไปตรงมา มีความเป็นธรรมชาติ และไม่ได้มีกรอบกฎเกณฑ์อย่างเคร่งครัดอย่างงานช่างในกลุ่มราชสำนักที่นิยมเขียนภาพจิตรกรรมแบบประเพณี ดังนั้นจึงสามารถสังเกตได้ว่าลายเส้นในจิตรกรรมฝาผนังวัดบ้านก่อ จึงมีลายเส้นที่เขียนขึ้นอย่างอิสระ ไม่มีแบบแผนตายตัวในการจัดวางผังในงานจิตรกรรม เช่น ภาพमारผจญซึ่งอยู่ทางด้านหลังพระประธาน แทนที่จะอยู่ด้านหน้าพระประธานดังเช่นที่พบในจิตรกรรมฝาผนังในศิลปะรัตนโกสินทร์ รวมทั้งการใช้เส้นที่ไม่ประณีตมากนัก แต่แลดูมีชีวิตชีวาและมีความเคลื่อนไหว และด้วยความที่เป็นจิตรกรรมพื้นบ้านที่จึงอาจมีข้อจำกัดของทุนทรัพย์จึงทำให้มีการใช้สีจำนวนไม่มากนัก จะเป็นการระบายอย่างบาง ๆ ผสมน้ำในปริมาณมากจึงดูโปร่งแสง อีกทั้งในการลงสี จะเขียนลงเฉพาะที่ตัวภาพสำคัญ ๆ เท่านั้น โดยพื้นที่เป็นฉากด้านหลังจะปล่อยให้ว่างไว้เป็นสีขาวตามสีพื้นเดิมของผนังวิหาร

ภาพที่ 26 เทคนิคของช่างศิลปกรรมพื้นบ้านในภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดบ้านก่อ

ทางด้านรูปแบบศิลปะ จิตรกรรมฝาผนังวัดบ้านก่อ แม้ว่าจะเป็นงานศิลปะพื้นบ้านที่มีการแสดงออกทางศิลปะที่มีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวของช่างค่อนข้างสูง แตกต่างจากงานศิลปะของช่างหลวงมาก แต่ก็ไม่ได้หมายความว่างานจิตรกรรมวัดบ้านก่อจะไม่ได้มีความสัมพันธ์กับงานจิตรกรรมล้านนา เพราะเมื่อพิจารณาโดยละเอียดจะพบว่ามี ความสัมพันธ์กับงานจิตรกรรมล้านนาทั้งในเมืองลำปางและเชียงใหม่ ทั้งยังสัมพันธ์กับจิตรกรรมฝาผนังในศิลปะรัตนโกสินทร์ จะเห็นได้จากภาพสถาปัตยกรรม เช่น ปราสาทของกษัตริย์และวิมานของเทวดา มีลักษณะเด่นที่เป็นอาคารที่มีเรือนยอดแบบทรงปราสาทซ้อนชั้นลดหลั่นกันไป ซึ่งรูปแบบอาคารดังกล่าวปรากฏให้เห็นอยู่ในตัวเมืองลำปางเป็นจำนวนมาก ภาพจิตรกรรมฝาผนังที่ปรากฏในวิหารวัดบ้านก่อ สะท้อนให้เห็นถึงแรงบันดาลใจจากศิลปะรัตนโกสินทร์และศิลปะพม่า ซึ่งเป็นต้นแบบที่สำคัญแก่จิตรกรรมฝาผนังวัดบ้านก่อ

2.4.3 คุณค่าด้านประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม

จิตรกรรมฝาผนังวัดบ้านก่อ ได้ถูกเขียนขึ้นเมื่อราว 70 ปีเศษที่ผ่านมา ซึ่งได้มีการบันทึกสภาพสังคมและวิถีชีวิตแบบพื้นบ้านของล้านนาที่ไม่สามารถหาดูได้อีกแล้วในปัจจุบัน ในด้านวิถีชีวิตนั้นได้แสดงถึงวิถีชีวิตแบบล้านนา ตั้งแต่เกิดจนตาย เช่น ภาพการคลอดบุตรในสมัยโบราณ การแต่งกายของชายหญิงในวัยต่าง ๆ ตลอดจนพิธีศพแบบล้านนา รวมทั้งข้าวของเครื่องใช้

ในชีวิตประจำวัน ประเพณีการเล่น การแสดงมหรสพ หรือรูปแบบของสถาปัตยกรรมทั้งวัดและบ้านเรือนต่าง ๆ

ภาพที่ 27 ภาพวิถีชีวิตชาวล้านนาในจิตรกรรมฝาผนังวัดบ้านก่อ

ในด้านประวัติศาสตร์ ภาพที่ปรากฏในจิตรกรรมฝาผนังนั้น เป็นหลักฐานอันสำคัญยิ่งที่แสดงสภาพสังคมของจังหวัดลำปางและที่พบทั่วไปในล้านนาเมื่อเกือบร้อยปีที่แล้ว นอกจากนั้นยังเป็นช่วงเวลาและเทคโนโลยีและความเจริญจากตะวันตกได้เริ่มเข้ามาสู่ล้านนา เช่น ภาพรถยนต์ที่ติดตามขบวนแห่แบบพื้นเมืองในเวสสันดรชาดก การจุดไฟแช็คสูบบุหรี่ หรือบุคคลถือปืน เป็นต้น

สิ่งเหล่านั้น เป็นสิ่งที่ช่างเขียนขึ้นโดยอาศัยจากประสบการณ์จริง ทั้งจากในชุมชนบ้านก่อเอง และสันนิษฐานว่าคงได้ไปพบเห็นในที่อื่น ๆ ด้วยเช่นในตัวเมืองลำปาง ซึ่งความเจริญจากภายนอกเข้าไปกระจุกตัวอย่างหนาแน่นเป็นอันดับต้น ๆ ของหัวเมืองล้านนา นอกจากนั้นแล้ว ยังพบการแสดงออกอันเป็นอารมณ์ขันของช่างสอดแทรกอยู่เป็นจำนวนมาก

อาจกล่าวได้ว่าจิตรกรรมฝาผนังวัดบ้านก่อ นั้น เปี่ยมไปด้วยคุณค่าด้านการเป็นหลักฐานทางมรดกศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่น ที่ควรแก่การธำรงรักษา เพื่อให้ชนรุ่นหลังได้ใช้เป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ศิลปะของถิ่นกำเนิดของตนเอง อีกทั้งยังเป็นเครื่องขัดเกลาจิตใจของผู้คนในชุมชนได้เป็นอย่างดี

ส่วนที่ 3 การมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านก่อในกระบวนการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง

นอกเหนือจากการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังซึ่งเป็นกิจกรรมหลักแล้ว กิจกรรมอื่นสำคัญยิ่งในการปฏิบัติงานอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังในโครงการ คือ การเผยแพร่ประชาสัมพันธ์คุณค่าของงานจิตรกรรมฝาผนังแห่งนี้ และการปลูกจิตสำนึกคุณค่าของงานจิตรกรรมฝาผนังวัดบ้านก่อให้แก่ชาวชุมชนบ้านก่อ โดยมีเป้าหมายของกิจกรรมเพื่อให้ท้องถิ่นเกิดจิตสำนึก และเห็นคุณค่าของการอนุรักษ์ศิลปกรรม เมื่อท้องถิ่นเกิดการเล็งเห็นคุณค่าแล้ว ก็สามารถสร้างจิตสำนึกที่ดีในการปกป้องรักษาศิลปกรรม และสวดสวดคุณแลเมื่อเกิดความเสียหาย และเตรียมแก้ไขได้อย่างทันทั่วทั้งที่

3.1 กิจกรรมปลูกจิตสำนึกแก่ชุมชน

ตลอดระยะเวลาของการปฏิบัติงานอนุรักษ์ ภาคส่วนต่าง ๆ อันได้แก่ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยนเรศวร ชุมชนท้องถิ่น และวัดบ้านก่อ มีส่วนร่วมในกิจกรรม โดยตลอด นอกเหนือจากการประชุมผู้นำในชุมชนเพื่อหาแนวทางร่วมกันในการปฏิบัติงานอนุรักษ์ ตั้งแต่เริ่มต้น โครงการ เมื่อโครงการได้ริเริ่มก็ได้ได้นำเอาเยาวชนในชุมชน รวมทั้งนักศึกษาคณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มาฝึกหัดงานอนุรักษ์เบื้องต้น และมีกิจกรรมปลูกจิตสำนึกร่วมกับชุมชน รวมทั้งยังมีการตีพิมพ์การปฏิบัติงานอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังวัดบ้านก่อออกสู่สังคม โดยมีรายละเอียด ดังนี้

3.1.1 โครงการฝึกอบรมการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังวิหารวัดบ้านก่อ

โครงการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง วัดบ้านก่อ ได้เห็นถึงความสำคัญในการช่วยกันอนุรักษ์ไว้ซึ่งศิลปกรรมอันทรงคุณค่า เพื่อให้คงสภาพที่ดีต่อไปในอนาคต จึงได้มีแผนดำเนินการให้มีโครงการจัดฝึกอบรมการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังภายในวิหารวัดบ้านก่อและโครงการปลูกจิตสำนึกสู่ชุมชนเพื่อรู้คุณค่าจิตรกรรมฝาผนังวัดบ้านก่อ

โครงการฝึกอบรมการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังภายในวิหารวัดบ้านก่อ อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง ได้จัดขึ้นในช่วงวันที่ 8 - 11 ธันวาคม พ.ศ. 2549 มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ชาวบ้านในชุมชนวัดบ้านก่อและนักศึกษาคณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้เรียนรู้ถึงการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังอย่างถูกวิธี รวมทั้งเข้าใจถึงความสำคัญในการช่วยกันดูแลรักษาภาพจิตรกรรมฝาผนังในชุมชนของตนเอง

การฝึกอบรมการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง วิหารวัดบ้านก่อเป็นการทำกิจกรรมร่วมกันระหว่างนักศึกษาคณะจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และชาวบ้านในชุมชน ทำให้เกิดการเรียนรู้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่งกันและกัน ตัวแทนของชาวบ้านและนักศึกษา ได้ร่วมกันปฏิบัติงานอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังด้วยเทคนิคที่เป็นไปตามหลักและวิธีการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังที่ได้มาตรฐานสากล ภายใต้การดูแล ควบคุมปฏิบัติงานของช่างอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง เพื่อช่วยกันรักษาภาพจิตรกรรมฝาผนังให้แข็งแรงและคงทนสืบไปโครงการฝึกอบรมการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังในครั้งนั้น ทำให้นักศึกษาและชาวบ้าน รวมถึงเยาวชนของชุมชนบ้านก่อได้เข้าร่วมกิจกรรม ได้เรียนรู้และเข้าใจถึงคุณค่าความสำคัญของภาพจิตรกรรมฝาผนังโบราณ อันจะเป็นประโยชน์เพื่อการอนุรักษ์ไว้ซึ่งมรดกทางศิลปวัฒนธรรม

3.1.2 โครงการปลูกจิตสำนึกสู่ชุมชนเพื่อรู้คุณค่าของจิตรกรรมฝาผนังวัดบ้านก่อ

กิจกรรมปลูกจิตสำนึกให้เยาวชนวัดบ้านก่อ

กิจกรรมดังกล่าวมีเป้าหมายเพื่อการสร้างจิตสำนึก และการเห็นคุณค่าของงานจิตรกรรม โดยมีเป้าหมายที่เด็กและเยาวชน เพราะเป็นผู้ที่ต้องเติบโตเป็นผู้ใหญ่ต่อไปในอนาคตทางคณะจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้มีโครงการปลูกจิตสำนึกสู่ชุมชนเพื่อรู้คุณค่าของจิตรกรรมฝาผนังวัดบ้านก่อ ในวันที่ 17 ธันวาคม พ.ศ. 2549 โดยมีคณาจารย์ นักศึกษาและชาวบ้านที่ผ่านการฝึกอบรมการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง มาช่วยกันจัดกิจกรรมให้แก่เยาวชน นักเรียนโรงเรียนบ้านก่อ ซึ่งเป็นนักเรียนชั้นประถมศึกษาชั้นที่ 1- 6 เพื่อให้เยาวชนรุ่นใหม่ได้เข้าใจถึงคุณค่าของภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในวิหารวัดบ้านก่อ เด็กนักเรียนได้เรียนรู้เกี่ยวกับประวัติความเป็นมา ตลอดจนเรื่องราวของจิตรกรรมฝาผนังโดยรอบ เพื่อให้ได้ซึมซับถึงวัฒนธรรมในท้องถิ่นของตนเอง

เด็กนักเรียนที่เข้าร่วมกิจกรรม ร่วมกันวาดภาพจิตรกรรมฝาผนังโดยเลือกมุมที่ตนเองประทับใจ แล้วสร้างสรรค์ผ่านจินตนาการ ถ่ายทอดออกมาเป็นลายเส้นแล้วจึงลงสีตามถนัด ด้วยจินตนาการและความบริสุทธิ์ของเด็กที่แสดงออก ร่วมกับคำแนะนำของคณาจารย์โรงเรียนบ้านก่อ และอาจารย์ นักศึกษาจากคณะจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ทำให้ภาพวาดทุกภาพของเด็ก ๆ มีความงดงาม บริสุทธิ์ อันเป็นผลจากความตั้งใจของเด็ก ๆ

การทำกิจกรรมหมู่ครั้งนี้ นอกจากจะเป็นการปฏิบัติงานร่วมกันแล้วยังเป็น การสร้างเสริมทักษะความรู้นอกชั้นเรียนให้แก่อาจารย์ นักเรียนโรงเรียนบ้านก่อ และนักศึกษาคณะ วิศวกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ รวมทั้งเป็นการสร้างสัมพันธ์อันดีระหว่างสถานศึกษาและชุมชน โดยผ่านโครงการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง ทำให้เกิดการเรียนรู้แลกเปลี่ยนประสบการณ์รวมทั้ง ความสัมพันธ์อันดีซึ่งกันและกันอีกด้วย

การปลูกจิตสำนึกที่ดีแก่เยาวชนในชุมชนให้ได้ซาบซึ้งถึงคุณค่าของงาน ศิลปกรรมในท้องถิ่นนั้น เป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่ง เนื่องจากเยาวชนรุ่นใหม่จะเป็นกำลังสำคัญในการ ช่วยกันดูแลรักษา งานจิตรกรรมและสถาปัตยกรรม วิหารวัดบ้านก่อให้คงอยู่ต่อไปในอนาคต และ ยังเสริมสร้างทัศนคติอันดีในการรักและเห็นคุณค่าของงานจิตรกรรมแห่งอื่นเมื่อเติบโตขึ้นด้วย

กิจกรรมปลูกจิตสำนึกแก่ชาวบ้านในชุมชนวัดบ้านก่อ

เพื่อให้ชาวบ้านในชุมชนได้มีส่วนร่วมในโครงการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง และเข้าใจถึงคุณค่าของงานจิตรกรรมฝาผนังในวิหารวัดบ้านก่อ ทางคณะวิศวกรรมศาสตร์ จึงได้จัด ประชุมพูดคุยกันกับตัวแทนชาวบ้าน ทั้ง 3 หมู่บ้านในชุมชนวัดบ้านก่อ เพื่อสร้างความเข้าใจร่วมกัน ในการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังวัดบ้านก่อ และรับฟังความคิดเห็น ข้อเสนอแนะของชาวบ้านใน ชุมชนเพื่อช่วยกันดูแลรักษาวิหารวัดบ้านก่ออันเป็นมรดกของชุมชนและของชาติให้คงอยู่สืบต่อไป ในอนาคต โดยในระหว่างการประชุมร่วมกัน ทางคณะวิศวกรรมศาสตร์ ได้ฉายภาพสรุปขั้นตอนการ ปฏิบัติงานอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง และรับฟังความเห็นของชุมชน เนื้อหาหลักในการพูดคุย ร่วมกันได้แก่ ขั้นตอนการปฏิบัติงาน การศึกษาทางวิชาการ ความสำคัญของจิตรกรรมฝาผนัง

โดยในกิจกรรมดังกล่าว ผู้รู้ในชุมชนบ้านก่อได้เล่าประวัติความเป็นมาของ ชุมชนวัดบ้านก่อ ประเพณี วัฒนธรรมของวัดบ้านก่อ ประวัติจิตรกรรมฝาผนัง และเล่าถึงประวัติ ของพระสงฆ์ที่เป็นจิตรกรผู้เขียนภาพจิตรกรรมในวิหารวัดบ้านก่ออีกด้วย

ผลจากกิจกรรมปลูกจิตสำนึกแก่ชุมชนมีประโยชน์อย่างยิ่งต่อการอนุรักษ์ จิตรกรรมฝาผนัง เพราะได้สร้างให้คนในชุมชนได้รู้คุณค่า รัก และหวงแหนมรดกทาง ศิลปวัฒนธรรม เพราะสุดท้ายแล้วผู้ที่ใกล้ชิดกับผลงานจิตรกรรมมากที่สุดก็คือชุมชนเอง และสิ่ง เหล่านี้ยังเป็นแนวคิดในการปฏิบัติงานอนุรักษ์จิตรกรรมให้มีความยั่งยืนได้อย่างแท้จริง

3.2 จัดพิมพ์หนังสือการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังวัดบ้านก่อ

นอกเหนือจากการจัดทำรายงานทางวิชาการในการปฏิบัติงานอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังในรูปแบบของเอกสารอัดสำเนาเพื่อการอ้างอิงโดยละเอียดแล้ว โครงการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังวัดบ้านก่อ ได้สรุปและปรับปรุงรายงานวิชาการดังกล่าวให้อยู่ในรูปแบบที่เหมาะสมต่อการเผยแพร่แก่สาธารณะ และนำมาจัดพิมพ์เป็นหนังสือ การอนุรักษ์จิตรกรรมวัดบ้านก่อ ในรูปแบบหนังสือพิมพ์สี่สีขึ้นจำนวน 2 เล่ม เพื่อเผยแพร่แก่สังคม อันมีเนื้อสาระสังเขปในการปฏิบัติงานอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง ประวัติวัด ชุมชน และจิตรกรรมฝาผนังวัดบ้านก่อ โดยหนังสือทั้ง 2 เล่มดังกล่าวได้ถูกแจกไปยังสถานศึกษา หน่วยงาน และองค์กรด้านการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม และองค์กรที่มีการเข้ามา ร่วมทั้งที่วัดบ้านก่อด้วยเช่นกัน

ภาพที่ 28 หนังสือบ้านก่อช่างเผือกเมืองลำปาง

ภาพที่ 29 หนังสือ จิตรกรรมฝาผนังวัดบ้านก่อ

3.3 การจัดทำวีดิทัศน์ (VCD) การอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังวัดบ้านก่อ

ในระหว่างการปฏิบัติงานอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังทุกชิ้นตอน มีการบันทึกข้อมูลในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งเอกสาร ภาพถ่าย แผนผัง ภาพลายเส้น รวมทั้งบทสนทนาในระหว่างการประชุมร่วมกับชุมชน และกิจกรรมปลูกจิตสำนึกแก่ชุมชน ข้อมูลทั้งหมดได้ถูกนำมาจัดทำเป็นวีดิทัศน์ บอกเล่าเรื่องราวการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังที่วัดบ้านก่อ โดยจัดมอบไปยังสถานศึกษา หน่วยงานและองค์กรการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม และองค์กรที่มีการเข้ามา และยังได้ให้ไว้แก่วัดบ้านก่อด้วย โดยวีดิทัศน์ได้นำเสนอในรูปแบบของสารคดีมีชื่อว่า “สารคดีชุดโครงการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังวัดบ้านก่อ อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดลำปาง ความยาว 29.46 นาที

3.4 กิจกรรมเมื่อเสร็จสิ้นการอนุรักษ์

ภายหลังการเสร็จสิ้นการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังวัดบ้านก่อ ได้มีพิธีปิดการอนุรักษ์ และจัดงานโดยคณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ร่วมกับชุมชนวัดบ้านก่อ เมื่อเสร็จสิ้นโครงการ โดยเอกอัครราชทูตสหรัฐอเมริกาประจำประเทศไทย ได้มาเป็นประธานในพิธีเมื่อวันที่ 15 มิถุนายน พ.ศ. 2550 ภายในงานพิธีได้มีการจัดกิจกรรม อาทิเช่น พิธีสวดเจริญ, การแสดงฟ้อนโดยนักศึกษาคณะวิจิตรศิลป์ เป็นต้น

3.5 การประชาสัมพันธ์ในรูปแบบอื่น ๆ

ตลอดระยะเวลาการปฏิบัติงานอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง ได้มีสื่อมวลชนแขนงต่าง ๆ ให้ความสนใจนำเสนอข่าวการทำงานอนุรักษ์จิตรกรรมอย่างต่อเนื่อง ทั้งในรูปแบบสื่อสิ่งพิมพ์ ในหนังสือพิมพ์รายวัน รายสัปดาห์ วารสาร และอินเทอร์เน็ต รวมทั้งคณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่และชาวบ้านชุมชนบ้านก่อยังได้บรรยายประกอบการนำชม แก่บุคคล องค์กร และสถาบันการศึกษาที่ได้เยี่ยมชมวัดบ้านก่อ ตลอดเวลาของการปฏิบัติงานอนุรักษ์อีกด้วย

ส่วนที่ 4 ผลการสำรวจและตรวจสอบสภาพของโบราณสถานและภาพจิตรกรรมฝาผนัง

หลังจากที่โครงการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังวัดบ้านก่อ ตำบลวังทรายคำ อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง ซึ่งจัดทำโครงการ โดยภาควิชาศิลปะไทย คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ร่วมกับโครงการจัดตั้งสถาบันศึกษาและสืบสานศิลปวัฒนธรรมสถาปัตยกรรมล้านนา(ไค) มหาวิทยาลัยพะเยา ได้ดำเนินโครงการเสร็จสิ้นเป็นที่สมบูรณ์ในปี 2550 แล้วนั้น

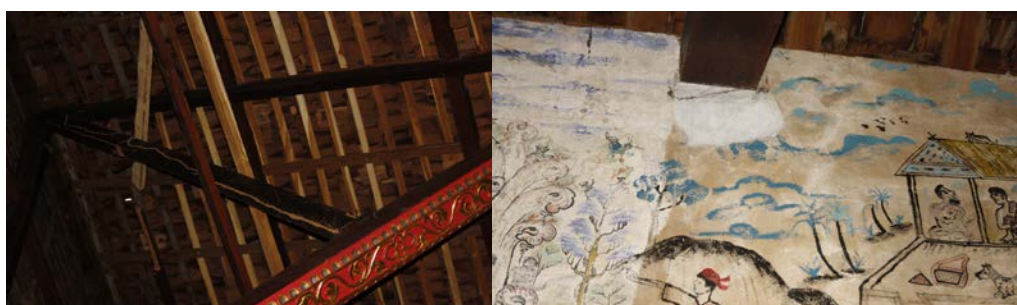
นับจากที่โครงการจบลงไปเป็นเวลากว่า 3 ปี ผู้วิจัยจึงได้มีโอกาสเข้าไปศึกษาสำรวจสถานที่จัดทำโครงการอีกครั้ง ณ วัดบ้านก่อ ตำบลวังทรายคำ อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง เมื่อวันที่ 12 สิงหาคม 2553 จากการสำรวจและสัมภาษณ์ทำให้ผู้วิจัยได้รับทราบว่าสภาพของวิหารในปัจจุบัน มีการเปลี่ยนแปลงไปพอสมควร ผู้วิจัยจึงได้ทำการสรุปผลการสำรวจและตรวจสอบสภาพของโบราณสถานและภาพจิตรกรรมฝาผนังของวัดบ้านก่อ โดยนำเสนอในรูปของตารางแสดงผล โดยแบ่งการสำรวจออกเป็น 3 ส่วน คือ สภาพความเสียหายของ โครงสร้าง โบราณสถาน สภาพภูมิทัศน์โดยรอบวิหาร และสภาพความเสียหายของภาพจิตรกรรมฝาผนัง ดังนี้

ตารางที่ 1 ผลการสำรวจสภาพความเสียหายของโครงสร้างโบราณสถาน วิหารวัดบ้านก่อ

การสำรวจ โครงสร้าง โบราณสถาน	สภาพ	ปัญหา	สาเหตุ	การดูแลรักษา
ฐาน	มีความคงทน แข็งแรง ใช้งานได้ดี	-พบรอยกะเทาะ ของชั้นปูน -มีคราบตะไคร่ เชื้อราที่ฐานด้าน นอก	ความชื้นจาก น้ำฝนและ ภูมิอากาศ	มีการปูพื้นอาคาร ด้วยพรมทั้งด้าน ในและด้านหน้า ทางเข้า
เสา	เป็นเสาไม้ทั้งต้น เคลือบสีทาไม้ มี ความแข็งแรง มั่นคงไม่มีรอยผุพัง	-	-	ปิดหยากรั้ว เช็ด ทำความสะอาด ด้วยผ้า

ตารางที่ 1 ผลการสำรวจสภาพความเสียหายของโครงสร้างโบราณสถาน วิหารวัดบ้านก่อ (ต่อ)

การสำรวจ โครงสร้าง โบราณสถาน	สภาพ	ปัญหา	สาเหตุ	การดูแลรักษา
ผนัง	พบร่องรอยของ การต่อเติมซ่อม แซมที่ผนังหลาย แห่ง ซึ่งยังคงสภาพ สมบูรณ์ดี ไม่มีรอย แตกเพิ่มขึ้น	มีรังของแมลงที่ ผนังทางเข้า ด้านหน้า	บริเวณที่ทำรัง ของแมลงมีมา นานแล้ว ชาว บ้านจึงไม่ ต้องการไป ทำลาย	ทำความสะอาด ปิดหยากไข่ เป็น ประจำ
หลังคา	โครงสร้างหลังคา ทำจากไม้ทั้งหลัง ตกแต่งเพดานด้วย ไม้สลักลายพุกกษา คลุมหลังคาด้วย แป้นเกล็ด ยังคง สภาพสมบูรณ์ดี	-พบร่องรอยการ ทำรังของปลวกที่ บริเวณโครง หลังคาไม้ -หลังคามีช่อง โหว่ของแป้น เกล็ดบางจุด	โครงไม้ใน บริเวณที่ปลวก ทำรังไม่มีการ เคลือบน้ำยากัน แมลง	ยังไม่มีกรเข้าไป กำจัดรังของ แมลง เนื่องจาก เพดานมีความสูง จากพื้นมาก
ประตู หน้าต่าง	บานประตูหน้าต่าง ทำจากไม้แบบบาน พับ สภาพแข็งแรง	-	-	ปิด เช็ด ทำความ สะอาด

ภาพที่ 30 สภาพความเสียหายของโครงสร้างโบราณสถาน วิหารวัดบ้านก่อ

ตารางที่ 2 ผลการสำรวจสภาพภูมิทัศน์โดยรอบวิหารวัดบ้านก่อ

การสำรวจ พื้นที่	สภาพ	ปัญหา	สาเหตุ	การดูแลรักษา
บันไดทางขึ้น	มีความคงทน แข็งแรง ใช้งานได้ ดี	ราวบันไดทั้ง สองข้าง เกิด คราบตะไคร่ เชื้อราขึ้น เป็น บริเวณกว้าง	ความชื้น เนื่อง จากน้ำฝนและ สภาพภูมิอากาศ	ทำความสะอาด บริเวณขึ้น บันได แต่ไม่มี การกำจัดคราบ ตะไคร่เชื้อรา
ต้นไม้รอบวิหาร	มีการปลูกต้นไม้ กระถาง ประดับ บริเวณด้านข้าง บันไดทางขึ้น และ ด้านข้างวิหาร ไม่มี การปลูกต้นไม้ ใหญ่บดบัง ทัศนียภาพ	-	-	ตัดแต่งต้นไม้ อย่างสม่ำเสมอ
อาคารรอบวิหาร	ภายในบริเวณวัดมี พื้นที่ค่อนข้างจำกัด และมีการก่อสร้าง อาคารใหม่เพิ่มเติม เช่น ศาลา และ กำลังเตรียมจัดทำ พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ที่บริเวณด้านหน้า วิหาร	ปัจจุบันยังไม่ พบปัญหาการ ก่อสร้างอาคาร บดบังภูมิทัศน์ แต่หากมีการ ก่อสร้างอาคาร เพิ่มเติมอาจ ส่งผลกระทบ ต่อการใช้พื้นที่	วัดต้องการใช้ พื้นที่ภายใน จัดสร้าง พิพิธภัณฑ์ของ ท้องถิ่น	เมื่อมีการ ก่อสร้างอาคาร ใหม่จะ หลีกเลี่ยงไม่ สร้างในบริเวณ ใกล้เคียงกับ ใกล้เคียงหรือติดกับ อาคารวิหาร

ตารางที่ 3 ผลการสำรวจสภาพความเสียหายของภาพจิตรกรรมฝาผนังในวิหารวัดบ้านก่อ

การสำรวจ ตำแหน่ง ภาพจิตรกรรม	สภาพ	ปัญหา	สาเหตุ	การดูแลรักษา
1.ด้านหน้าทาง ทิศตะวันออก เรื่อง หงส์หิน	ภาพจิตรกรรม ฝาผนังเรื่อง หงส์หินมีสภาพ ค่อนข้าง สมบูรณ์ และ พื้นที่ด้านล่าง ของผนังมีการ เขียนภาพบุคคล ที่ด้านข้างประตู ทางเข้า	-ภาพจิตรกรรม ฝาผนังบางส่วน โดยเฉพาะบริเวณ กรอบบนประตู ทางเข้าตรงกลาง มีสีซีดจาง -พบรอยหยดย้อย ของสีน้ำมันที่ เขียนขึ้นใหม่	-แสงแดดที่สาด เข้าสู่ผนังโดยตรง บริเวณประตู ทางเข้า -ช่างเขียนรุ่นใหม่ ไม่มีความชำนาญ ในการเขียนสีทำ ให้สีหลุดและ	ทำความสะอาด ปิดหยาไยและ ฝุ่นผงเป็น ประจำ
2.ด้านหลังพระ ประธานทางทิศ ตะวันตก ภาพ พุทธประวัติ	มีร่องรอยการ ซ่อมผนังที่ แตกร้าวเป็น ทางยาว และ ไม่ได้เขียนภาพ จิตรกรรมขึ้น ใหม่ในส่วนที่ ซ่อมผนัง โดยรวม ค่อนข้างมีความ สมบูรณ์	ภาพจิตรกรรม บางตำแหน่งมีสี ซีดจางลง	ความเสื่อมสลาย ตามธรรมชาติ	ทำความสะอาด ปิดหยาไยและ ฝุ่นผงเป็น ประจำ

ตารางที่ 3 ผลการสำรวจสภาพความเสียหายของภาพจิตรกรรมฝาผนังในวิหารวัดบ้านก่อ (ต่อ)

การสำรวจ ตำแหน่ง ภาพจิตรกรรม	สภาพ	ปัญหา	สาเหตุ	การดูแลรักษา
3.ด้านทิศเหนือ เรื่อง เวสสันดร ชาดก	มีการบูรณะ ซ่อมแซมภาพ จิตรกรรม โดย การเขียนสีใหม่ ทับลงไปที่ ภาพเขียนเดิม พบความ เสียหายของ ภาพเขียน ประมาณร้อยละ ๑๐	-สีที่ใช้ในการ ซ่อมแซม ภาพเขียนมีความ เข้มและสดกว่า ภาพเขียนเดิม -ตรงกลางภาพ จิตรกรรมฝาผนัง ทางทิศเหนือมี การหลุดลอกของ ชั้นสีอย่างรุนแรง	-ชั้นหลังคามีการ รั่วซึมส่งผลให้ ภาพจิตรกรรมถูก ทำลายโดยน้ำฝน -ผู้ที่เขียนซ่อม ภาพ คือพระและ เณรในวัดบ้านก่อ ซึ่งไม่มีความ ชำนาญในการ เขียนภาพ จิตรกรรม	มีการซ่อมแซม หลังคาในจุดที่ มีการรั่วซึมของ น้ำฝน
4.ด้านทิศใต้ เรื่องพรหมจักร	ภาพจิตรกรรม ส่วนใหญ่ยังคง สภาพสมบูรณ์ดี ที่ผนังด้านล่าง เป็นภาพพระ ภิกษุและหญิง ชาวล้านน่านั่ง พนมมือหัน หน้าไปยังพระ ประธาน	-มีการต่อเติมผนัง ปูนเหนือช่อง หน้าต่างปิดทับ ภาพจิตรกรรมฝา ผนัง -ตลอดผนังทิศใต้ มีแท่นอาสนะ และอุปกรณ์ เครื่องใช้ไฟฟ้าตั้ง บดบังภาพเขียน	-ความรู้เท่าไม่ถึง การของผู้ ซ่อมแซมอาคาร - ต้องการตั้งแท่น อาสนะในบริเวณ ที่ตั้งเดิม เช่นเดียวกับ ตำแหน่งของ จิตรกรรมภาพ พระภิกษุ	พยายาม หลีกเลี่ยงการ ตั้งวางอุปกรณ์ เครื่องใช้ที่อยู่ ใกล้กับภาพ จิตรกรรมฝา ผนัง และมีการ ทำความสะอาด ปิดฝุ่นอย่าง สม่ำเสมอ

ภาพที่ 31 ความเสียหายจากสีน้ำมัน ที่เขียนขึ้นใหม่

ภาพที่ 32 ความเสียหายจากคราบ เชื้อราที่เกิดจากความชื้น

ภาพที่ 33 ภาพจิตรกรรมฝาผนังหลุดลอกอันเกิดจากน้ำฝนที่รั่วไหล

ภาพที่ 34 ความเสียหายจากการฉาบปูนทับภาพจิตรกรรม

ส่วนที่ 5 การติดตามผลสืบเนื่องของกิจกรรมในโครงการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังแบบมีส่วนร่วม

ในระหว่างการลงพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูล ผู้วิจัยได้รับความร่วมมือและความช่วยเหลืออย่างดียิ่งจากท่านเจ้าอาวาสวัดบ้านก่อรูปปัจจุบัน รวมทั้งชาวบ้านและกลุ่มเยาวชนในชุมชนบ้านก่อ ที่ได้ให้ความกรุณาสละเวลา เพื่อถ่ายทอดเรื่องราว ความรู้ เมื่อครั้งที่พวกเขาได้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง อีกทั้งยังแสดงให้เห็นถึงความมุ่งมั่นของชาวชุมชนบ้านก่อที่มีความตั้งใจจริงในการสืบสานศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่นให้แก่ผู้วิจัยซึ่งเป็นบุคคลภายนอกได้รับทราบถึงความสำคัญของภาพจิตรกรรมฝาผนังในวิหารวัดบ้านก่อที่พวกเขาภาคภูมิใจ

ภาพที่ 35 เจ้าอาวาสวัดบ้านก่อ ปราชญ์ชาวบ้าน และกลุ่มยุวมัคคุเทศก์

ภาพที่ 36 การนำชมภาพจิตรกรรมฝาผนังของกลุ่มยุวมัคคุเทศก์ชุมชนบ้านก่อ

ตารางที่ 4 ผลการติดตามความต่อเนื่องของกิจกรรมในโครงการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังแบบมีส่วนร่วม กรณีศึกษาวัดบ้านก่อ จังหวัดลำปาง

กลุ่มกิจกรรมที่เกิดจากโครงการอนุรักษ์ฯ	ผลของโครงการ	ความต่อเนื่องของการปฏิบัติกิจกรรมในปัจจุบัน
1.โครงการฝึกอบรมการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังวิหารวัดบ้าน	- มีผู้ให้ความสนใจเข้าร่วมโครงการเป็นจำนวนมากกว่าเป้าหมายที่ตั้งไว้ - นักศึกษามหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เยาวชนและชาวบ้านในชุมชนที่เข้าร่วมโครงการได้มีประสบการณ์ในการลงมือปฏิบัติงานอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังด้วยตนเอง ทำให้เกิดการเรียนรู้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่งกันและกัน - ผลจากการอนุรักษ์ภาพจิตรกรรมฝาผนังทำให้ภาพจิตรกรรมยังคงความสมบูรณ์งดงาม ลดความเสื่อมสลายจากการทำลายโดยธรรมชาติ	หลังจากที่การดำเนินกิจกรรมเสร็จสิ้นลง ทางผู้รับผิดชอบโครงการ (ภาควิชาศิลปไทย คณะวิจิตรศิลป์ ม.เชียงใหม่) ได้ส่งมอบหน้าที่การดูแลรักษาอาคาร โบราณสถานและภาพจิตรกรรมฝาผนังให้แก่วัดและประชาชนในชุมชนบ้านก่อ โดยการนำเอาความรู้ที่ได้รับจากการอบรมมาปรับใช้ในการดูแลรักษาทำความสะอาดภาพจิตรกรรมฝาผนังในชั้นเบื้องต้น
2.โครงการปลูกจิตสำนึกสู่ชุมชนเพื่อรู้คุณค่าของจิตรกรรมฝาผนังวัดบ้านก่อ	- พระภิกษุและประชาชนในชุมชนบ้านก่อ เกิดความตื่นตัวและให้ความสำคัญต่อการดูแล	แม้ว่าโครงการปลูกจิตสำนึกสู่ชุมชนจะสิ้นสุดลงไปแล้วก็ตาม แต่ท่านเจ้าอาวาสวัดบ้านก่อและ

ตารางที่ 4 ผลการติดตามความต่อเนื่องของกิจกรรมในโครงการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังแบบมีส่วนร่วม กรณีศึกษาวัดบ้านก่อ จังหวัดลำปาง (ต่อ)

กลุ่มกิจกรรมที่เกิดจากโครงการอนุรักษ์ฯ	ผลของโครงการ	ความต่อเนื่องของการปฏิบัติกิจกรรมในปัจจุบัน
	รักษาวัฒนธรรมในท้องถิ่นมากยิ่งขึ้น โดยมีผู้สนใจเข้าร่วมกิจกรรมและพิธีเฉลิมฉลองหลังจากโครงการสิ้นสุดลงเป็นจำนวนมาก - ชาวบ้านเกิดความเข้าใจร่วมกันในการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังวัดบ้านก่อ โดยมีการรับฟังความคิดเห็นของคนในชุมชน เพื่อหาแนวทางในการร่วมมือกันดูแลรักษาวิหารวัดบ้านก่อให้ยั่งยืน	ปราชญ์ชาวบ้าน ก็ยังคงมีการถ่ายทอดองค์ความรู้และความสำคัญเกี่ยวกับจิตรกรรมฝาผนังภายในวิหารวัดบ้านก่อให้แก่ชาวบ้านและเยาวชนอย่างต่อเนื่อง โดยอาศัยโอกาสต่างๆเมื่อชาวบ้านเข้ามาประกอบกิจกรรมทางศาสนาภายในวัด
3.การประชาสัมพันธ์	ตลอดระยะเวลาที่มีการดำเนินโครงการ ทางมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ได้ทำการประชาสัมพันธ์ การดำเนินโครงการอนุรักษ์อย่างต่อเนื่อง ทั้งในสื่อสิ่งพิมพ์ วารสาร บทความ และสื่อออนไลน์ โดยได้รับความสนใจอย่างยิ่ง	หลังจากที่โครงการอนุรักษ์ฯ สิ้นสุดลง มีการประชาสัมพันธ์น้อยลง ช่องทางในการประชาสัมพันธ์ที่ยังคงสามารถเข้าไปศึกษาได้คือทางสื่อออนไลน์ จากเว็บไซต์ที่เกี่ยวกับ จ.ลำปาง แต่ก็ยังคงเป็นฐานข้อมูลเก่าที่ไม่มีการพัฒนาปรับปรุงให้ทันสมัย

ตารางที่ 4 ผลการติดตามความต่อเนื่องของกิจกรรมในโครงการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังแบบมีส่วนร่วม กรณีศึกษาวัดบ้านก่อ จังหวัดลำปาง (ต่อ)

กลุ่มกิจกรรมที่เกิดจากโครงการอนุรักษ์ฯ	ผลของโครงการ	ความต่อเนื่องของการปฏิบัติกิจกรรมในปัจจุบัน
	และพื้นที่ที่การดำเนินโครงการสิ้นสุดลง ทางมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้จัดพิมพ์หนังสือและสารคดีสั้นประกอบโครงการฯเพื่อมอบให้แก่วัดบ้านก่อ สถานศึกษาและแหล่งเรียนรู้ต่างๆ	
4.กลุ่มเยาวชน บ้านก่อ ดันฮ่าง ป่าฝาง (กิจกรรมยุวมัคคุเทศก์ท้องถิ่น)	กลุ่มเยาวชน บ้านก่อ บ้านดันฮ่าง บ้านป่าฝาง เกิดการรวมตัวขึ้นหลังจากที่โครงการอนุรักษ์ฯได้สิ้นสุดลง ซึ่งได้ผลตอบรับอย่างดีจากการประชาสัมพันธ์ ทำให้มีผู้สนใจเข้ามาศึกษาดูงานที่วัดบ้านก่อเป็นจำนวนมาก วัดและชุมชนจึงเกิดแนวคิดในการจัดตั้งกลุ่มยุวมัคคุเทศก์ขึ้นเพื่อทำหน้าที่เป็นตัวแทนของชุมชนในการถ่ายทอดองค์ความรู้ทางศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่นให้แก่บุคคลภายนอกชุมชน	มีการสร้างกลุ่มเยาวชน เพื่อทำหน้าที่มัคคุเทศก์รุ่นใหม่ขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยการถ่ายทอดองค์ความรู้และประสบการณ์จากปราชญ์ชาวบ้านและเยาวชนที่เข้าร่วมอบรมในโครงการอนุรักษ์ฯรุ่นแรก ทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยงคอยให้คำแนะนำแก่น้องๆ ยุวมัคคุเทศก์รุ่นใหม่ เพื่อทำหน้าที่สืบสานคุณค่ามรดกทางศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่นต่อไปในอนาคต

ตารางที่ 4 ผลการติดตามความต่อเนื่องของกิจกรรมในโครงการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังแบบมีส่วนร่วม กรณีศึกษาวัดบ้านก่อ จังหวัดลำปาง (ต่อ)

กลุ่มกิจกรรมที่เกิดจากโครงการอนุรักษ์ฯ	ผลของโครงการ	ความต่อเนื่องของการปฏิบัติกิจกรรมในปัจจุบัน
5.กิจกรรมของภาคธุรกิจ โดยกลุ่ม Lanna Collection	กลุ่ม Lanna Collection เกิดจากการร่วมกลุ่มของธุรกิจร้านค้าขนาดย่อยที่ออกแบบและจำหน่ายผลิตภัณฑ์ที่มีเอกลักษณ์ของความเป็นล้านนา และได้มีการจัดกิจกรรมศึกษาดูงานที่วัดบ้านก่อ โดยกิจกรรมจัดขึ้นเพื่อเป็นการนำเสนอการออกแบบผลิตภัณฑ์ของสมาชิกในกลุ่มโดยใช้ “Theme ล้านนา ณ วัดบ้านก่อ” เป็นต้นแบบ	คาดว่า สมาชิกผู้ประกอบการร้านค้าในกลุ่ม Lanna Collection จะมีการออกแบบ และผลิตผลิตภัณฑ์ เครื่องใช้ ที่ได้รับแรงบันดาลใจจากการศึกษาดูงานจากจิตรกรรมฝาผนังที่วิหารวัดบ้านก่อ

กรณีศึกษาที่ 2 โครงการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง(สุปแต่้ม) ในจังหวัดมหาสารคาม ณ สิมวัดโพ-
ธาราม บ้านดงบัง และสิมวัดป่าไร่ ย้ บ้านหนองพอก ตำบลดงบัง อำเภอนาคู จังหวัด ค
มหาสารคาม

ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของวัดและชุมชน

1.1 ข้อมูลทั่วไปของพื้นที่ศึกษา

1.1.1 ที่ตั้ง

หมู่บ้านดงบังและหมู่บ้านหนองพอก ตั้งอยู่ในเขตการปกครองของตำบลดงบัง อำเภอนาคู จังหวัดมหาสารคาม

1.1.2 ประวัติชุมชน

ประมาณ ปี พ.ศ. 2300 มีกลุ่มคนอพยพเดินทางมาจากเมืองเวียงจันทร์ เพื่อมาหาที่ทำกิน โดยได้ทำการถางป่า ทำไร่ ทำนา ลงมาเรื่อยๆ จนมาถึงพื้นที่ของบ้านดงบังในปัจจุบัน และปักหลักสร้างบ้านตรงพื้นที่บ้านโนนเก่าน้อย ต่อมาชาวบ้านจึงร่วมมือกันสร้างวัดชื่อว่า “วัดทุ่ง” ปัจจุบันได้ถูกยุบรวมเป็นส่วนหนึ่งของวัดโพธาราม บ้านดงบัง

การตั้งชุมชนขึ้นที่บ้านโนนเก่าน้อยนั้น มีจำนวนประชากรเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ จึงต้องเพิ่มพื้นที่ทำกิน โดยแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม กลุ่มแรกตั้งชื่อหมู่บ้านว่า “บ้านโง้งบ้านกะฮอก” ปัจจุบันเปลี่ยนชื่อเป็น “บ้านหนองพอก” ต่อมาชาวบ้านจึงช่วยกันสร้างวัดขึ้นใหม่ ให้ชื่อว่า “วัดท่าใหญ่” ปัจจุบันเปลี่ยนชื่อเป็น “วัดป่าไร่ไธย”³ อีกกลุ่มหนึ่งเข้าบุกเบิกป่าหนาทึบ แล้วตั้งบ้านเรือนกลางป่า เมื่อมองจากด้านนอกจะไม่เห็นหมู่บ้าน แต่เมื่อเข้าไปกลางป่าจึงจะเห็นหมู่บ้าน จึงเรียกหมู่บ้านนี้ว่า “บ้านดงบัง” ต่อมาชาวบ้านร่วมมือกันสร้างวัดขึ้นใหม่ชื่อว่า “วัดโพธิ์ทอง” ภายหลังจึงเปลี่ยนชื่อเป็น “วัดโพธาราม”

³ อ้างอิงชื่อวัดจาก ศิลปากร, กรม กองโบราณคดี. ฝายอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังและประติมากรรมติดที่ 2529 : 89. (นอกจากนี้เอกสารบางเล่ม เช่น เอกสารประกอบโครงการอนุรักษ์ภาพจิตรกรรมฝาผนัง (สุปแต่้ม) ใน จังหวัดมหาสารคาม, 2551 ใช้ชื่อว่า “วัดป่าไร่” และที่ป้ายชื่อวัดบริเวณชุ่มประดูโจง ใช้ชื่อว่า “วัดป่าเลไลย์”)

1.1.3 ประชากร

ที่ตั้งของโครงการอยู่ในอำเภอนาคนู ซึ่งมีจำนวนประชากรทั้งสิ้น 2,678 คน เป็นชาย 1,327 คน เป็นหญิง 1,351 คน ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกร ทำการเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ อาชีพที่ทำกันในครัวเรือนได้แก่ การเลี้ยงไหมและทอผ้าไหม (ที่มา : องค์การบริหารส่วนตำบลดงบัง, ธันวาคม พ.ศ. 2550)

1.1.4 อาณาเขตติดต่อ

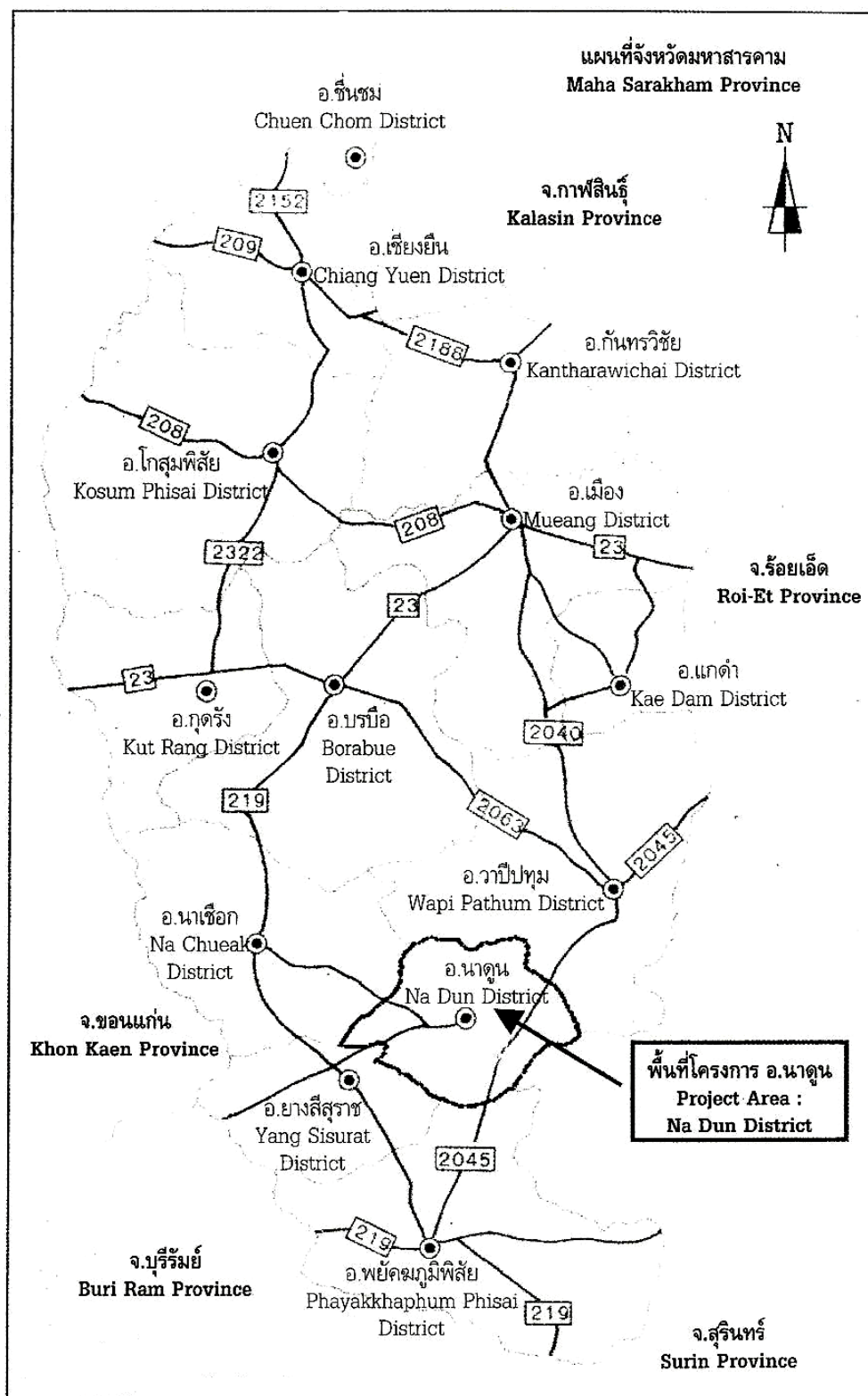
ตำบลดงบัง อำเภอนาคนู จังหวัดมหาสารคาม มีอาณาเขตติดต่อ ทางทิศเหนือ ติดต่อกับ ตำบลพระธาตุ / ทิศใต้ ติดต่อกับ อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย / ทิศตะวันออก ติดต่อกับ ตำบลหนองไผ่ / และทิศตะวันตก ติดต่อกับ ตำบลหัวดง

1.1.5 ลักษณะทางภูมิศาสตร์

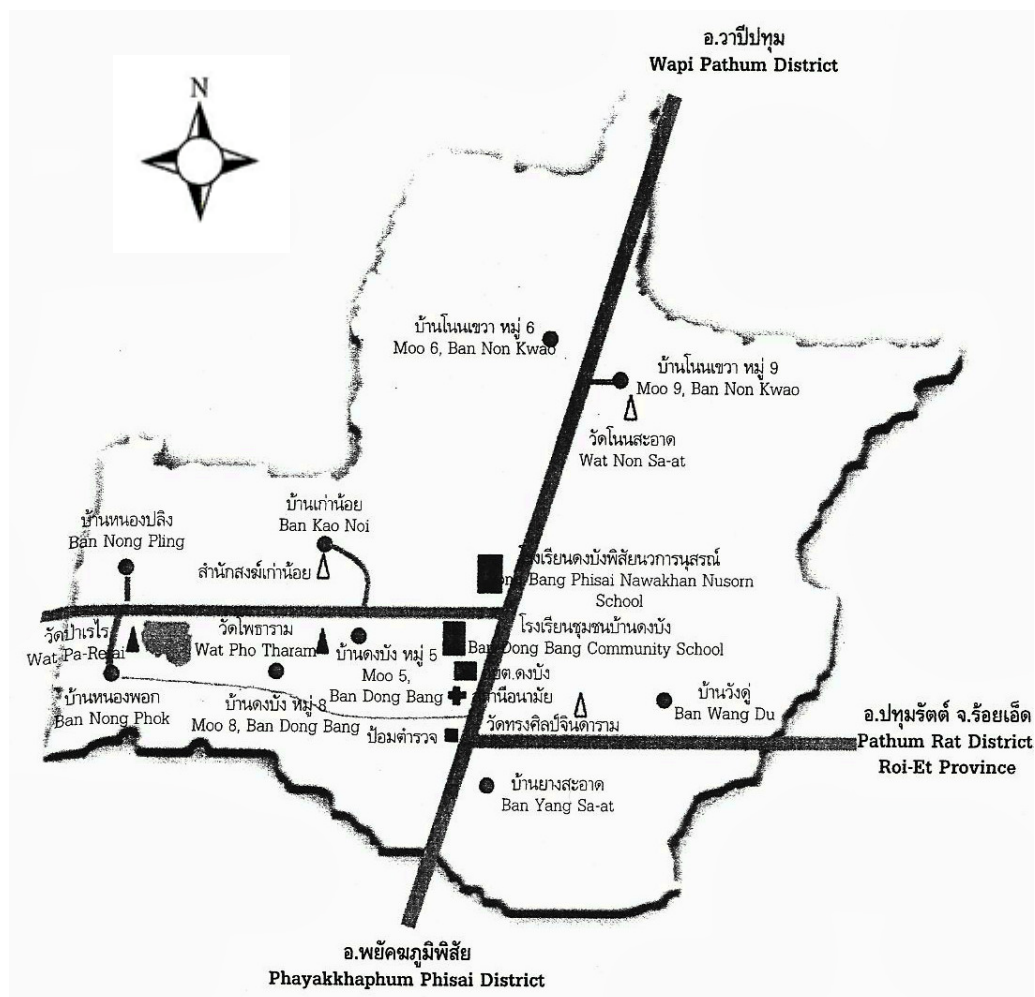
ตำบลดงบังตั้งอยู่ในพื้นที่ราบลูกคลื่นสลับกัน ไม่มีภูเขา ไม่มีแม่น้ำไหลผ่าน ทางทิศตะวันออกมีพื้นที่เป็นป่าเบญจพรรณ ลักษณะดินส่วนใหญ่เป็นดินปนทรายและดินเกลือกระจายอยู่ทั่วไป ทางทิศตะวันออกของบ้านดงบัง ห่างออกไปประมาณ 1 กิโลเมตร มีหนองน้ำชื่อ “หนองแก่นช้าง” ซึ่งเป็นลำห้วยใหญ่และลึก มีน้ำขังตลอดปี ทางทิศตะวันตกของหมู่บ้าน มีหนองน้ำชื่อ “หนองชำช้าง” เป็นพื้นที่ลุ่มมีเนื้อที่ประมาณ 15 ไร่

ภาพที่ 37 ลักษณะทางภูมิศาสตร์ของตำบลดงบัง อำเภอนาคนู จังหวัดมหาสารคาม

ภาพที่ 38 แผนที่แสดงตำแหน่ง พื้นที่ตั้งโครงการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง จังหวัดมหาสารคาม
ที่มา : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย

ภาพที่ 39 แผนที่ชุมชนในตำบลดงบัง จังหวัดมหาสารคาม

ที่มา : มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม, สำนักศิลปะและวัฒนธรรม. (2551). โครงการอนุรักษ์ภาพจิตรกรรมฝาผนัง (ฮูปแต้ม) ในจังหวัดมหาสารคาม The Conservation of Mural Paintings (Hoop – Tam) in Maha Sarakham Province (Northeast Thailand), 21.

1.2 ข้อมูลและประวัติวัดโพธาราม

1.2.1 ที่ตั้ง

เลขที่ 95 หมู่ที่ 5 บ้านดงบัง ตำบลดงบัง อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม
สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย มีเนื้อที่ 6 ไร่ 2 งาน 6 ตารางวา

1.2.2 ประวัติวัด

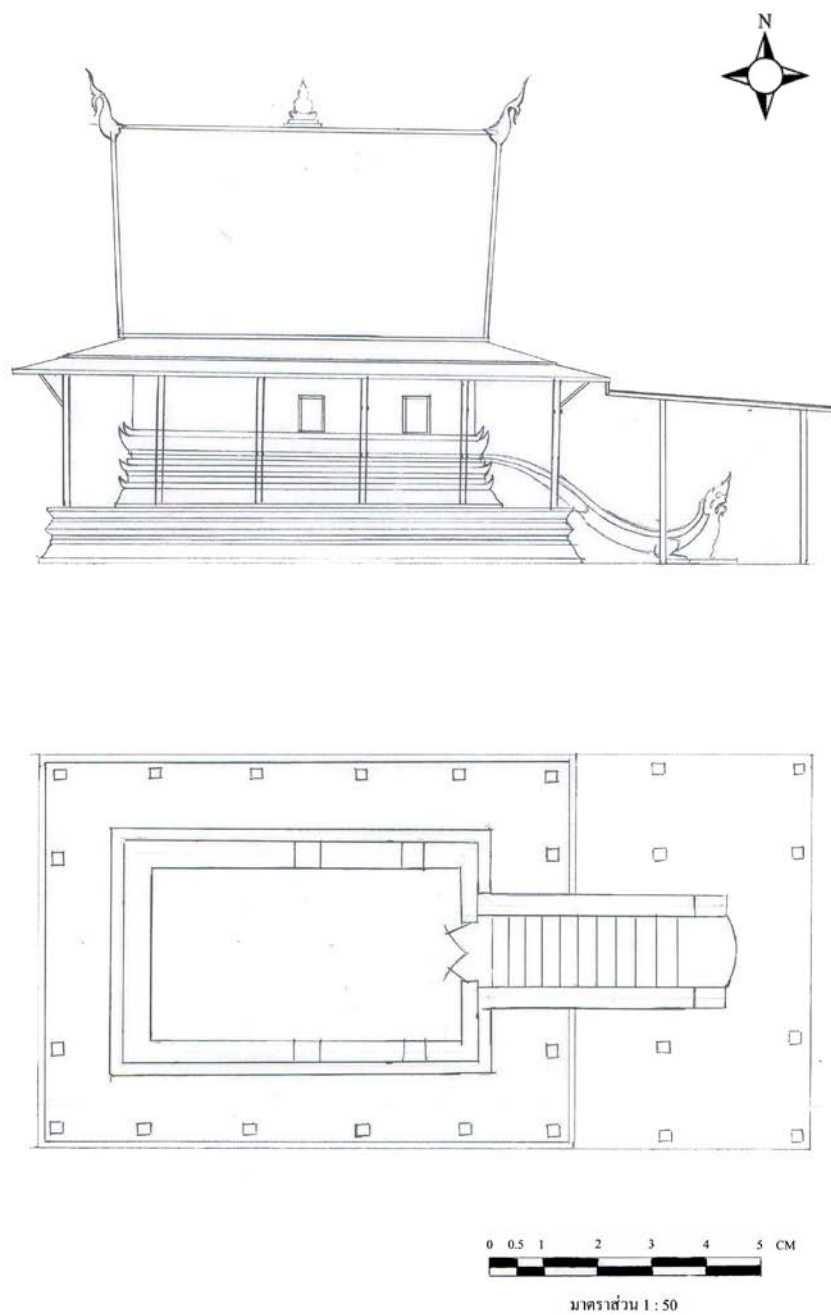
วัดโพธารามเป็นวัดเก่าแก่ สร้างขึ้นตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3 โดยชาวลาวที่อพยพมาจากเมืองเวียงจันทร์ จากหนังสือประวัติวัดทั่วราชอาณาจักรเล่มที่ 12 ระบุว่า สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2343 เดิมทีชาวบ้านเรียกว่า “วัดบ้านดงบัง” มีหอพระไตรปิฎกอยู่กลางน้ำตั้งอยู่ทางทิศเหนือของวัด เดิมวัดโพธารามมีชื่อว่า “วัดโพธิ์ทอง” และเมื่อปี พ.ศ. 2485 ได้เปลี่ยนชื่อเป็นวัดโพธาราม ต่อมาได้สร้างสิมบกขึ้นในสมัยพระครูจันดีเป็นเจ้าอาวาส (มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม, สำนักศิลปะและวัฒนธรรม, 2551 : 40)

วัดโพธารามได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาเมื่อวันที่ 16 กรกฎาคม พ.ศ. 2451 โดยมีเขตวิสุงคามสีมากว้าง 14 เมตร

อุโบสถหรือสิมวัดโพธาราม ได้รับพิจารณาให้เป็นอาคารอนุรักษ์ดีเด่น เมื่อปี 2547 จากสมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์ และได้จัดทำทะเบียนอาคารที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์

1.2.3 ลักษณะและสภาพทั่วไปของอุโบสถ(สิม)

อุโบสถวัดโพธาราม เป็นอาคารก่ออิฐสอดิน ฉาบปูน ผนังก่อทึบ ฐานสูง หลังคามีลักษณะเป็นจั่วชั้นเดียว มีเสารองรับปีกนก ซ้อนกัน 2 ชั้นโดยรอบอาคาร แต่เดิมหลังคามุงด้วยกระเบื้องแบบแป้นเกล็ด ประดับด้วยโหง่ ช่อฟ้า กลางสันหลังคามีเครื่องล่ายองและหางหงส์ เป็นฝีมือการก่อสร้างของช่างพื้นบ้าน ที่ตัวอุโบสถเจาะช่องหน้าต่างข้างละ 2 ช่อง มีทางเข้าด้านทิศตะวันออก ทางขึ้นเป็นบันไดนาคก่ออิฐฉาบปูน อุโบสถหันหน้าไปทางทิศตะวันออก

ภาพที่ 40 ผังอาคารอุโบสถวัดโพธาราม

1.3 ข้อมูลและประวัติวัดป่าเรไรย์

1.3.1 ที่ตั้ง

หมู่ที่ 5 บ้านหนองพอก ตำบลดงบัง อำเภอนาคู จังหวัดมหาสารคาม
มีพื้นที่ 1 ไร่ 3 งาน 60 ตารางวา

1.3.2 ประวัติวัด

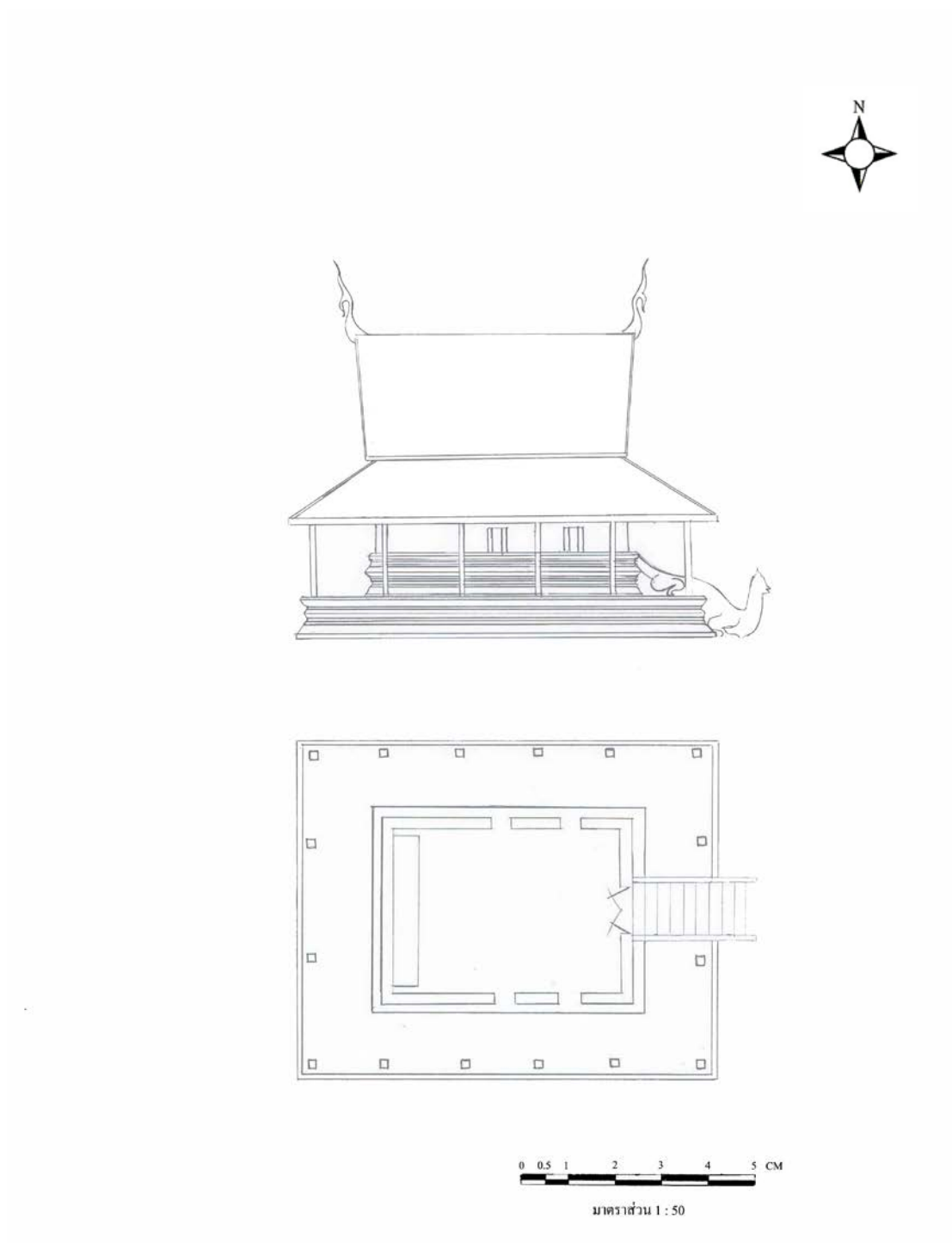
วัดป่าเรไรย์เป็นวัดเก่าแก่โบราณ สร้างขึ้นราว ปี พ.ศ. 2224 (มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม, สำนักศิลปะและวัฒนธรรม, 2551 : 47) ในสมัยพระอธิการเหวเป็นเจ้าอาวาส เดิมเป็นสำนักสงฆ์ ต่อมาชาวบ้านช่วยกันสร้างวัดขึ้นให้ชื่อว่า “วัดบ้านหนองพอก” ต่อมาภายหลังเมื่อปี พ.ศ. 2485 ได้เปลี่ยนชื่อเป็นวัดป่าเรไรย์

วัดป่าเรไรย์ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อวันที่ 4 มิถุนายน พ.ศ. 2460 และได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานโดยประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 110 ตอนที่ 217 เมื่อวันที่ 22 ธันวาคม ปี พ.ศ. 2536

1.3.3 ลักษณะและสภาพทั่วไปของอุโบสถ

เป็นอาคารศาสนสถานที่มีลักษณะทางสถาปัตยกรรมแบบพื้นบ้านอีสาน เรียกว่า สิม เป็นอาคารแบบผนังทึบขนาดเล็ก อยู่ในผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีประตูเข้าออกเพียงด้านเดียว ตัวอาคารก่ออิฐสอดินฉาบปูน หลังคาทรงจั่วชั้นเดียว เครื่องบนประดับด้วยโหง(ช่อฟ้า) และหางหงส์ไม้ มีปีกนกโดยรอบมุงด้วยสังกะสีสีแดง เกิดจากการบูรณะใหม่ตามรูปแบบเดิมที่สร้างไว้ ส่วนหน้าบันไม่มีการตกแต่งลวดลายใดๆ ตัวอาคารเจาะช่องหน้าต่างที่ผนังทางทิศเหนือและทิศใต้เป็นช่องเล็ก ๆ ด้านละ 2 ช่อง ไม่มีบานหน้าต่าง อาคารหันหน้าไปทางทิศตะวันออก บันไดทางขึ้นเป็นปูนปั้นรูปพญานาค ตัวอาคารตั้งอยู่บนฐานปัทม์ยกพื้นสูง 80 เซนติเมตร

สภาพจิตรกรรมฝาผนังยังคงมีสภาพดี ชั้นสีมันคงแข็งแรง มีความชำรุดเฉพาะบริเวณที่ปูนฉาบติดกับไม้ที่เป็นเสาและวงกบประตูหน้าต่าง ตรงกลางสิมเคยถูกลักลอบขูดเจาะเพื่อหาของมีค่า และมีรังปลวกและมดบริเวณโคนเสาไม้แทบทุกต้น

ภาพที่ 41 ฟังอาคารอุโบสถวัดป่าเรไรย์

ส่วนที่ 2 คุณค่าและความสำคัญของภาพจิตรกรรมฝาผนัง (รูปแต้ม)

รูปแต้มหรือรูปแต้มที่ชาวอีสานมีวัฒนธรรมการรูปแต้มบนผนังสิม นั้น มีผู้อ้างอิงถึงประวัติโดยมีคติเชื่อว่าการสร้างรูปแต้มเพื่อความงามนั้น มีการสืบทอดปฏิบัติกันมาดังเนื้อความในพระเวสสันดรชาดก ที่มีเนื้อความที่แสดงถึงการรำพันรักที่พระเวสสันดรมีต่อนางมัทรีว่า หากนางมัทรีตายจะสร้างโรงบรรจุศพและตกแต่งโรงด้วยลวดลายและภาพเขียนต่าง ๆ (สุมาลี เอกชนนิยม, 2548 : 9) แสดงว่าคนอีสานนิยมใช้รูปแต้มตกแต่งวัดและอาคารต่าง ๆ และตกทอดมาจนถึงปัจจุบัน เช่นการวาดภาพบนผืนผ้าหะเหวด และบนผนังสิม เป็นต้น ช่างทำรูปแต้มในภาษาถิ่นอีสานจะเรียกว่า “ช่างแต้ม” ที่มีเทคนิคการวาดภาพต่างไปจากที่อื่น โดยจะวาดรูปทั้งด้านในและด้านนอกอาคาร เนื่องจากสิมพื้นบ้านมีขนาดค่อนข้างเล็ก พื้นที่ด้านในมีไม่เพียงพอที่จะวาดรูปเล่าเรื่องทั้งหมดได้

สำหรับแนวคิดในการวาดรูปแต้มนั้น ไม่มีกฎเกณฑ์แน่นอนตายตัวโดยจะขึ้นอยู่กับขนาดของสิม ความเหมาะสมของฝาผนังและความพึงพอใจของช่างแต้ม การจัดวางต่าง ๆ เป็นไปตามธรรมชาติและตามความรู้สึกของช่างแต้ม ส่วนเรื่องราวที่เขียนมีทั้งเรื่องราวที่เป็นประวัติ นิทานพื้นบ้าน เรื่องเล่า ทั้งจากที่ช่างได้พบเห็นด้วยตนเอง และเรื่องที่จินตนาการขึ้น บางแห่งก็เป็นไปตามความประสงค์ของท่านเจ้าอาวาสหรือเจ้าของสถานที่นั้น ๆ เนื้อหาในรูปแต้มส่วนมากจะเป็นเรื่อง การสั่งสอนศีลธรรม แสดงเรื่องราวความเชื่อและความศรัทธาในพุทธศาสนา ผสมผสานกับเรื่องราวในวิถีชีวิตประจำวัน และเรื่องตลกขบขันตามแต่ความพึงพอใจของช่างแต้ม

ลักษณะของการเขียนรูปแต้มบนผนังสิม ประกอบด้วย 1) มีการเขียนทั้งด้านนอกและด้านใน บางแห่งเขียนทั้งสองด้าน ส่วนเรื่องราวและตำแหน่งที่จะเขียนภาพบนผนังนั้นไม่มีกฎเกณฑ์หรือแบบฉบับบังคับตายตัว ส่วนมากมักเป็นเรื่องพุทธประวัติ ทศชาดก เวสสันดร ภาพพระพุทธรูป อุดมพระพุทธรูปเจ้า พระมัลลย์ นิทานพื้นบ้านเช่น ลินไซ สุริวงศ์ พระลักพระลาม ราหุอมจันทร์ เป็นต้น โดยอาจจะไม่มีการวางเรื่องราวไปตามลำดับเหตุการณ์ 2) การแบ่งพื้นที่ในการวาดสำหรับพื้นที่ใหญ่ ๆ เช่น ผนังด้านในหรือด้านนอกที่ไม่ติดเสา มักจะแบ่งโดยใช้เส้นหนาทึบ บางภาพจะใช้เส้นแบบนี้เป็นพื้นดินหรือภูเขา ไม่มีการใช้เส้นสีเทาอย่างจิตรกรรมของช่างหลวง การเขียนเรื่องราวจะขึ้นอยู่กับโครงสร้างของสิม 3) รูปแต้มจะมีลักษณะเป็นภาพ 2 มิติ แบบเรียบ การ

แสดงระยะใกล้ไกลจะแสดงโดยการวางรูปให้คาบเกี่ยวกัน บังกัน หรือซ้อนกัน มักใช้สีเพียงเล็กน้อยเพราะขาดแคลนสี ช่างจะอาศัยเส้นหนา เส้นบาง เน้นระยะ เรื่องราว และบรรยากาศ 4) ในการแสดงจุดเด่นหรือส่วนสำคัญของเรื่องราวมักจะใช้ขนาดหรือสัดส่วนเน้นให้เกิดความสนใจมากกว่าการใช้สีเป็นตัวเน้น 5) ขนาดและสัดส่วนของรูปไม่เป็นไปตามความจริง 6) บุคคลในเรื่องราวต่าง ๆ นั้นจะคล้ายกัน และคล้ายคลึงกับรูปวาดแบบไทยประเพณี ผู้หญิงจะเขียนหน้าตรงผู้ชายจะเขียนหน้าด้านข้าง บุคคลชั้นสูง เช่น พระพุทธเจ้า กษัตริย์ เทวดา มักเขียนอย่างประณีตบรรจง ส่วนรูปสัตว์มีทั้งสัตว์ที่พบเห็นในท้องถิ่นและสัตว์ในอุดมคติ เช่น สัตว์หิมพานต์ รูปอาคารบ้านเรือนส่วนใหญ่เป็นปราสาทราชมนเทียร วิมาน ศาลา บ้านเรือนตามแบบอีสาน เป็นต้น 7) ท่าทางของภาพบุคคลมีลักษณะแบบละครเวที แต่ไม่ประณีตเท่างานของช่างหลวง ส่วนใหญ่ท่าทางเหล่านั้นจะใช้สำหรับภาพของบุคคลชั้นสูง ส่วนชาวบ้านจะวาดตามลักษณะท่าทางอย่างในชีวิตประจำวัน มีการสร้างสีสันโดยการเขียนภาพใบหน้าที่ของชาวบ้านให้มีอารมณ์สนุกสนาน ไม่เคร่งเครียด 8) ภาพเขียนส่วนใหญ่ใช้สีเพียงเล็กน้อย โดยมีสีที่เป็นหลักคือสีน้ำเงินหรือสีคราม สีดำ สีน้ำตาลแดง โดยจะลดปัญหาเรื่องการใช้สีด้วยวิธีการผสมให้สีมีความเจือจางทำให้สีเลดูอ่อนลงและทำการผสมสีที่มีอยู่ออกมาเป็น สีเหลือง สีเขียว สีชมพู มักใช้กับรูปที่สำคัญ ๆ เพื่อเน้นความสนใจ 9) การใช้สีและวัสดุของช่างแต้ม มักเป็นวัสดุอุปกรณ์ที่ได้จากท้องถิ่นและเรียนรู้วิธีการประดิษฐ์อุปกรณ์ต่าง ๆ ตกทอดกันมา เช่น ทำสีขาวจากเปลือกหอย สีแดงจากดินแดง พู่กันทำจากกาบไผ่ เป็นต้น (สุมาลี เอกชนนิยม, 2548 : 10 - 12)

2.1 ความสำคัญด้านศิลปกรรม

2.1.1 จิตรกรรมฝาผนังวัดโพธาราม

ภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดโพธาราม เขียนโดย ช่างจารย์ชาลาย และช่างสิงห์ ซึ่งเป็นชาวบ้านดงบังทั้งคู่ สีที่ใช้ในการเขียนภาพจิตรกรรมเป็นสีฝุ่นผสมกาวไม่มีการรองพื้น โดยใช้สีของฝาผนังอุโบสถเป็นสีพื้นหลังของจิตรกรรม ภาพเขียนมีลักษณะงดงามประณีตตามแบบจิตรกรรมพื้นบ้าน สีที่ใช้เป็น สีฟ้า คราม เขียว แดง ดำ ขาว วรรณะสีรวมเป็นสีโทนอ่อนไม่ฉูดฉาด รายละเอียดภาพที่ต้องการให้เป็นจุดเด่น จะเขียนสีตรงข้ามตัดกันอย่างงดงาม เช่น สีดำตัดด้วยสี

น้ำตาลส้ม เป็นต้น การตัดเส้นมีทั้งเส้นเล็กและเส้นใหญ่ ตามเจตนาในการเน้นภาพให้เด่นหรือรองตามลำดับ

ภาพที่ 42 เทคนิคช่างศิลปกรรมพื้นบ้านในจิตรกรรมฝาผนังวัดโพธาราม (ซ้าย) และวัดป่าเรไรย์ (ขวา)

2.1.2 จิตรกรรมฝาผนังวัดป่าเรไรย์

จิตรกรรมฝาผนังที่อุโบสถวัดป่าเรไรย์ เป็นผลงานที่เขียนขึ้นโดย ช่างพื้นบ้าน ชื่อ นายสิงห์ ซึ่งเป็นช่างเขียนคนเดียวกับที่เขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดโพธาราม โดยเขียนที่วัดโพธารามก่อนแล้วจึงมาเขียนที่วัดป่าเรไรย์

ลักษณะของภาพจิตรกรรมมีความงดงามทั้งด้านองค์ประกอบและรายละเอียด เป็นการเขียนด้วยสีฝุ่นที่มีวรรณะเย็น ส่วนใหญ่เป็นสีคราม น้ำเงิน เขียว ขาว เทคนิควิธีการเขียนภาพจิตรกรรมสามารถสังเกตๆ ได้ง่าย เนื่องจากจิตรกรยังเขียนภาพไม่เสร็จเรียบร้อย ทำให้เห็นขั้นตอนวิธีการเขียนแต่ละชั้นได้ชัดเจน คือ ส่วนใหญ่จะลงสีพื้นด้วยสีน้ำตาลอ่อน แล้วร่างภาพ จากนั้นเขียนสีภาพอาคาร ต้นไม้ ถ่าน้ำ ภาพสัตว์ และภาพบุคคลเป็นขั้นสุดท้าย และจึงตัดเส้นเก็บรายละเอียดอย่างประณีต

2.2 เนื้อหาและเรื่องราวในภาพจิตรกรรมฝาผนัง

2.2.1 จิตรกรรมฝาผนังวัดโพธาราม

ภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดโพธารามมีการเขียนทั้งผนังด้านในและผนังด้านนอกของตัวอุโบสถหรือสิม โดยผนังด้านในเขียนเรื่องราวพุทธประวัติ พระเวสสันดรชาดก และรามสูร-เมขลา ส่วนผนังด้านนอก เขียนเรื่อง พระเวสสันดรชาดก ส่วนผนังด้านทิศตะวันตกเขียนเรื่องพุทธประวัติ ตอนปฐมเหตุพระพุทธรูปเจ้าเสด็จออกผนวช นอกจากนี้ยังมีเรื่องสังข์ศิลป์ชัย และพระมาลัยโปรดสัตว์ ภาพแต่ละตอนจะบรรยายด้วยอักษรธรรมและอักษรไทยน้อย

2.2.2 จิตรกรรมฝาผนังวัดป่าไร่

ที่ผนังด้านนอกอุโบสถเขียนเรื่อง พระลัก-พระลามหรือรามเกียรติ์(ฉบับลาว) มหาชาติชาดก พระเวสสันดรชาดก ส่วนผนังด้านในเขียนภาพพุทธประวัติ พระมาลัย และอดีตพระพุทธรูป เขียนคำบรรยายเรื่องราวของภาพด้วยอักษรไทยน้อยและอักษรธรรมด้วยสีดำ ตามประเพณีนิยมของการเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังในอีสาน นอกจากนี้ยังมีการสอดแทรกภาพเหตุการณ์ต่าง ๆ เช่น การทอผ้า การสงฆ์น้ำพระ(สดสง) การทำบุญใส่บาตร และการละเล่นต่าง ๆ

ภาพที่ 43 ภาพจิตรกรรมฝาผนัง เรื่องราว พุทธประวัติ

ภาพที่ 44 ภาพจิตรกรรมฝาผนัง เรื่องราว พุทธประวัติ

2.3 คุณค่าของจิตรกรรมฝาผนังวัดโพธารามและวัดป่าเรไรย์

จิตรกรรมฝาผนังที่วัดโพธารามมีการเขียนเนื้อเรื่องหลัก คือ พุทธประวัติของ พระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นการถ่ายทอดคตินิยมและยังเป็นการต่ออายุให้แก่พุทธศาสนา นอกจากนี้ยังมี ภาพที่สะท้อนถึงวิถีชีวิตของผู้นับชาวอีสานในอดีตที่บางภาพไม่อาจพบเห็นได้อีกแล้วในปัจจุบัน เช่น การแต่งกาย การไว้ผม สภาพสังคม และภาพการประกอบชีวิตประจำวันของชาวอีสาน เช่น การทำนา การทอดแหหาปลา การทำบุญ การเลี้ยงดูบุตร การประกอบอาชีพ การค้าขาย การล่าสัตว์ การจับร้องฟ่อนรำ ประเพณีท้องถิ่นต่าง ๆ เป็นต้น ภาพแสดงวิถีชีวิตของชุมชนถือเป็นเอกลักษณ์ ช่างเขียนชาวอีสาน เนื่องจากภาพจิตรกรรมพื้นบ้านของวัดในภาคอีสานทั่วไปมักจะสอดแทรก เรื่องราววิถีชีวิตและกิจกรรมต่างๆ ของชาวบ้านลงไปด้วย นับได้ว่าเป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับ ประวัติศาสตร์สังคมท้องถิ่นให้แก่คนรุ่นหลังได้เรียนรู้และนำไปศึกษาเป็นแบบอย่างในการ ประพฤติตามหลักพุทธศาสนาได้เป็นอย่างดี

สำหรับภาพจิตรกรรมฝาผนังที่วัดป่าเรไรย์ ถูกรังสรรค์ขึ้นโดยฝีมือของช่าง พื้นบ้านชาวอีสานท่านเดียวกันกับช่างที่เขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังที่วัดโพธาราม จึงมีรูปแบบ ทางด้านศิลปกรรมคล้ายคลึงกัน โดยยังคงเอกลักษณ์ตามรูปแบบจิตรกรรมฝาผนังพื้นบ้านที่แสดง ความงามได้อย่างบริสุทธิ์เป็นธรรมชาติ แลดูใสซื่อ คล้ายกับเด็กน้อยที่ยังไรเดียงสา ซึ่งแตกต่างจาก จิตรกรรมฝาผนังแบบประเพณีที่มีหลักการเขียนภาพที่เป็นแบบแผนและเคร่งครัด คุณค่าของภาพ จิตรกรรมฝาผนังที่วัดป่าเรไรย์นั้นคือการเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ด้านศิลปกรรมพื้นบ้านที่ ควรค่าแก่การรักษา เพราะเป็นอาคารโบราณสถานเพียงไม่กี่แห่งที่จะทิ้งร่องรอยของเทคนิควิธีการ เขียนภาพจิตรกรรมของช่างพื้นบ้านให้เห็นและได้ศึกษาเรียนรู้

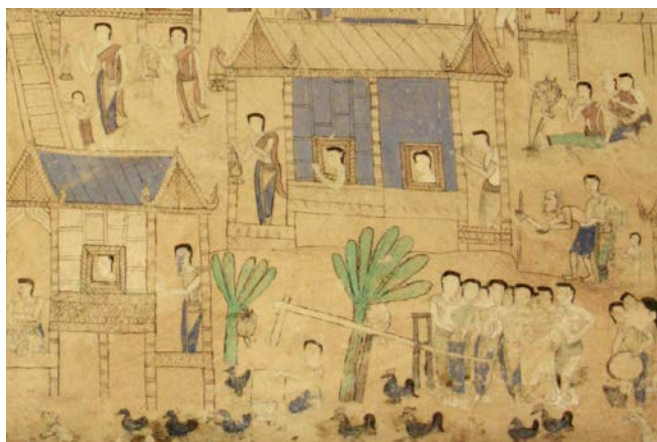
ตัวอย่างภาพจิตรกรรมฝาผนัง สิมวัดโพธาราม

ภาพที่ 45 ภาพจิตรกรรมฝาผนัง เรื่อง พระเวสสันดรชาดก

ภาพที่ 46 ภาพจิตรกรรมฝาผนัง เรื่อง สังข์ศิลป์ชัย

ภาพที่ 47 ภาพจิตรกรรมฝาผนัง สะท้อนวิถีชีวิตของผู้คนชาวอีสาน

ตัวอย่างภาพจิตรกรรมฝาผนัง สิมวัดป่าเรไรย์

ภาพที่ 48 ภาพจิตรกรรมฝาผนัง เรื่อง พระลัก - พระลามหรือรามเกียรติ์(ฉบับลาว)

ภาพที่ 49 ภาพจิตรกรรมฝาผนัง เหนือประตูทางเข้าด้านในอุโบสถ

ภาพที่ 50 ภาพจิตรกรรมฝาผนัง ด้านนอกทางทิศตะวันออก

ส่วนที่ 3 การมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านดงบังและบ้านหนองพอก ในกระบวนการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง

มีรูปแบบการดำเนินงาน 4 ประการ ดังนี้

3.1 ด้านการศึกษาชุมชน

เป็นการลงพื้นที่เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม รวมถึงสถานการณ์ต่าง ๆ ของชุมชน มีวิธีการดำเนินการ คือ

3.1.1 ประสานความสัมพันธ์กับองค์การบริหารส่วนตำบลดงบัง ผู้รับผิดชอบโครงการคือสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม เข้าชี้แจงโครงการต่อนายกองค้การบริหารส่วนตำบล นักวิชาการท้องถิ่น นักวิชาการศึกษา เพื่อวางแผนพัฒนาโครงการและการทำกิจกรรมต่าง ๆ

3.1.2 การประชุมแนะนำตัวและชี้แจงโครงการต่อกลุ่มผู้นำ ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน ตัวแทนชุมชน แล้วจึงประสานงานลงพื้นที่ สอบถามชาวบ้านเพื่อหากลุ่มเป้าหมายที่สนใจในงานด้านคุณค่าศิลปวัฒนธรรม และทำการนัดประชุมเพื่อทำการเก็บรวบรวมข้อมูลแล้วนำมาวิเคราะห์จัดกิจกรรมให้สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน

3.1.3 การประชุมผู้นำแต่ละชุมชน และกลุ่มที่มีความสนใจ เป็นการประชุมแบบแยกกันตามแต่โอกาส เนื่องจากความขัดแย้งบางประการ ทำให้รับรู้ถึงสถานการณ์ของชุมชน และค้นหาแนวทางการอนุรักษ์ร่วมกันโดยไม่คำนึงถึงสถานการณ์ความขัดแย้งในระดับชุมชน เป็นการเบี่ยงเบนให้ประชาชนหันมาสนใจเรื่องการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมร่วมกันแทน

3.1.4 สร้างความสัมพันธ์อันดีกับชุมชน โดยมีนักวิชาการท้องถิ่นและผู้นำชุมชนมาประชุมย่อยร่วมกันหลายๆ โอกาส เพื่อเพิ่มระดับความสัมพันธ์ทำให้ง่ายต่อการประสานการทำงานร่วมกัน

3.2 กระบวนการจัดตั้งกลุ่ม

เป็นการค้นหากลุ่มเป้าหมายที่มีความสนใจในกิจกรรมการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม ในแหล่งโบราณคดี นั่นคือ สุปเตนม โดยมีวิธีการดังนี้

3.2.1 ประชุมกลุ่มที่มีความสนใจ ค้นหาผู้ที่มีความสนใจพร้อมทั้งจัดตั้งกลุ่มขึ้นมา จากสมาชิกในชุมชน เพื่อชี้แจงทำความเข้าใจเกี่ยวกับโครงการ และเป็นการศึกษาข้อมูลเบื้องต้นของกลุ่มต่าง ๆ และให้แต่ละกลุ่มได้เขียนโครงการย่อย ในการดำเนินกิจกรรมตามความถนัดและความต้องการ โดยมีจุดประสงค์หลักคือการอนุรักษ์สืมและสุปเตนม

3.2.2 กระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับเครือข่ายทั้งภายในและภายนอกพื้นที่ เป็นการพาคณะทำงานและตัวแทนของแต่ละกลุ่มกิจกรรมไปทัศนศึกษา ณ แหล่งเรียนรู้ทางศิลปวัฒนธรรมอื่นๆ เพื่อเปิดโลกทัศน์ และจัดกิจกรรมให้ความรู้ สร้างความเข้าใจ เรื่องการอนุรักษ์แหล่งศิลปกรรมของท้องถิ่นให้แก่กลุ่มผู้นำและชาวบ้าน นอกจากนี้ยังมีการเชื่อมโยงเครือข่ายการทำงานร่วมกับองค์กรภาครัฐและเอกชน

3.2.3 กระบวนการประเมินกลุ่ม โดยให้นักวิชาการท้องถิ่นทำการประเมินความเป็นไปได้ในการจัดตั้งกลุ่ม ด้วยการประชุมอย่างต่อเนื่อง เพื่อสร้างกลุ่มทำงานที่มีความสนใจและสมัครใจในการร่วมกันทำกิจกรรม

3.2.4 กระบวนการประชุมสร้างความเข้าใจร่วมกันของแต่ละกลุ่ม เป็นการร่วมกันคิด ร่วมกันวางแผน และร่วมกันดำเนินกิจกรรมต่อไป อาจมีการร่วมมือกับเครือข่ายภายนอกเพื่อมาถ่ายทอดความรู้และการทำงาน

3.2.5 กระบวนการสนับสนุนกิจกรรมกลุ่มอย่างต่อเนื่อง เป็นการทำงานของคณะทำงานและนักวิชาการท้องถิ่นในการประสานลงพื้นที่อย่างสม่ำเสมอ เพื่อกระตุ้นให้เกิดการดำเนินงานตามแผนที่วางไว้ พร้อมกับให้การสนับสนุนงบประมาณให้สอดคล้องกับกิจกรรม

3.2.6 การสนับสนุนฝึกทักษะในบางกิจกรรมที่จะเป็นต้องให้ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านมาให้ความรู้ โดยการฝึกอบรมและทดลองปฏิบัติ

3.3 การพัฒนาเครือข่าย

เป็นการพัฒนาผ่านกระบวนการเรียนรู้ทั้งภายในและภายนอกชุมชน โดยการสร้างเครือข่ายระหว่างองค์กร ตัวอย่างเช่น การจัดกิจกรรมการรวมกลุ่มของชาวบ้าน ซึ่งมักจะเป็นงานบุญตามประเพณีท้องถิ่น

3.3.1 กระบวนการเรียนรู้ผ่านการปฏิบัติ เป็นการพัฒนาเครือข่ายการทำงานโดยผ่านวิธีการปฏิบัติ เป็นการแสดงให้เห็นศักยภาพและความสามารถของชุมชน

3.3.2 กระบวนการเรียนรู้ผ่านวิทยากรจากภายนอก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสร้างความรู้ความเข้าใจเรื่องกฎหมายที่เกี่ยวกับแหล่งโบราณสถาน ที่ชาวบ้านยังมีความเข้าใจที่คลาดเคลื่อน จึงต้องมีการอบรมให้ความรู้ที่จำเป็นในการอนุรักษ์ คู่มือโบราณสถาน จากเจ้าหน้าที่ของกรมศิลปากร

3.3.3 กระบวนการเรียนรู้ผ่านวิทยากรจากภายในชุมชน เนื่องจากชาวบ้านบางคนมีภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นทุนเดิม จึงต้องมีการกระตุ้นให้แสดงศักยภาพออกมาเป็นการเชื่อมโยงความรู้จากปราชญ์ชาวบ้านในด้านต่าง ๆ กับชาวบ้านและเยาวชน เพื่อเป็นการสืบทอดองค์ความรู้ของท้องถิ่นไม่ให้สูญหาย และพัฒนาองค์ความรู้จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง

3.4 การจัดกิจกรรมต่าง ๆ

หลังจากที่มีการประชุมจัดตั้งกลุ่มตามความสนใจของชาวชุมชนบ้านดงบังและบ้านหนองพอก สามารถสรุปได้ว่ามีกลุ่มกิจกรรมทั้งสิ้น 7 กลุ่ม ที่มีความพร้อมในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ประกอบไปด้วย

3.4.1 การอบรมให้ความรู้เรื่องการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานศิลปกรรมและภาพจิตรกรรมฝาผนัง ชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่มีความรู้ด้านการอนุรักษ์โบราณสถานศิลปกรรมประเภทจิตรกรรมฝาผนัง และก็ไม่ทราบว่าสิมของวัดทั้งสองแห่งได้รับการขึ้นทะเบียนแล้ว ชุมชนยังขาดความเข้าใจว่าจะเข้าไปมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์โบราณสถานได้อย่างไรบ้าง จึงควรจัดให้มีการอบรม ให้ความรู้เรื่องแนวทางการอนุรักษ์โบราณสถาน และภาพจิตรกรรมฝาผนังของท้องถิ่น รวมทั้งกฎระเบียบที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์โบราณสถานอื่น ๆ ให้ชุมชนได้เข้าใจ เพื่อประโยชน์

ต่อการรักษาให้ยั่งยืนต่อไป และกระตุ้นให้เกิดจิตสำนึกในคุณค่าของการอนุรักษ์มรดกทางศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่น

3.4.2 การฉายฉาย และสรภัญญะ กิจกรรมการฉายฉายและขับร้องสรภัญญะ (การฉาย หมายถึง การขับกลอนโต้ตอบระหว่างชายหญิง) เป็นกิจกรรมที่ใช้ความสามารถทางศิลปะพื้นบ้านด้านการพูดและขับร้อง เป็นการบอกเล่าเรื่องราวต่าง ๆ ในอดีต เช่น ประวัติหมู่บ้าน การก่อตั้งบ้านหนองพอก บ้านดงบัง ประวัติการสร้างวัด สิม รวมถึงภาพจิตรกรรมฝาผนัง(สุปแต่้ม) ได้ถูกนำมาถ่ายทอดให้แก่คนรุ่นหลังได้รับรู้ผ่านการฉายฉายและการขับร้องสรภัญญะเป็นสื่อกลางเพื่อบันทึกไว้เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของชุมชน

3.4.3 การทอผ้าไหมลายสุปแต่้ม กิจกรรมการทอผ้าไหมลายสุปแต่้ม เป็นอีกกิจกรรมหนึ่งที่เกิดจากความต้องการของกลุ่มทอผ้าที่ต้องการปรับเปลี่ยนลวดลายบนผืนผ้าไหม ให้มีลักษณะโดดเด่นเป็นเอกลักษณ์ของชุมชน มีขั้นตอนการดำเนินกิจกรรม โดยเริ่มจาก 1.การประชุมกลุ่มเพื่อหาข้อตกลงในการดำเนินงาน 2.การคัดเลือกภาพจากจิตรกรรมฝาผนังที่มีความสำคัญต่อประวัติศาสตร์ชุมชน 3.เชิญผู้เชี่ยวชาญที่มีความสามารถในการแกะลายของหมู่บ้าน มาทำการลอกลาย รวมทั้งการแกะลายประยุกต์ต่าง ๆ 4.ขั้นตอนการเตรียมทอผ้าไหมโดยมีวิทยากรด้านการทอผ้าไหมมาสาธิตและให้ความรู้ 5.ขั้นตอนการมัดหมี่ 6.ขั้นตอนการย้อมไหม 7.ขั้นตอนการสับหูก 8.ขั้นตอนการทอผ้าไหม และ 9.ขั้นตอนการประเมิณผลงาน

ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินกิจกรรมการทอผ้าไหมลายสุปแต่้ม คือ การขาดประสบการณ์ในด้านการทอลวดลายใหม่ ๆ และการผสมสีให้ตรงตามความต้องการ เนื่องจากยังขาดประสบการณ์ ปัญหาที่สำคัญอีกข้อคือเรื่องการทำการตลาด โดยจุดอ่อนของกลุ่มทอผ้าคือ กลุ่มเองยังไม่มีผลงานที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเอง ดังนั้นกลุ่มทอผ้าต้องริเริ่มประยุกต์ลวดลาย คิดค้นสีสันทันใหม่ ๆ ที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเองและพัฒนาฝึกฝนอย่างต่อเนื่อง

3.4.4 การอบรมมัคคุเทศก์รักษ์แหล่งโบราณสถานศิลปกรรมท้องถิ่น กิจกรรมการอบรมมัคคุเทศก์ท้องถิ่นให้แก่เด็ก เยาวชน และประชาชนในตำบลดงบัง เป็นการกระตุ้นให้เยาวชนและชุมชนเกิดจิตสำนึกรักท้องถิ่น โดยอาศัยโบราณสถาน จิตรกรรมฝาผนังเป็นเครื่องมือ เป็น

แนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยวและการเป็นมัคคุเทศก์ เพื่อเพิ่มพูนความรู้ทางประวัติศาสตร์
ชุมชน วัด วิถีชีวิต สังคมในอดีตและปัจจุบัน

การอบรมมัคคุเทศก์เป็นกิจกรรมที่สามารถลงมือปฏิบัติได้จริง โดยเฉพาะในฐานะ
ของการเป็นเจ้าของพื้นที่ เพื่อให้บริการข้อมูลท้องถิ่นแก่นักท่องเที่ยวได้ การอบรมมัคคุเทศก์เป็น
แนวทางหนึ่งที่เปิดโอกาสให้ชุมชนได้หันมาองศักยภาพของตนเอง ด้วยการเพิ่มทักษะการพูด
การฟัง การบรรยาย ก่อให้เกิดความภาคภูมิใจแก่ตนเองและสามารถถ่ายทอดความรู้ไปยังผู้อื่น อัน
เป็นพื้นฐานของมัคคุเทศก์ท้องถิ่นที่ดีในอนาคตต่อไป

3.4.5 ค่ายศิลปะรักษ์สู่ปดัม ปัจจุบันภาพจิตรกรรมฝาผนังของวัดโพธารามและวัด
ป่าไร่ ได้เสื่อมโทรมลงไปตามกาลเวลาและค่อยๆ ลบเลือนลงไป หากจะบูรณะซ่อมแซมก็ต้อง
ขอความร่วมมือไปยังหน่วยงานที่รับผิดชอบอย่างกรมศิลปากรเท่านั้น ชาวบ้านไม่สามารถกระทำ
การซ่อมแซมด้วยตนเองได้โดยพลการ ทำให้เกิดช่องว่างระหว่างชาวบ้านกับการดูแลรักษา
โบราณสถาน ดังนั้นการจัดกิจกรรมนี้จึงเป็นการช่วยเสริมสร้างความตระหนักในคุณค่าของสู่ปดัม
โดยมีเป้าหมายที่กลุ่มเด็กและเยาวชนในท้องถิ่น

ในการขั้นตอนการดำเนินกิจกรรม เริ่มจากการบรรยายให้ข้อมูลความรู้เกี่ยวกับ
พื้นฐานการวาดภาพและจึงมอบหมายให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมได้ฝึกวาดภาพลายเส้น โดยคัดเลือกจาก
ภาพจากจิตรกรรมฝาผนังที่ตนเองสนใจ แล้วลงลายเส้นด้วยสีที่อยู่ในโทนเดียวกับภาพจิตรกรรมฝา
ผนังจริง จากนั้นเป็นการประยุกต์สร้างสรรค์งานศิลปะลงบนวัสดุอุปกรณ์ต่างๆ เช่นถุงผ้า เพื่อให้
ออกมาเป็นผลงานศิลปะที่ตนภาคภูมิใจ

3.4.6 การทำหนังปะโมทัยหรือหนังตะลุงอีสาน เป็นการสืบทอดเรื่องราวผ่าน
ศิลปะพื้นบ้านที่ยังคงหลงเหลืออยู่ โดยการนำเนื้อหาในภาพจิตรกรรมฝาผนังมาจัดทำเป็นบทการ
แสดง อย่างเช่นเรื่อง สินไซ พระเวสสันดร รามเกียรติ์ เป็นต้น ปัจจุบันพบปัญหาการจ้างคณะแสดง
หนังปะโมทัยน้อยลง และหากไม่มีการสืบทอดศิลปะพื้นบ้านนี้ไว้ ชุมชนอาจต้องสูญเสียภูมิปัญญา
ด้านศิลปะการแสดงจากวิถีของชุมชนไปตลอดกาล

กิจกรรมการทำหนังปะโมทัย จึงเป็นกิจกรรมที่ช่วยสืบสาน และถ่ายทอดภูมิ
ปัญญาท้องถิ่นด้านศิลปะการแสดง การทำหนังตะลุง หรือหนังปะโมทัย โดยเชื่อมโยงกับภาพ

จิตรกรรมฝาผนัง สร้างความภาคภูมิใจให้แก่ชุมชนที่ยังคงมีศิลปะพื้นบ้านอันเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนให้คงอยู่สืบไป และยังเป็นต้นทุนในการพัฒนาสังคมและชุมชนในอนาคตอีกด้วย

3.4.7 การทำเอกสารรูปเล่มเกี่ยวกับประวัติหมู่บ้าน วัด สิม และอุบ้แด้ม ในระหว่าง การดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ตามที่ได้วางแผนไว้ในโครงการ ผู้ดำเนินโครงการและ นักวิชาการ ได้ ร่วมกันจัดทำบันทึกเก็บรวบรวมข้อมูล ตั้งแต่ขั้นตอนแรกเริ่ม คือการศึกษาชุมชน การประชุมกลุ่มย่อยในแต่ละครั้ง ตลอดจนกระบวนการขั้นตอนในการดำเนินกิจกรรมทุกอย่าง รวมทั้งการสรุป ปัญหาที่เกิดขึ้นและเสนอแนะแนวทางการแก้ไข โดยจัดรวบรวมเป็นเอกสารรูปเล่มเพื่อเป็นข้อมูล สำคัญในการศึกษาโครงการ โดยมีเอกสารรูปเล่มที่จัดพิมพ์เผยแพร่แก่ชุมชนและสถานศึกษา คือ หนังสือ โครงการ การอนุรักษ์ภาพจิตรกรรมฝาผนัง (อุบ้แด้ม) ในจังหวัดมหาสารคาม The Conservation of Mural Painting (Hoop – Tam) in Maha Sarakham Province (Northeast Thailand) Project จัดพิมพ์โดย สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม ได้รับการ สนับสนุนทุนวิจัยและลิขสิทธิ์ของ สถานเอกอัครราชทูตสหรัฐอเมริกา ประจำประเทศไทย ในการ พิมพ์เผยแพร่ครั้งแรกในเดือนธันวาคม ปี 2551 ฉบับที่มีทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ มีจำนวน 400 เล่ม

ภาพที่ 51 หนังสือ โครงการ การอนุรักษ์ภาพจิตรกรรมฝาผนัง (อุบ้แด้ม) ในจังหวัดมหาสารคาม (ฉบับภาษาไทยของคุณเสถียร พุทธิไสย มัคคุเทศก์ท้องถิ่นตำบลคงบัง)

ส่วนที่ 4 ผลการสำรวจและตรวจสอบสภาพของโบราณสถานและภาพจิตรกรรมฝาผนัง

4.1 สิมวัดโพธาราม บ้านดงบัง

ตารางที่ 5 ผลการสำรวจสภาพความเสียหายโครงสร้างโบราณสถาน สิมวัดโพธาราม บ้านดงบัง

การสำรวจ โครงสร้าง โบราณสถาน	สภาพ	ปัญหา	สาเหตุ	การดูแลรักษา
ฐาน	ตั้งแต่ชุดฐานบัว รองรับตัวอาคาร สิม, ชุดฐานบัว รองรับเสาชายคา ลงไปถึงลาน ปูนซีเมนต์โดยรอบ อาคาร ล้วนเกิด ความเสียหายอย่าง มาก	-มีการแตกร้าว ที่ บริเวณฐานอาคาร ซึ่งผ่านการบูรณะ ขึ้นใหม่โดย ก่อสร้างจาก ปูนซีเมนต์ -พบคราบสกปรก จากเชื้อราในบาง จุด	-วัสดุที่นำมา ซ่อมแซมส่วน ฐานไม่ได้ คุณภาพ - ความชื้นจาก น้ำฝนก่อให้เกิด เชื้อรา	ทางวัดยังไม่มี โครงการที่จะ ปรับปรุง ซ่อมแซม โครงสร้าง อาคาร เนื่อง จากต้องดำ เนินการติดต่อ ประสานงาน กับเจ้าหน้าที่ ของกรม ศิลปากร เสียก่อน
เสา	เสาของสิมวัดโพ ธารามทำจากไม้ทั้ง หลัง โดยเสาด้าน นอกที่รองรับ ชายคายังอยู่ใน	เสาทายในอาคาร ได้รับความเสียหาย จากการทำกีดกิน และสร้างรังของ มดและปลวก	การทำรังของ แมลง มดและ ปลวกอาจเกิดจาก ความชื้นของเสา ที่ทำจากไม้และ	ยังไม่มีกรเข้า ไปทำความ สะอาดและ ทำลายรังของ แมลง

ตารางที่ 5 ผลการสำรวจสภาพความเสียหายโครงสร้างโบราณสถาน สิมวัดโพธาราม บ้านคงบัง
(ต่อ)

การสำรวจ โครงสร้าง โบราณสถาน	สภาพ	ปัญหา	สาเหตุ	การดูแลรักษา
	สภาพที่ค่อนข้างดี แต่เสาที่อยู่ภายใน ลิม มีการชำรุดผุพัง ไปบางส่วน	โดยเฉพาะ บริเวณ เสาที่ติดตั้งปลั๊กไฟ	ไม่ได้เคลือบ น้ำยากันแมลง	
ผนัง	ผนังโดยรวมมี สภาพที่ค่อนข้าง สมบูรณ์ จะพบ ความเสียหายเพียง บางจุดเล็กๆ เท่านั้น	-ผนังด้านในอาคาร มีรอยแตกร้าว โดยเฉพาะบริเวณ มุมต่างๆของอาคาร -มีการกะเทาะแตก ของชั้นปูนที่ผนัง ทางเข้าด้านหน้า	-ความเสื่อม โทรมตาม กาลเวลา -การกะเทาะแตก ของผนังปูนเกิด สันนิษฐานว่าเกิด จากฝีมือมนุษย์	ยังไม่มี การ ดำเนินการ ซ่อมแซม เนื่องจากต้อง ติดต่อขอ ความ ช่วยเหลือจาก กรมศิลปากร
หลังคา	-โครงสร้างหลังคา ด้านนอก มีความ มั่นคงแข็งแรง ไม่ พบจุดที่มีการ รั่วซึมของน้ำฝน แต่อย่างใด -โครงสร้างหลังคา ด้านในเสียหาย เล็กน้อย และอยู่ใน สภาพสกปรก	-หลังคาในส่วนที่ ทำจากแผ่นสังกะสี เกิดสนิมกัดกิน เล็กน้อย -พบร่องรอยการอยู่ อาศัยของนกพิราบ ที่ทำรัง อยู่บริเวณ ช่องหลังคา -มีร่องรอยของ ปลวกที่กัดกินไม้	-ความชื้นทำให้ เกิดสนิมที่หลังคา สังกะสี -การทำรังของนก พิราบ -การทำรังของ แมลง	ไม่ได้รับการ ดูแลทำความ สะอาด อย่าง ต่อเนื่อง

ตารางที่ 5 ผลการสำรวจสภาพความเสียหายโครงสร้างโบราณสถาน สิมวัดโพธาราม บ้านคงบัง
(ต่อ)

การสำรวจ โครงสร้าง โบราณสถาน	สภาพ	ปัญหา	สาเหตุ	การดูแลรักษา
		บริเวณคานรองรับ ชั้นหลังคา -มีหยากไยอยู่ตาม มุมของส่วนคาหลัง ภายในจำนวนมาก		
ประตู หน้าต่าง	บานประตูหน้าต่าง ที่ทำจากไม้ยัง สามารถใช้งานได้ ดี แต่พบความ เสียหายที่กรอบ ประตูหน้าต่าง เล็กน้อย	ผนังปูนที่บริเวณ กรอบประตู หน้าต่างมีการ กะเทาะหลุดออก	เกิดจากการใช้ งานด้วยความ ประมาทโดยฝีมือ มนุษย์	ปิดบานประตู และหน้าต่าง ไว้เสมอ เมื่อ ไม่ได้เข้าไป ภายในสิม

ตารางที่ 6 ผลการสำรวจสภาพภูมิทัศน์โดยรอบสิมวัดโพธาราม บ้านคงบัง

การสำรวจ พื้นที่	สภาพ	ปัญหา	สาเหตุ	การดูแลรักษา
บันไดทางขึ้น	ได้รับความเสียหายบริเวณราวบันไดและรูปปูนปั้นประดับบันไดทางขึ้น	-เกิดรอยร้าวที่ราวบันไดบริเวณที่เชื่อมต่อกับฐานและรอยร้าวที่รูปปูนปั้นประดับบันไดทางขึ้น	-วัสดุที่ใช้ในการซ่อมแซมบันไดไม่ได้คุณภาพ ทำให้ปูนเกิดรอยร้าวได้ง่าย	ทำความสะอาดปิดกวดบันไดทางขึ้นเป็นครั้งคราว
ต้นไม้รอบวิหาร	ปัจจุบันมีไม้ยืนต้นขนาดใหญ่ปลูกอยู่ทางทิศเหนือของสิม	-	-	มีการตัดแต่งกิ่งก้านต้นไม้ในส่วนที่ยื่นล้ำเข้าไปใกล้กับตัวอาคารสิม
อาคารรอบวิหาร	มีการสร้างองค์พระธาตุขนาดใหญ่วัดบริเวณติดกับรั้วกำแพงของอาคารสิมทางทิศตะวันออก	-องค์พระธาตุมีขนาดค่อนข้างสูงทำให้บังทัศนียภาพของอุโบสถ(สิม) -บริเวณกำแพงอุโบสถมีการสร้างเจดีย์ซ้อนทับ	ความรู้เท่าไม่ถึงการของผู้ก่อสร้าง	ไม่ก่อสร้างอาคารหรือสิ่งก่อสร้างใดๆที่อาจส่งผลกระทบต่อความมั่นคงและสวยงามของโบราณสถาน

ตารางที่ 7 ผลการสำรวจสภาพความเสียหายของภาพจิตรกรรมฝาผนังสิมวัดโพธาราม บ้านดงบัง

การสำรวจ ตำแหน่ง ภาพจิตรกรรม	สภาพ	ปัญหา	สาเหตุ	การดูแลรักษา
ผนังด้านในสิม	สภาพความ สมบูรณ์ของชั้น สีอยู่ในระดับดี ไม่มีปัญหาการ หลุดลอก แต่ พบปัญหาใน เรื่องการทำให้ ความสะอาด	-มีคราบฝุ่นผง จำนวนมาก -คราบเชื้อรา กระจายอยู่ โดยทั่วไป -มีแมลงทำรังทับ อยู่บนภาพ จิตรกรรมฝาผนัง ในหลายจุด	-ไม่มีการ ประกอบ พิธีกรรมทาง ศาสนาที่จำเป็น ต้องเข้าไปในสิม บ่อยนักจึงไม่ค่อย มีการดูแลทำ ความสะอาด -เกรงว่าการทำ ความสะอาดจะ ไปทำให้ภาพ จิตรกรรมได้รับ ความเสียหาย	ไม่ได้รับการ ดูแลทำความ สะอาดชั้น เบื้องต้นอย่าง ต่อเนื่อง
ผนังด้านนอกสิม	ภาพจิตรกรรม ฝาผนังด้าน นอกสิมทั้งสี่ ด้านล้วนแต่ ได้รับความ เสียหาย อัน เนื่องจากปัจจัย หลายอย่าง รวมกัน	-ชั้นสีหลุดลอก และซีดจางลง -คราบสกปรก จากมูลนก บริเวณภาพ จิตรกรรมฝาผนัง ตอนบน -คราบสกปรก จากเชื้อรา	-การเสื่อมสลาย ตามธรรมชาติ -การทำรังอาศัย ของนกพิราบ -ปัญหาความชื้น จากน้ำฝน	ไม่ได้รับการ ดูแลทำความ สะอาดชั้น เบื้องต้นอย่าง ต่อเนื่อง

สภาพความเสียหายของสิมวัดโพธาราม

ภาพที่ 52 ความเสียหายของโครงสร้างโบราณสถานวัดโพธาราม

ภาพที่ 53 ความเสื่อมโทรมของภูมิทัศน์โดยรอบ

ภาพที่ 54 ความเสียหายของภาพจิตรกรรมฝาผนัง

4.2 สิมวัดป่าเรไรย์ บ้านหนองพอก

ตารางที่ 8 ผลการสำรวจสภาพความเสียหายโครงสร้างโบราณสถานสิมวัดป่าเรไรย์บ้านหนองพอก

การสำรวจ โครงสร้าง โบราณสถาน	สภาพ	ปัญหา	สาเหตุ	การดูแลรักษา
ฐาน	ตั้งแต่ชุดฐานบัว รองรับตัวอาคาร สิม, ชุดฐานบัว รองรับเสาชายคา ลงไปถึงลาน ปูนซีเมนต์ โดยรอบอาคาร ล้วนเกิดความ เสียหายอย่างมาก	-มีการแตกร้าว ที่ บริเวณฐาน อาคาร -พบคราบสกปรก จากเชื้อราใน หลายจุด -สีบริเวณส่วน ฐานลอกหายไป เกือบทั้งหมด	-วัสดุที่นำมา ซ่อมแซมฐาน ไม่ได้คุณภาพ - ความชื้นจาก น้ำฝน -ความเสื่อมสลาย ตามธรรมชาติ เช่น แสงแดด และลมฝน	ไม่มีโครงการที่ จะปรับปรุง ซ่อมแซม โครงสร้าง อาคาร เนื่องจาก จากต้องได้รับ อนุญาตจาก กรมศิลปากร เสียก่อน
เสา	เสาของสิมวัดป่า เรไรย์ทำจากไม้ ทั้งหลัง เสาด้าน นอกที่รองรับ ชายคาอยู่ใน สภาพชำรุด เสียหายหลายต้น ส่วนเสาที่อยู่ ภายในอาคาร ชำรุดผุพังเพียง เล็กน้อย	-เสาด้านนอก อาคารมีการชำรุด ผุพังเป็นร่องลึก และยาว -เสากลางในอาคาร ได้รับความ เสียหายเล็กน้อย จากการทำกีดกัน ของแมลงจำพวก ปลวก	-ความเสื่อมสลาย ตามธรรมชาติ เช่นการกัดเซาะ ของน้ำฝน -การทำรังของ แมลง มดและ ปลวกอาจเกิดจาก ความชื้นของเสา ที่ทำจากไม้และ ไม่ได้เคลือบ น้ำยากันแมลง	-ทางวัดไม่ สามารถ ซ่อมแซม โครงสร้างเสา ได้ด้วยตนเอง ต้องแจ้งไปยัง กรมศิลปากร เสียก่อน -ยังไม่มีงบเข้า ไปทำลายรัง ของแมลง

ตารางที่ 8 ผลการสำรวจสภาพความเสียหายโครงสร้างโบราณสถานสิมวัดป่าเรไรย์บ้านหนองพอก
(ต่อ)

การสำรวจ โครงสร้าง โบราณสถาน	สภาพ	ปัญหา	สาเหตุ	การดูแลรักษา
ผนัง	ผนังโดยรวมมีสภาพที่ค่อนข้างสมบูรณ์ จะพบความเสียหายเพียงเล็กน้อยเท่านั้น	-มีการกะเทาะแตกหลุดของชั้นปูนที่ผนังทางเข้าด้านหน้า และผนังด้านในได้ภาพจิตรกรรม	-ความเสื่อมโทรมตามกาลเวลา -การกะเทาะแตกของผนังปูนเกิดสันนิษฐานว่าเกิดจากฝีมือมนุษย์	ยังไม่มีมีการดำเนินการซ่อมแซมรักษา เนื่องจากต้องติดต่อขอความช่วยเหลือจากกรมศิลปากร
หลังคา	-โครงสร้างหลังคา มีความมั่นคงแข็งแรง ไม่พบจุดที่มีการรั่วซึมของน้ำฝนแต่อย่างใด	-หลังคาทำจากแผ่นสังกะสีเกิดสนิมกัดกินอย่างมาก -มีหยากไย่อยู่ตามมุมของส่วนคาหลังภายใน	-ความชื้นทำให้เกิดสนิมที่หลังคาสังกะสี -การทำรังของแมลง	ยังไม่มีมีการดำเนินการซ่อมแซมรักษา เนื่องจากต้องติดต่อขอความช่วยเหลือจากกรมศิลปากร
ประตู หน้าต่าง	บานประตูทำจากไม้ยังสามารถใช้งานได้ดี ไม่มีบานหน้าต่างเป็นเพียงช่องรับแสงขนาดเล็กจำนวนสี่ช่องเท่านั้น	-	-	ปิดบานประตูไว้เสมอ เมื่อไม่ได้เข้าไปภายในสิม

ตารางที่ 9 ผลการสำรวจสภาพภูมิทัศน์โดยรอบสิมวัดป่าเรไรย์ บ้านหนองพอก

การสำรวจ พื้นที่	สภาพ	ปัญหา	สาเหตุ	การดูแลรักษา
บันไดทางขึ้น	มีสภาพ โดยรวมมั่นคง แข็งแรงดี แต่ยังมี ปัญหาด้าน การทำความสะอาด	-เกิดกราบเชื้อรา ที่จำนวนมาก บริเวณราวบันได และรูปปูนปั้น ประดับหัวบันได -ชั้นบันไดมีรอย กะเทาะหลุดลอก เล็กน้อย	-ความชื้น จาก น้ำฝน -ความเสื่อมสลาย จากการใช้งาน	ทำความสะอาด ปิดกวาดบันได ทางขึ้นเป็นครั้ง คราวเมื่อมีการ ประกอบ พิธีกรรม
คันไม้รอบวิหาร	สิมวัดป่าเรไรย์ ตั้งอยู่กลางทุ่ง กว้างไม่มีต้นไม้ ใหญ่เติบโตขึ้น ในบริเวณใกล้ เกินกว่า 5 เมตร	-	-	มีการตัดหญ้า และกำจัดวัชพืช โดยรอบพื้นที่ สิมเป็นครั้ง คราว
อาคารรอบวิหาร	ไม่พบปัญหา การบดบัง ทัศนียภาพจาก อาคารอื่นๆใน วัดเนื่องจากวัด ป่าเรไรย์มีอาณา บริเวณค่อนข้าง กว้างขวาง	-	-	ไม่ก่อสร้าง อาคารหรือ สิ่งก่อสร้างใดๆ ที่อาจส่งผล กระทบต่อ ความมั่นคงและ สวยงามของ โบราณสถาน

ตารางที่ 10 ผลการสำรวจสภาพความเสียหายของภาพจิตรกรรมฝาผนังสิมวัดป่าเรไรย์ บ้านหนอง

พอก

การสำรวจ ตำแหน่ง ภาพจิตรกรรม	สภาพ	ปัญหา	สาเหตุ	การดูแลรักษา
ผนังด้านในสิม	สภาพความสมบูรณ์ของชั้นสีอยู่ในระดับดี ไม่มีปัญหาการหลุดลอก แต่พบปัญหาในเรื่องการทำ ความสะอาด เช่นเดียวกับสิมที่วัดโพธาราม	-มีคราบฝุ่นผงจำนวนมาก -คราบเชื้อรากระจายอยู่โดยทั่วไป -มีแมลงทำรังทับอยู่บนภาพจิตรกรรมฝาผนังในหลายจุด	-ไม่มีการเข้าไปประกอบพิธีกรรมภายในสิมบ่อยนัก จึงไม่มีการดูแลทำความสะอาดอย่าง ต่อเนื่อง -เกรงว่าการทำความสะอาดจะ ไปทำให้ภาพจิตรกรรมได้รับความเสียหาย	ไม่ได้รับการดูแลทำความสะอาดชั้นสีเบื้องต้นอย่างต่อเนื่อง
ผนังด้านนอกสิม	ภาพจิตรกรรมฝาผนังด้านนอกสิมทั้งสี่ด้านล้วนแต่ได้รับความเสียหาย อันเนื่องมาจากปัจจัยหลายอย่าง	-มีร่องรอยการขีดเขียนข้อความและรูปภาพทับลงไป บนภาพจิตรกรรมดั้งเดิมในหลายแห่ง -ชั้นสีหลุดลอกและขีดจางลง	-การเสื่อมสลายตามธรรมชาติ -ความรู้เท่าไม่ถึง การและขาดจิตสำนึกในการดูแลรักษามรดกศิลปวัฒนธรรมของผู้ที่ขีดเขียนทับลงบน	ไม่ได้รับการดูแลทำความสะอาดชั้นสีเบื้องต้นอย่างต่อเนื่อง

ตารางที่ 10 ผลการสำรวจสภาพความเสียหายของภาพจิตรกรรมฝาผนังสมัยวัดป่าเรไรย์ บ้านหนอง
พอก (ต่อ)

การสำรวจ ตำแหน่ง ภาพจิตรกรรม	สภาพ	ปัญหา	สาเหตุ	การดูแลรักษา
		-คราบสกปรก จากมูลนกที่ เกาะติดอย่าง หนาแน่นบริเวณ ภาพจิตรกรรมฝา ผนังตอนบน -คราบสกปรก จากเชื้อรา	ภาพจิตรกรรมฝา ผนัง -การทำรังอาศัย ของนกพิราบ -ปัญหาความชื้น จากน้ำฝน -ปัญหาจาก แสงแดดที่สาด ไปยังภาพ จิตรกรรมฝาผนัง ด้านนอกโดยตรง	

สภาพความเสียหายของสิมวัดป่าเรไรย์

ภาพที่ 55 ความเสียหายของโครงสร้างโบราณสถานวัดป่าเรไรย์

ภาพที่ 56 สภาพภูมิทัศน์โดยรอบสิม

ภาพที่ 57 ความเสียหายของภาพจิตรกรรมฝาผนัง

ส่วนที่ 5 การติดตามผลสืบเนื่องของกิจกรรมในโครงการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังแบบมีส่วนร่วม

ตารางที่ 11 ผลการติดตามความต่อเนื่องของกิจกรรมในโครงการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังแบบมีส่วนร่วม กรณีศึกษา สิมวัดโพธาราม และวัดป่าเรไรย์ จังหวัดมหาสารคาม

กลุ่มกิจกรรมที่เกิดจากโครงการอนุรักษ์ฯ	ผลความสำเร็จของกิจกรรม	ความต่อเนื่องของการปฏิบัติกิจกรรมในปัจจุบัน
1.การอบรมให้ความรู้เรื่อง การอนุรักษ์แหล่ง โบราณสถานศิลปกรรมและ ภาพจิตรกรรมฝาผนัง	การให้ความรู้แก่ประชาชนใน ด้านกฎหมาย ข้อปฏิบัติที่เหมาะสม และวิธีการอนุรักษ์ โบราณสถานและภาพจิตรกรรม ฝาผนังเบื้องต้น ทำให้ประชาชน เกิดความเข้าใจเกี่ยวกับวิธี ปฏิบัติงานของนักโบราณคดี และกรมศิลปากรยิ่งขึ้น อีกทั้ง ชาวบ้านยังสามารถช่วยกันดูแล รักษาศิลปวัฒนธรรมของชุมชน ได้ด้วยตัวของพวกเขาเอง และ เมื่อพบปัญหาที่สามารถติดต่อ ประสานไปยังหน่วยงานที่ รับผิดชอบให้เข้ามาช่วยดูแล รักษา บูรณะปรับปรุงได้อย่างถูกต้องหลักของการอนุรักษ์	ทางภาครัฐมีการจัดอบรมให้ ความรู้แก่ประชาชนและ พระภิกษุในด้านการอนุรักษ์ ศิลปวัฒนธรรมของชาติอย่าง ต่อเนื่อง แต่ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความ พร้อมของชุมชนในการติดต่อ หน่วยงานเพื่อขอเข้าร่วมอบรม จากที่ได้ลงพื้นที่สัมภาษณ์ทำ ให้ทราบว่า ทั้งพระภิกษุประจำ วัดและชาวบ้านต่างเกรงกลัวต่อ กฎ ระเบียบ ในการอนุรักษ์ของ กรมศิลปากร จึงไม่มีใครกล้าที่จะเข้าไปทำหน้าที่รับผิดชอบ ในการดูแลรักษาโบราณสถาน และภาพจิตรกรรม ทำให้ ความรู้ที่ได้อบรมมานั้นไม่ได้ ถูกนำมาใช้ประโยชน์อย่าง แท้จริง

ตารางที่ 11 ผลการติดตามความต่อเนื่องของกิจกรรมในโครงการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังแบบ
มีส่วนร่วม กรณีศึกษา สิมวัดโพธาราม และวัดป่าเรไรย์ จังหวัดมหาสารคาม (ต่อ)

กลุ่มกิจกรรมที่เกิดจาก โครงการอนุรักษ์ฯ	ผลความสำเร็จของกิจกรรม	ความต่อเนื่องของ การปฏิบัติกิจกรรมในปัจจุบัน
2.การจ่ายผญา และสรภัญญะ	กิจกรรมการจ่ายผญาและขับร้อง สรภัญญะ ได้รับความสนใจจาก ชาวบ้าน นักเรียน นักศึกษา เนื่องจากเป็นประเพณีวัฒนธรรม ของชุมชนมาแต่เดิม จึงมี ชาวบ้านที่มีความชำนาญและ เชี่ยวชาญในการจ่ายผญาและ สรภัญญะมาร่วมกิจกรรมเป็น จำนวนมาก ทำให้ชาวบ้านได้มี พื้นที่พบปะพูดคุยกันแลกเปลี่ยน ความคิดเห็นระหว่างกัน	จากการสอบถามเจ้าอาวาสวัด โพธาราม พบว่า การจ่ายผญา และขับร้องสรภัญญะเป็น ประเพณีที่อยู่คู่กับชุมชน ชาวบ้านในภาค ตะวันออกเฉียงเหนืออยู่แล้ว กิจกรรมดังกล่าวจึงยังคงมีการ ปฏิบัติกันอย่างต่อเนื่องตามแต่ โอกาสและเทศกาลสำคัญของ ท้องถิ่น
3.การทอผ้าไหมลายฮูปแต้ม	เดิมทีการทอผ้าไหมเป็นอาชีพ หลักของแม่บ้านในชุมชนคงบัง และเมื่อมีโครงการอนุรักษ์ฯ เข้า มา จึงเป็นการเปิดโอกาสให้กลุ่ม แม่บ้านได้ร่วมกันสร้างสรรค์ พัฒนาผลิตภัณฑ์ผ้าทอที่มี ลวดลายเฉพาะเป็นเอกลักษณ์ ของชุมชน ซึ่งเกิดจากการ ประยุกต์นำเอาลวดลายที่ปรากฏ บนภาพจิตรกรรมฝาผนังที่เก่าแก่	เนื่องจากความไม่ชำนาญในการ ทอผ้าไหมด้วยลวดลายที่คิดค้น ขึ้นมาใหม่จากภาพจิตรกรรมฝา ผนัง ทำให้กลุ่มแม่บ้านที่ทอผ้า ต้องล้มเลิกความพยายามในการ ทอผ้าลายจิตรกรรมฝาผนังที่มี ความซับซ้อนและไม่เป็นที่นิยม แล้วหันกลับมาทอผ้าลายเดิมๆ เหมือนที่เคยเป็นมาเพื่อความ มั่นคงของรายได้

ตารางที่ 11 ผลการติดตามความต่อเนื่องของกิจกรรมในโครงการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังแบบ
มีส่วนร่วม กรณีศึกษา สิมวัดโพธาราม และวัดป่าเรไรย์ จังหวัดมหาสารคาม (ต่อ)

กลุ่มกิจกรรมที่เกิดจาก โครงการอนุรักษ์ฯ	ผลความสำเร็จของกิจกรรม	ความต่อเนื่องของ การปฏิบัติกิจกรรมในปัจจุบัน
	ของสิมวัดโพธารามและวัดป่า เรไรย์ เพื่อนำมาเพิ่มศักยภาพใน การสร้างรายได้และอาชีพให้แก่ คนในชุมชน	
4.การอบรมมัคคุเทศก์รักษ์ แหล่งโบราณสถาน ศิลปกรรมท้องถิ่น	การอบรมมัคคุเทศก์เป็นกิจกรรม ที่สามารถนำไปปฏิบัติได้จริง และเห็นผลความสำเร็จได้อย่าง รวดเร็ว เพราะเป็นการฝึกให้ เยาวชนมีความกล้าแสดงออกใน การเป็นผู้นำชม และในฐานะที่ พวกเขาเป็นคนในท้องถิ่นก็จะยัง สามารถกระตุ้นให้เกิดความ มุ่งมั่นในการปฏิบัติหน้าที่ มัคคุเทศก์นำชมให้แก่ นักท่องเที่ยวจากต่างถิ่นได้เห็น คุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรม ของชาวชุมชน	ปัจจุบันการฝึกอบรมมัคคุเทศก์ รุ่นใหม่ๆยังไม่มีการจัดขึ้นอย่าง เป็นทางการ มัคคุเทศก์ที่มา บรรยายและนำชมให้แก่ นักท่องเที่ยวทุกวันนี้ยังคงเป็น ชาวบ้านและเยาวชนกลุ่มเดิม ที่ เคยได้มีโอกาสเข้าอบรมใน โครงการเมื่อ ๒ ปีที่ผ่านมา ซึ่ง ประกอบด้วย ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำชุมชน และนักเรียนใน โรงเรียนดงบังพิสัยนวการ นุสรณ์ เป็นต้น
5.ค่ายศิลปะรักษ์สู่ปดัม	กิจกรรมค่ายศิลปะรักษ์สู่ปดัม ค่อนข้างจะได้รับความสนใจ อย่างมากจากกลุ่มเยาวชนใน ชุมชนบ้านดงบังและบ้านหนอง-	จากการศึกษาข้อมูล ลงพื้นที่ สำรวจและสัมภาษณ์ไม่พบว่า คณะผู้รับผิดชอบโครงการ อนุรักษ์ฯ ในครั้งแรก หรือ

ตารางที่ 11 ผลการติดตามความต่อเนื่องของกิจกรรมในโครงการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังแบบ
มีส่วนร่วม กรณีศึกษา สิมวัดโพธาราม และวัดป่าเรไรย์ จังหวัดมหาสารคาม (ต่อ)

กลุ่มกิจกรรมที่เกิดจาก โครงการอนุรักษ์ฯ	ผลความสำเร็จของกิจกรรม	ความต่อเนื่องของ การปฏิบัติกิจกรรมในปัจจุบัน
	พอก นอกจากเขาวحنจะได้ ความรู้เกี่ยวกับภาพจิตรกรรมฝา ผนัง ยังได้ฝึกทักษะด้านศิลปะ การวาดภาพและสร้างสรรค์ใน แบบที่ตนเองสนใจ	ประชาชนในชุมชน ได้มีการ ดำเนินกิจกรรมค่ายศิลปะรักษ์ อุปเต็มอีกเป็นครั้งที่ 2 ทำให้ กิจกรรมดังกล่าวไม่มีความ ต่อเนื่อง
6.การทำหนังปะโมทัยหรือ หนังตะลุงอีสาน	กลุ่มกิจกรรมการทำตัวหนังปะ โมทัยเป็นกิจกรรมที่สามารถดึง เอาภูมิปัญญาและ ศิลปะการแสดงท้องถิ่นมาบูรณา การประยุกต์ให้เข้ากับงาน อนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังได้อย่าง เหมาะสมและประสบผลสำเร็จ เป็นอย่างยิ่ง สามารถช่วยสืบสาน วัฒนธรรมของท้องถิ่นในด้าน ต่างๆไปในคราวเดียวกัน โดย ผ่านทางกิจกรรมที่ให้กลุ่ม เยาวชนที่สนใจได้มาศึกษาการ ทำตัวหนังปะโมทัยจากปราชญ์ ชาวบ้านในชุมชน	จากการศึกษาข้อมูลของ กิจกรรมทั้งหมดที่เกิดขึ้นจาก โครงการอนุรักษ์ฯ ปรากฏว่า กลุ่มกิจกรรมการทำหนังปะ โมทัยประสบความสำเร็จมาก ที่สุด และมีการทำกิจกรรมการ แสดงและฝึกอบรมอย่าง ต่อเนื่อง โดยมีบุคลากร คือ ครู และนักเรียนจากโรงเรียนดงบัง พิสัยวนการนุสรณ์เป็นผู้ร่วมสืบ สานศิลปะการแสดง โดยได้รับ ความสนใจจากสื่อทาง โทรทัศน์และเครือข่ายเยาวชน ในพื้นที่ต่างๆ ทั่วประเทศ

ภาพที่ 58 คุณเสถียร พุทไธสง มัคคุเทศก์ท้องถิ่น ตำบลดงบัง

ภาพที่ 59 กิจกรรมการแสดงหนังปะโมทัย ของเยาวชนคณะเพชรอีสาน โรงเรียนดงบังพิสัยนวการ-
นุสรณ์ จ.มหาสารคาม ที่ลานกิจกรรมชุมชนสามแพร่ง กรุงเทพมหานคร เมื่อวันที่ 18
ธันวาคม 2553

ส่วนที่ 6 การวิเคราะห์กลุ่มกิจกรรม / เครือข่าย ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับกระบวนการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง

การศึกษาวិชาญกระบวนการดำเนินงานของโครงการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง ณ อาคารโบราณสถานของกรณีศึกษาทั้งสองแห่ง ทำให้ผู้วิจัยได้มองเห็นกระบวนการทำงานที่มีรูปแบบขั้นตอน ตั้งแต่การเริ่มศึกษาโครงการ จนถึงกระบวนการประเมินผลของโครงการ ซึ่งแต่ละโครงการนั้นต่างก็มีระบบการจัดการที่แตกต่างกันตามรูปแบบการทำงานขององค์กร หน่วยงาน และท้องถิ่น แต่ยังคงยึดหลักการดำเนินงานภายใต้แนวคิดการอนุรักษ์และการมีส่วนร่วมกับชุมชนเป็นสำคัญ

กระบวนการทำงานอนุรักษ์ของแต่ละโครงการ ผู้ที่มีส่วนสำคัญในกระบวนการทำงานแต่ละขั้นตอน จะถูกกำหนดบทบาทหน้าที่ไปตามความรู้ ความชำนาญ รวมถึงความรับผิดชอบของหน่วยงานหรือองค์กรนั้นๆ หัวใจสำคัญของกระบวนการทำงานอย่างหนึ่ง คือ บุคลากร ซึ่งเป็นผู้ขับเคลื่อนให้การดำเนินงานไปสู่จุดมุ่งหมายดังที่ตั้งใจไว้ โดยเฉพาะในกระบวนการทำงานที่เน้นการมีส่วนร่วมแล้วนั้น การสร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างหน่วยงาน องค์กร จนนำไปสู่การรวมกลุ่มกิจกรรม / เครือข่าย เป็นสิ่งที่ควรให้ความสำคัญอย่างสูง เพราะจำเป็นต้องมีการติดต่อประสานความร่วมมือกันอย่างต่อเนื่อง กระทั่งโครงการนั้นๆ สำเร็จเสร็จสิ้นอย่างสมบูรณ์ และขยายผลไปถึงขั้นตอนการร่วมรับผิดชอบผลที่เกิดขึ้นไม่ว่าจะเป็นผลดีหรือผลเสีย

นิยามของคำว่า กลุ่มกิจกรรม หมายถึง การรวมตัวกันเพื่อทำกิจกรรม แก้ไขปัญหาและพัฒนาแต่ละด้านเป็นการเฉพาะ โดยมีวัตถุประสงค์และเป้าหมายร่วมกัน มีความสามัคคีและมีผลประโยชน์ ส่วนเครือข่ายนั้น มีความหมายว่า บุคคลหรือกลุ่ม/องค์กรกลาย ๆ องค์กรที่มีแนวคิดเป้าหมาย วิธีการทำงาน กิจกรรมที่คล้ายคลึงกันหรือสนใจที่จะมารวมตัวเพื่อทำกิจกรรมร่วมกัน รวมทั้งแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกันและกัน เป็นการพัฒนาความรู้ให้ก้าวหน้ายิ่งขึ้น หรือร่วมกันให้เกิดพลัง มีอำนาจต่อรองนำไปสู่ความยุติธรรมของสังคมและร่วมกันทำให้บรรลุเป้าหมายของเครือข่าย การจัดเครือข่ายอาจเกิดขึ้นได้ 2 แบบ คือ 1) เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ มาจากสายสัมพันธ์ทางเครือญาติ หรือมีความเชื่อถือเป็นครูเป็นศิษย์สถาบันเดียวกัน 2) เกิดขึ้นโดยการจัดตั้ง จากความ

พร้อม ความต้องการของผู้นำและกลุ่มต่าง ๆ และการต่อรองกับองค์กรภายนอก (สัมพันธ์ เตชะ
อริก, บรรณาธิการ, 2547 : 24, 29)

กรณีศึกษาของงานวิจัยนี้ประกอบไปด้วยกลุ่มกิจกรรมมากมายหลากหลายกลุ่ม และ
การเกิดกลุ่มเครือข่ายขึ้นมาโดยการจัดตั้ง โดยมีวัตถุประสงค์ร่วมกันคือ การอนุรักษ์และสืบทอด
มรดกทางศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่น ดังนั้นเพื่อให้งานวิจัยชิ้นนี้ สามารถตอบโจทย์ของการศึกษา
เรื่องกระบวนการมีส่วนร่วมได้แล้วนั้น ผู้ศึกษาจึงได้ทำการวิเคราะห์ องค์กร หน่วยงาน กลุ่ม
กิจกรรม / เครือข่ายที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงานอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังตามกรณีที่เลือก
ศึกษา และเชื่อมโยงเข้ากับการศึกษากระบวนการทำงานอนุรักษ์แต่ละขั้นตอน เพื่อให้ทราบได้ว่า
หน่วยงานหรือชุมชนสามารถเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการอนุรักษ์แต่ละขั้นตอนอย่างไร
ได้บ้าง

การนำเสนอข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์ ส่วนใหญ่เป็นข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ผู้ที่
มีส่วนเกี่ยวข้องกับการดำเนินโครงการฯ ซึ่งได้นำเสนอในรูปแบบของตารางแสดงผลการวิเคราะห์
กระบวนการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง โดยศึกษาแยกตามกิจกรรมต่างๆที่จัดขึ้นใน
โครงการอนุรักษ์ฯ ทั้ง 2 กรณี คือ ที่วิหารวัดบ้านก่อ อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง และสิมวัดโพ
ธาราม สิมวัดป่าเรไรย์ จังหวัดมหาสารคาม

ตารางที่ 12 วิเคราะห์กลุ่มเครือข่ายที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับกระบวนการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง

กรณีศึกษาที่ 1 โครงการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง วัดบ้านก่อ อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดลพบุรี

กลุ่มกิจกรรม	กลุ่มเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง	กระบวนการมีส่วนร่วม				
		การร่วมคิดริเริ่ม	การร่วมตัดสินใจ	การร่วมลงมือปฏิบัติ	การร่วมรับผลประโยชน์	การร่วมประเมิน
1.โครงการฝึกอบรมการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง วิหารวัดบ้านก่อ	อาจารย์ประจำคณะจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่	✓	✓	✓	✓	✓
	วิทยากรจากกรมศิลปากร	✓	✓	✓	✓	
	นักศึกษา คณะจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่			✓	✓	
	ชาวบ้านในชุมชนบ้านก่อ (อายุ 18 ปี ขึ้นไป)			✓	✓	

ตารางที่ 12 วิเคราะห์กลุ่มเครือข่ายที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับกระบวนการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง

กรณีศึกษาที่ 1 โครงการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง วัดบ้านก่อ อำเภอลำดวน จังหวัดสุรินทร์ (ต่อ)

กลุ่มกิจกรรม	กลุ่มเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง	กระบวนการมีส่วนร่วม				
		การร่วมคิดริเริ่ม	การร่วมตัดสินใจ	การร่วมลงมือปฏิบัติ	การร่วมรับผลประโยชน์	การร่วมประเมิน
2.โครงการปลูกจิตสำนึกผู้ชุมชนเพื่อรู้คุณค่าของจิตรกรรมฝาผนังวัดบ้านก่อ	อาจารย์ประจำคณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่	✓	✓	✓	✓	✓
	วิทยากรจากกรมศิลปากร	✓	✓	✓	✓	
	นักศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่	✓		✓	✓	
	ชาวบ้านในชุมชนบ้านก่อ (กลุ่มที่ผ่านการฝึกอบรมการอนุรักษ์)	✓		✓	✓	
	อาจารย์และนักเรียนระดับประถมศึกษาปีที่ 5 - 6 โรงเรียนบ้านก่อ			✓	✓	

ตารางที่ 12 วิเคราะห์กลุ่มเครือข่ายที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับกระบวนการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง

กรณีศึกษาที่ 1 โครงการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง วัดบ้านก่อ อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดลพบุรี (ต่อ)

กลุ่มกิจกรรม	กลุ่มเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง	กระบวนการมีส่วนร่วม				
		การร่วมคิดริเริ่ม	การร่วมตัดสินใจ	การร่วมลงมือปฏิบัติ	การร่วมรับผลประโยชน์	การร่วมประเมิน
3.การประชาสัมพันธ์	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่	✓	✓	✓	✓	✓
	ชาวบ้านในชุมชนบ้านก่อ			✓	✓	
	องค์การบริหารส่วนตำบล		✓	✓	✓	
4.กลุ่มเยาวชน บ้านก่อ บ้านต้นฮ่าง บ้านป่าแฝง (กิจกรรมยุวมัคคุเทศก์ท้องถิ่น)	สำนักพัฒนาสังคมอำเภอลำทะเมนชัย	✓	✓	✓	✓	✓
	ปราชญ์ชาวบ้าน	✓	✓	✓	✓	
	วัดบ้านก่อ	✓	✓		✓	
	เยาวชนในชุมชน			✓	✓	

ตารางที่ 12 วิเคราะห์กลุ่มเครือข่ายที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับกระบวนการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง
กรณีศึกษาที่ 1 โครงการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง วัดบ้านก่อ อำเภอลำปาง จังหวัดลำปาง (ต่อ)

กลุ่มกิจกรรม	กลุ่มเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง	กระบวนการมีส่วนร่วม				
		การร่วมคิดริเริ่ม	การร่วมตัดสินใจ	การร่วมลงมือปฏิบัติ	การร่วมรับผลประโยชน์	การร่วมประเมิน
5.กิจกรรมของภาคธุรกิจ โดยกลุ่ม Lanna Collection	กลุ่มผู้ประกอบการธุรกิจรายย่อย ในภาคเหนือ	✓	✓	✓	✓	✓
	ผู้เชี่ยวชาญด้านศิลปวัฒนธรรมล้านนา	✓	✓		✓	✓

ตารางที่ 13 การวิเคราะห์กลุ่มเครือข่ายที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับกระบวนการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง
กรณีศึกษาที่ 2 โครงการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง วัดโพธารามและวัดป่าเรไรย์ จังหวัด มหาสารคาม

กลุ่มกิจกรรม	กลุ่มเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง	กระบวนการมีส่วนร่วม				
		การร่วมคิดริเริ่ม	การร่วมตัดสินใจ	การร่วมลงมือปฏิบัติ	การร่วมรับผลประโยชน์	การร่วมประเมิน
1.การอบรมเรื่องการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานศิลปกรรมและภาพจิตรกรรมฝาผนัง	สำนักศิลปะและวัฒนธรรมมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม	✓	✓	✓	✓	✓
	พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ร้อยเอ็ด	✓	✓	✓	✓	
	ชาวบ้านในชุมชน บ้านดงบังและบ้านหนองพอก			✓	✓	
2.การฉายผลฉายและการขับร้องสรภัญญะ	เจ้าอาวาสวัดป่าเรไรย์	✓	✓	✓	✓	
	ชาวบ้านดงบังและบ้านหนองพอก	✓	✓	✓	✓	

ตารางที่ 13 การวิเคราะห์กลุ่มเครือข่ายที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับกระบวนการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง
กรณีศึกษาที่ 2 โครงการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง วัดโพธารามและวัดป่าเรไรย์ จังหวัด มหาสารคาม (ต่อ)

กลุ่มกิจกรรม	กลุ่มเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง	กระบวนการมีส่วนร่วม				
		การร่วมคิดริเริ่ม	การร่วมตัดสินใจ	การร่วมลงมือปฏิบัติ	การร่วมรับผลประโยชน์	การร่วมประเมิน
3.การทอผ้าไหมลาย ฮูปแต้ม	อาจารย์จากมหาวิทยาลัยราชภัฏ มหาสารคาม	✓	✓		✓	✓
	ผู้เชี่ยวชาญด้านการทอผ้าไหมจาก อำเภอกุฉีกรัง	✓	✓	✓	✓	
	ปราชญ์ชาวบ้านด้านการแกะสลักลาย ฮูปแต้ม	✓	✓	✓	✓	
	ชาวบ้านในชุมชน บ้านดงบังและบ้าน หนองพอก	✓	✓	✓	✓	✓

ตารางที่ 13 การวิเคราะห์กลุ่มเครือข่ายที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับกระบวนการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง
กรณีศึกษาที่ 2 โครงการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง วัดโพธารามและวัดป่าเรไรย์ จังหวัด มหาสารคาม (ต่อ)

กลุ่มกิจกรรม	กลุ่มเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง	กระบวนการมีส่วนร่วม				
		การร่วมคิดริเริ่ม	การร่วมตัดสินใจ	การร่วมลงมือปฏิบัติ	การร่วมรับผลประโยชน์	การร่วมประเมิน
4.การอบรมมัคคุเทศก์ รักษ์แหล่งโบราณสถาน ศิลปกรรมท้องถิ่น	การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานขอนแก่น	✓	✓	✓	✓	✓
	สมาคมมัคคุเทศก์อาชีพ	✓	✓	✓	✓	✓
	สำนักศิลปากรที่ ๕ ขอนแก่น	✓	✓	✓	✓	
	วิทยากรท้องถิ่น	✓	✓	✓	✓	
	ชาวบ้านในหมู่บ้านดงบัง			✓	✓	
	นักเรียน โรงเรียนดงบังพิสัยนวการ นุสรณ์			✓	✓	

ตารางที่ 13 การวิเคราะห์กลุ่มเครือข่ายที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับกระบวนการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง
กรณีศึกษาที่ 2 โครงการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง วัดโพธารามและวัดป่าเรไรย์ จังหวัด มหาสารคาม (ต่อ)

กลุ่มกิจกรรม	กลุ่มเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง	กระบวนการมีส่วนร่วม				
		การร่วมคิดริเริ่ม	การร่วมตัดสินใจ	การร่วมลงมือปฏิบัติ	การร่วมรับผลประโยชน์	การร่วมประเมิน
5.ค่ายศิลปะรักษ์สู่ปฐพี	อาจารย์ ม.ราชภัฏมหาสารคาม	✓	✓	✓	✓	✓
	ผู้อำนวยการ โรงเรียนดงบังพิสัยฯ	✓	✓		✓	✓
	นักเรียน โรงเรียนดงบังพิสัยฯ			✓	✓	
6.การทำนงปะโมทัยหรือหนังตะลุงอีสาน	สำนักศิลปะและวัฒนธรรมมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม	✓	✓		✓	✓
	ปราชญ์ศิลปะพื้นบ้านหนังปะโมทัย	✓	✓	✓	✓	
	ผู้อำนวยการ โรงเรียนชุมชนบ้านดงบัง	✓	✓		✓	✓
	นักเรียน โรงเรียนชุมชนบ้านดงบัง			✓	✓	

สรุปผลการวิเคราะห์จากตารางที่ 12 และตารางที่ 13

กลุ่มเครือข่ายที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับกระบวนการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง

จากการศึกษาตารางแสดงผลการวิเคราะห์กลุ่มเครือข่ายที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับกระบวนการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง ผู้วิจัยสามารถจำแนกบทบาทหน้าที่ของกลุ่ม องค์กร หน่วยงาน และสมาชิกภายในชุมชน เพื่อตรวจสอบว่าบุคลากรในแต่ละกลุ่มสายงาน มีส่วนเกี่ยวข้องหรือมีบทบาทหน้าที่ในกระบวนการใดบ้าง และในกระบวนการเดียวกันนั้นยังประกอบไปด้วยบุคลากรในกลุ่มอื่นๆ กลุ่มใดบ้าง ที่จะต้องมีการเชื่อมโยงและต้องสร้างปฏิสัมพันธ์ต่อกันในระหว่างการทำงานให้ไปสู่เป้าหมายร่วมกัน

ดังทฤษฎีแนวคิดกระบวนการมีส่วนร่วมที่ระบุไว้ว่า การมีส่วนร่วมนั้นจะต้องประกอบไปด้วย การร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมปฏิบัติ ร่วมรับผล(รับผิดชอบทั้งผลดีและผลเสีย) และร่วมประเมิน หากกระบวนการทั้งหมดนี้ ได้มีการปฏิบัติร่วมกันจากทุกฝ่ายที่มีส่วนเกี่ยวข้องแล้ว ผลลัพธ์ที่ได้ย่อมจะนำไปสู่ความสำเร็จดังที่ได้ตั้งจุดมุ่งหมายไว้ แต่อย่างไรก็ตาม ในการปฏิบัติงานที่แท้จริงเชื่อว่าหน่วยงาน องค์กร ทุกฝ่าย จะมีบทบาทเสมอภาคกันในการกระบวนการทำงาน ย่อมมีบางหน่วยงานที่มีหน้าที่รับผิดชอบที่มากกว่าหน่วยงานอื่นๆ เช่น ในกิจกรรมการอบรมเรื่องการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานศิลปกรรมและภาพจิตรกรรมฝาผนัง ผู้ที่จะมีบทบาทหน้าที่สำคัญคือกลุ่มนักวิชาการ ผู้ที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านการอนุรักษ์ เนื่องจากมีหน้าที่สำคัญในการศึกษาคิดค้น และถ่ายทอด องค์ความรู้ ให้แก่สมาชิกผู้เข้าร่วมกิจกรรมคนอื่นๆ เป็นต้น

อาจกล่าวได้ว่า การเริ่มต้นของกระบวนการ ไม่ว่าจะเป็นการดำเนินงานใดๆ ก็ตาม ย่อมมีความสำคัญสูงสุดเพราะเปรียบดังรากฐานของโครงสร้าง ที่จำเป็นต้องมีความมั่นคงแข็งแรง ทำหน้าที่ค้ำจุนให้ส่วนประกอบอื่นๆ สามารถยึดหยัดทำหน้าที่ต่อไปจนกระทั่งประสบผลสำเร็จ เช่นเดียวกับกระบวนการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง ที่ขั้นตอนกระบวนการเริ่มต้นนั้น มีความสำคัญสูงสุด หากในกระบวนการนี้ขาดการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องแล้ว ผลลัพธ์ที่ออกมาย่อมไม่สามารถตอบสนองเป้าประสงค์ของโครงการได้อย่างแท้จริง หรือไม่เช่นนั้น

โครงการหรือกิจกรรมต่างๆ อาจต้องจบการทำงานลงอย่างสิ้นเชิงโดยไม่มีการปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง และไม่สามารถก่อให้เกิดประโยชน์ได้อย่างยั่งยืน

ผลจากการศึกษาเครือข่ายของการมีส่วนร่วมในโครงการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง ทั้ง 2 โครงการ สามารถสรุปบทบาทของกลุ่มเครือข่ายที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ตามลำดับกระบวนการขั้นตอนของการดำเนินงาน ได้ดังนี้

1. กระบวนการร่วมคิด

ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในกระบวนการร่วมคิด ประกอบด้วย

- หน่วยงานที่เป็นผู้รับผิดชอบโครงการ ได้แก่ คณะจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และ สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
- วิทยากรที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน ได้แก่ นักวิชาการจากกรมศิลปากร, ปราชญ์ชาวบ้าน, นักการศึกษา, สมาคมมัลลเทศก์
- ผู้นำชุมชนหรือผู้บังคับบัญชาหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ท่านเจ้าอาวาสวัด, ผู้ใหญ่บ้าน, กำนัน, นายกองค์การบริหารส่วนตำบล, ผู้อำนวยการโรงเรียน

2. กระบวนการร่วมตัดสินใจ

ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในกระบวนการร่วมตัดสินใจ ประกอบด้วย

- หน่วยงานที่เป็นผู้รับผิดชอบโครงการ ได้แก่ คณะจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และ สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
- วิทยากรที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน ได้แก่ นักวิชาการจากกรมศิลปากร, ปราชญ์ชาวบ้าน, นักการศึกษา, สมาคมมัลลเทศก์
- ผู้นำชุมชนหรือผู้บังคับบัญชาหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ท่านเจ้าอาวาสวัด, ผู้ใหญ่บ้าน, กำนัน, นายกองค์การบริหารส่วนตำบล, ผู้อำนวยการโรงเรียน

3. กระบวนการร่วมปฏิบัติ

ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในกระบวนการร่วมปฏิบัติ ประกอบด้วย

- หน่วยงานที่เป็นผู้รับผิดชอบโครงการ ได้แก่ คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และ สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
- วิทยากรที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน ได้แก่ นักวิชาการจากกรมศิลปากร, ปราชญ์ชาวบ้าน, สมาคมมัลลเทศก์
- กลุ่มผู้เข้าร่วมโครงการหรือกิจกรรม ได้แก่ นักศึกษาคณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ชาวบ้านในชุมชนบ้านก่อ, อาจารย์และนักเรียนใน โรงเรียนชุมชนบ้านก่อ, กลุ่มผู้ประกอบการรายย่อยในภาคเหนือ, ชาวบ้านใน ชุมชนบ้านดงบังและบ้านหนองพอก , นักเรียนโรงเรียนดงบังพิสัยวนการนุสรณ์ (ระดับมัธยม), นักเรียนโรงเรียนชุมชนบ้านดงบัง(ระดับประถม)

4. กระบวนการร่วมรับผล (ร่วมรับผิดชอบ)

ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในกระบวนการร่วมรับผลประโยชน์ ประกอบด้วย

- หน่วยงานที่เป็นผู้รับผิดชอบโครงการ ได้แก่ คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และ สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
- วิทยากรที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน ได้แก่ นักวิชาการจากกรมศิลปากร, ปราชญ์ชาวบ้าน, นักการศึกษา, สมาคมมัลลเทศก์
- ผู้นำชุมชนหรือผู้บังคับบัญชาหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ท่านเจ้าอาวาสวัด, ผู้ใหญ่บ้าน, กำนัน, นายกองกำกับการบริหารส่วนตำบล, ผู้อำนวยการโรงเรียน
- กลุ่มผู้เข้าร่วมโครงการหรือกิจกรรม ได้แก่ นักศึกษาคณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ชาวบ้านในชุมชนบ้านก่อ, อาจารย์และนักเรียนใน โรงเรียนชุมชนบ้านก่อ, กลุ่มผู้ประกอบการรายย่อยในภาคเหนือ, ชาวบ้านใน ชุมชนบ้านดงบังและบ้านหนองพอก , นักเรียนโรงเรียนดงบังพิสัยวนการนุสรณ์ (ระดับมัธยม), นักเรียนโรงเรียนชุมชนบ้านดงบัง(ระดับประถม)

5.กระบวนการร่วมประเมินผล

ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในกระบวนการร่วมประเมินผล ประกอบด้วย

- หน่วยงานที่เป็นผู้รับผิดชอบโครงการ ได้แก่ คณะวิศวกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และ สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
- วิทยากรที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน ได้แก่ นักวิชาการจากกรมศิลปากร, ปราชญ์ชาวบ้าน, นักการศึกษา, สมาคมมัลลเทศก์
- กลุ่มผู้เข้าร่วมโครงการหรือกิจกรรม ได้แก่ กลุ่มแม่บ้านในกิจกรรมทอผ้าไหมลายฮูปแต้ม

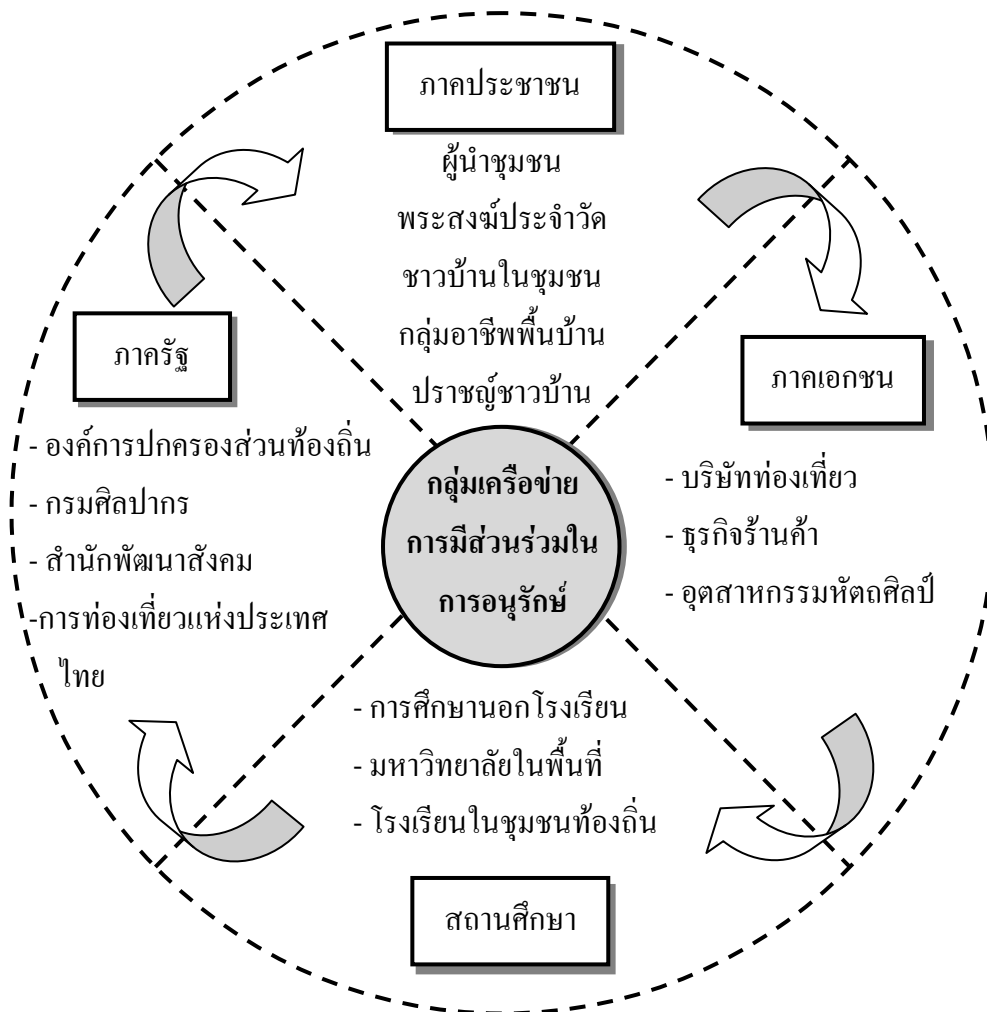
จากข้อมูลข้างต้น จะพบว่า หน่วยงาน/องค์กรที่มีส่วนร่วมในกระบวนการร่วมคิด คือ กลุ่มของผู้ที่มีบทบาทอำนาจในการจัดการ มีศักยภาพในการผลักดันส่งเสริมให้เกิดการดำเนินงาน มีความพร้อมด้านบุคลากร งบประมาณ และวัสดุอุปกรณ์เครื่องใช้ เช่นเดียวกันในกระบวนการร่วมตัดสินใจ หน่วยงานที่มีอำนาจในการจัดการ มีความเป็นผู้นำ และมีความพร้อมในด้านต่างๆ รวมทั้ง ผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียที่เกี่ยวข้องย่อมมีส่วนร่วมในกระบวนการนี้ เพราะมีผลต่อการลงมือปฏิบัติและรับผลประโยชน์ต่อไป ถัดมาคือผู้ที่มีส่วนร่วมในกระบวนการปฏิบัติและการรับผลประโยชน์ พบว่าทั้งสองกระบวนการดังกล่าว ทุกหน่วยงาน/องค์กร ตั้งแต่ระดับผู้นำ ผู้วางแผน ผู้เป็นวิทยากร และผู้เข้าร่วมกิจกรรม บุคลากรทั้งหมดที่ได้กล่าวมาล้วนเป็นผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งสิ้น ท้ายสุดคือกระบวนการร่วมประเมิน ผลการวิเคราะห์ที่ปรากฏคือ กิจกรรมส่วนใหญ่ผู้ที่ทำหน้าที่ประเมิน คือ กลุ่มของหน่วยงานที่เป็นผู้รับผิดชอบโครงการ นักวิชาการ วิทยากร และมีเพียงบางกิจกรรมเท่านั้นที่ชาวบ้านผู้เข้าร่วมกิจกรรมได้มีส่วนร่วมในการประเมินผลด้วย

สรุปได้ว่า โครงการที่นำมาเป็นกรณีศึกษาทั้ง 2 โครงการนั้น ต่างก็มีข้อจำกัดในเรื่องของกระบวนการมีส่วนร่วมในขั้นตอน การร่วมประเมิน ร่วมคิด และร่วมตัดสินใจ โดยลำดับจากมากไปน้อย เนื่องจากบุคคลหรือหน่วยงานที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในขั้นตอนดังกล่าวนี้ ผู้วิจัยประเมินว่า จำต้องเป็นผู้ที่มีอำนาจทั้งทางด้านความคิดและความพร้อม เป็นบุคคลที่เป็นที่ยอมรับในด้านความรู้ ความสามารถ หรือเป็นตัวแทนเข้ามาทำหน้าที่เป็นกระบอกเสียงของประชาชน โดย

ในกระบวนการมีส่วนร่วมทั้ง 3 ขั้นตอนนั้น ต่างก็มีความสำคัญเพราะถือว่าเป็น รากฐานโครงสร้าง ในการริเริ่มวางแผน ตัดสิน และประเมิน กิจกรรมทั้งหมด ไม่ว่าจะเด็กหรือผู้ใหญ่ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ในกิจกรรมทุกคนต้องปฏิบัติตาม แต่ถึงอย่างไรก็ตามใช้ว่าแผนโครงการ ที่ถูกกำหนดขึ้นมานั้นจะ ไม่มีจุดบกพร่องหรือสมบูรณ์ไปเสียหมด เมื่อถึงขั้นตอนของการลงมือปฏิบัติจริงร่วมกันจากทุกฝ่าย ซึ่งมีพื้นฐานความรู้และประสบการณ์ที่แตกต่างกัน ย่อมเกิดปัญหาและอุปสรรค ดังนั้นผู้มีส่วนร่วม ทุกฝ่ายจึงควรที่จะให้ความร่วมมือช่วยเหลือกันในการแก้ไขปัญหา ระดมความคิดสติปัญญา หาวิธี ลองผิดลองถูก และเปิดใจยอมรับผลที่จะเกิดขึ้นทั้งผลดีและผลเสีย สุดท้ายแม้ว่าผลลัพธ์จะออกมา เป็นเช่นไร คงดีเสียกว่าปล่อยให้บุคคลใดบุคคลหนึ่งแก้ปัญหาเพียงลำพังหรือไม่พยายามที่จะคิด และลงมือปฏิบัติ อย่างน้อยที่สุดจุดบกพร่องและความล้มเหลวเหล่านั้น ยังสามารถเป็นข้อคิด วิทยาทานให้แก่บุคคลอื่นๆได้นำไปพัฒนาต่อไป

ส่วนที่ 7 แนวทางที่เหมาะสมต่อกระบวนการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง

7.1 แนวทางการสร้างเครือข่ายความร่วมมือ

แผนภูมิที่ 1 กลุ่มเครือข่ายความร่วมมือของการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง

ในการทำงานที่เน้นกระบวนการมีส่วนร่วมจำเป็นต้องให้ความสำคัญกับการสร้างเครือข่ายที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการทำงาน หากโครงการมีผู้สนใจเข้าร่วมและให้การสนับสนุนจากหลายภาคส่วน หลายหน่วยงานแล้ว ก็จะต้องเพิ่มกำลังศักยภาพของการดำเนินงานให้มี

ประสิทธิภาพยิ่งขึ้นไป สำหรับกระบวนการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังแบบมีส่วนร่วม วิเคราะห์ได้ว่า
ควรจะมีการสร้างกลุ่มเครือข่าย 2 ประเภท ได้แก่

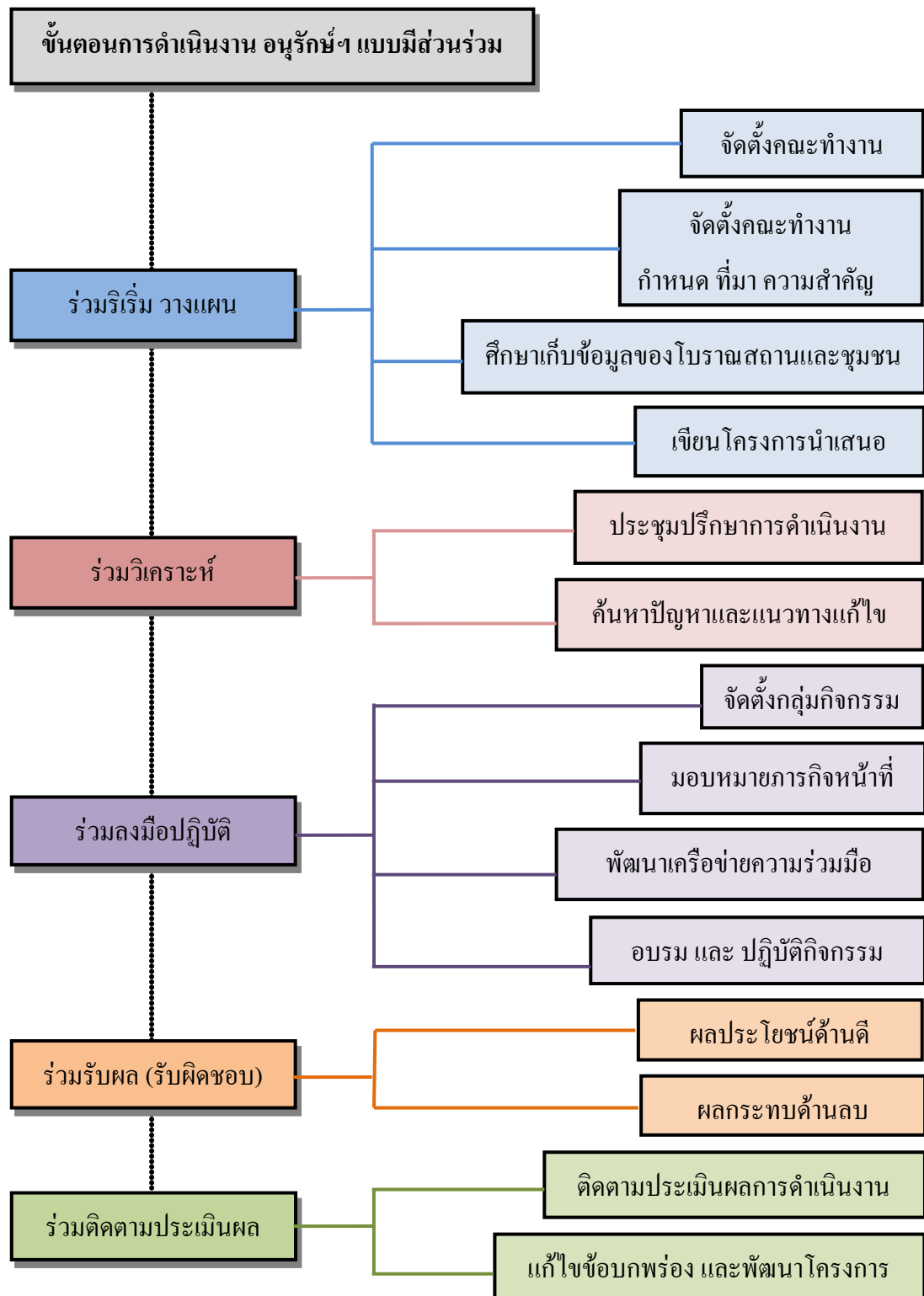
- เครือข่ายที่เกิดขึ้นจากภายในชุมชน ซึ่งประกอบไปด้วย เจ้าอาวาสวัดและพระ
ลูกวัดซึ่งเป็นเจ้าของสถานที่, ชาวบ้านในชุมชนและประชาชนในพื้นที่ใกล้เคียง, เด็กและเยาวชน
ในท้องถิ่น, ตัวแทนของภาครัฐ ได้แก่ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น, องค์การบริหารส่วนตำบล,
เทศบาล

- เครือข่ายที่เกิดขึ้นโดยการประสานความร่วมมือกับหน่วยงานภายนอก ที่มีอำนาจ
หน้าที่และศักยภาพความพร้อมทั้งด้านความรู้ ทักษะ และกำลังคน ได้แก่ หน่วยงานจากภาครัฐ
อย่าง สำนักศิลปากรที่รับผิดชอบดูแลในเขตพื้นที่ของโครงการ, สำนักหอสมุดและหอจดหมายเหตุ
ในการศึกษาข้อมูลทางประวัติศาสตร์, องค์การบริหารส่วนจังหวัด, สำนักพัฒนาสังคมและความ
มั่นคงของมนุษย์, การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย

นอกจากนี้ยังควรสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ร่วมกันหน่วยงานหรือองค์กรเอกชนที่
มีความสนใจและมีทัศนคติในการร่วมสืบทอดและรักษามรดกทางศิลปวัฒนธรรมของชาติ โดยการ
นำเอาศิลปวัฒนธรรมไปเป็นแนวทางในการต่อยอดพัฒนาบุคลากรในหน่วยงาน หรือการลงทุน
ทางธุรกิจโดยการสร้างสรรค์เป็นผลิตภัณฑ์งานหัตถศิลป์ได้

และอีกกลุ่มเครือข่ายที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการสืบสานและเผยแพร่
ศิลปวัฒนธรรมนั่นคือ เครือข่ายสถานศึกษา ทั้งในระดับประถม มัธยม และอุดมศึกษา ไม่ว่าจะเป็น
สถานศึกษาของรัฐหรือชน เป็นสถานศึกษาในเขตพื้นที่จังหวัดหรือพื้นที่อื่นๆ ทั่วประเทศ ก็
สามารถเข้ามามีส่วนร่วมได้ และจะเป็นแนวทางหนึ่งที่จะเชิญชวนและเปิดโอกาสให้เยาวชนที่เป็น
อนาคตของประเทศได้เข้ามาซึมซับขนบธรรมเนียมวัฒนธรรมแบบพื้นบ้านซึ่งควรค่าแก่การรักษา
ให้คงอยู่สืบไป และจะเป็นการส่งเสริมให้เยาวชนกล้าแสดงออกและเรียนรู้การปฏิบัติงานร่วมกับ
ผู้อื่นได้

7.2 แนวทางการวางแผนขั้นตอนการดำเนินงาน

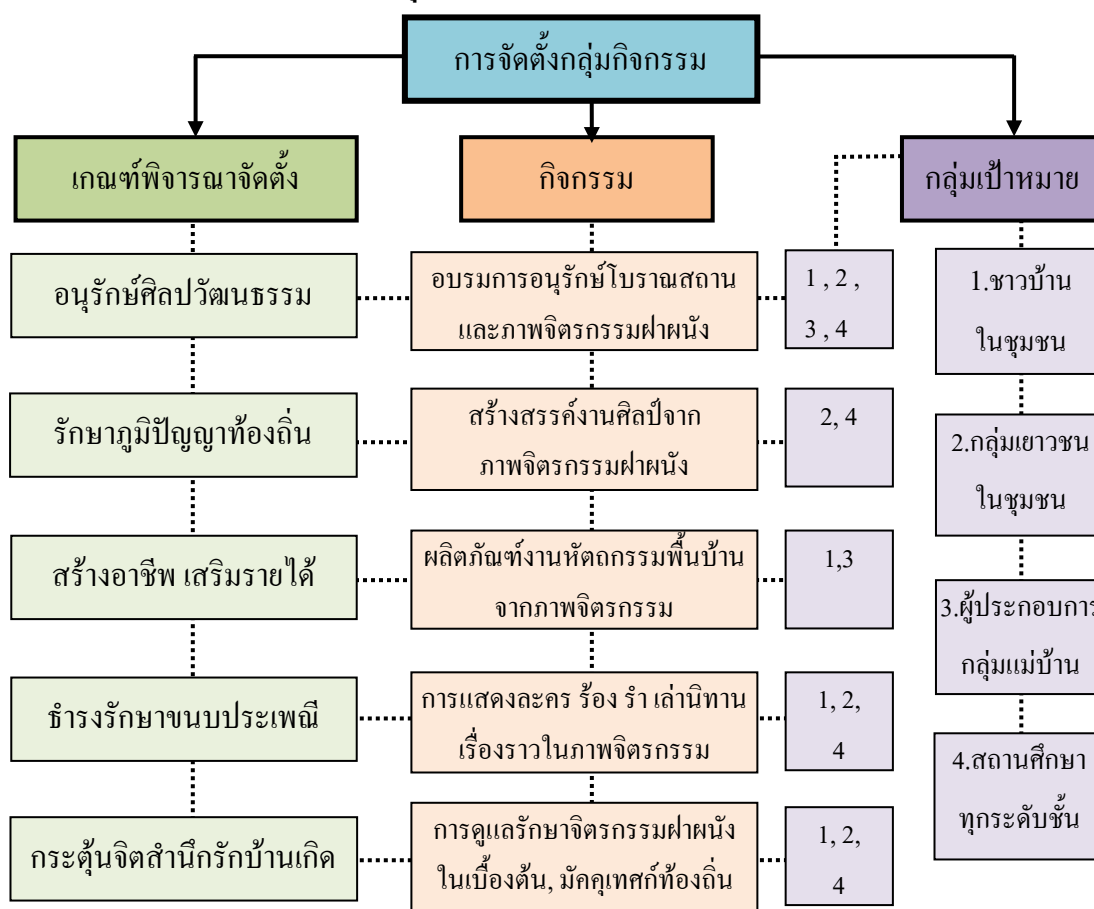

แผนภูมิที่ 2 ขั้นตอนการดำเนินงานอนุรักษ์จิตกรรมฝาผนังแบบมีส่วนร่วม

การวางแผนการดำเนินงาน หัวหน้าโครงการและผู้ที่มีส่วนร่วมในการวางแผน จะต้องกำหนดบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบของกลุ่มเครือข่ายหรือกลุ่มกิจกรรมแต่ละกลุ่ม ให้ความชัดเจน เหมาะสมกับภารกิจหน้าที่ของแต่ละหน่วยงาน องค์กร และความศักยภาพของแต่ละบุคคล โดยจะต้องไม่เป็นการปิดกั้นหรือปิดโอกาสในการเข้ามามีส่วนร่วมในทุกๆกระบวนการ ขั้นตอนโดยกระบวนการดำเนินงานในการวางแผนดำเนินโครงการอนุรักษ์จิตกรรมฝาผนังแบบมีส่วนร่วม 5 ขั้นตอน ดังนี้

1. ขั้นตอนการร่วมริเริ่ม ในการวางแผน สร้างสรรค์ ซึ่งเป็นรากฐานแรกเริ่มของการจัดทำโครงการที่ต้องให้ความสำคัญอย่างที่สุด มีภารกิจที่ต้องปฏิบัติคือ จัดตั้งคณะทำงาน, กำหนดที่มา ความสำคัญ จุดประสงค์ พื้นที่ ระยะเวลา กลุ่มเป้าหมาย, ศึกษาเก็บข้อมูลของโบราณสถาน และชุมชน และเขียนโครงการนำเสนอ
2. ขั้นตอนการร่วมวิเคราะห์ มีภารกิจที่ต้องปฏิบัติคือ เข้าร่วมการประชุมปรึกษาหารือ หรือพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ในประเด็นปัญหาเกี่ยวกับการดำเนินงานในโครงการ เพื่อร่วมกันหาสาเหตุของปัญหาและเสนอแนะแนวทางแก้ไขร่วมกัน
3. ขั้นตอนการร่วมลงมือปฏิบัติ มีภารกิจที่ต้องปฏิบัติคือ จัดตั้งกลุ่มกิจกรรม, มอบหมายภารกิจหน้าที่, พัฒนาเครือข่ายความร่วมมือ, อบรมและปฏิบัติกิจกรรม
4. ขั้นตอนการร่วมรับผล คือการร่วมรับผิดชอบต่อผลที่จะเกิดขึ้นไม่ว่าจะเป็น ผลดีหรือผลเสียก็ตาม ทุกกลุ่ม ทุกหน่วยงาน ที่เกี่ยวข้องต้องร่วมกันรับผิดชอบและจึงแก้ไขข้อผิดพลาดโดยไม่ปล่อยทิ้งไว้ให้เป็นภาระความรับผิดชอบของทางวัดหรือท้องถิ่นแต่เพียงฝ่ายเดียว อย่างน้อยที่สุดควรที่จะดำเนินการติดตามผลความสืบเนื่องของโครงการ
5. ขั้นตอนการร่วมติดตามประเมินผล มีภารกิจที่ต้องปฏิบัติคือ ติดตามประเมินผลการดำเนินงานหลังจากที่โครงการเสร็จสิ้นลง โดยควรทำการประเมินเป็นระยะอย่างต่อเนื่อง ในช่วงแรกอาจต้องเข้าไปประเมินบ่อยครั้ง หลังจากที่ได้รับทราบปัญหาที่ตามมาจึงค่อย ประชุมปรึกษากับสมาชิกในกลุ่มเครือข่าย วัด และชาวบ้านในท้องถิ่นถึงแนวทางการแก้ไขปัญหา นั้น ๆ ให้ตรงจุด แล้วจึงทำการพัฒนาต่อยอดโครงการ โดยการบูรณาการความรู้กับศาสตร์แขนงต่าง ๆ ต่อไป

7.3 แนวทางการจัดตั้งกลุ่มกิจกรรม

แผนภูมิที่ 3 การจัดตั้งกลุ่มกิจกรรม

ขนบธรรมเนียม ประเพณี วิถีชีวิต การประกอบอาชีพ ความสนใจ และความสามารถทางภูมิปัญญาท้องถิ่น ทั้งหมดที่กล่าวมาล้วนแต่เป็นตัวแปรที่สำคัญในการจัดตั้งกลุ่มกิจกรรมนอกจากนี้การสำรวจศึกษาข้อมูลประชากรและกลุ่มเครือข่ายที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดทำกิจกรรมก็เป็นสิ่งที่จะสามารถทำให้ทราบถึงสถานการณ์ความสัมพันธ์ทั้งในระดับภายในกลุ่มและระหว่างกลุ่ม ว่ามีปฏิสัมพันธ์อยู่ในระดับใด เพื่อช่วยในการตัดสินใจวางแผนร่วมกลุ่มที่มีความสัมพันธ์อยู่ในระดับดี และแยกกลุ่มที่มีความขัดแย้งออกจากกัน ทั้งนี้เพื่อความคล่องตัวของการปฏิบัติกิจกรรมนั่นเอง สำหรับการจัดตั้งกลุ่มกิจกรรม จำเป็นต้องพิจารณาถึงประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นต่อส่วนรวมเป็นหลัก และให้อิสระแก่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งหมดได้มีส่วนร่วมในการเสนอความคิด ร่วมตัดสินใจ และลงความเห็นร่วมกัน ว่ามีความต้องการหรือสนใจในการทำกิจกรรมใดเป็นพิเศษหรือไม่ อย่างไร และเมื่อเข้าสู่ขั้นตอนการปฏิบัติแล้ว ผู้มีส่วนร่วมในกิจกรรมทุกคนก็จะปฏิบัติกิจกรรมด้วยความเต็มใจ และท้ายที่สุดทุกฝ่ายก็จะได้รับผลประโยชน์ร่วมกันอย่างเสมอภาค

บทที่ 5

สรุปผลการศึกษา

ภาพจิตรกรรมฝาผนัง เป็นทรัพยากรทางวัฒนธรรมในรูปของงานศิลปกรรมที่มีคุณค่าทางด้านประวัติศาสตร์และศิลปะ ที่คนไทยรู้จักและคุ้นเคยมาตั้งแต่สมัยแรกเริ่มก่อตั้งกรุงศรีอยุธยา เนื่องจากเป็นผลงานศิลปกรรมที่ปรากฏให้พบเห็นได้ทั่วไป อย่างเช่น ในอาคารศาสนสถาน สถาปัตยกรรมโบราณ ฯลฯ ซึ่งชาวพุทธศาสนิกชนทุกคน ย่อมเคยได้มีโอกาสชื่นชม แต่จะมีสักกี่คนที่จะเข้าใจความหมายที่แท้จริง และซาบซึ้งถึงแก่นแท้ของคตินิยมที่ซ่อนอยู่ภายใต้ความงามในภาพจิตรกรรมฝาผนังเหล่านั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หากเป็นภาพจิตรกรรมที่ถูกเขียนขึ้นโดยศิลปินช่างเขียนที่ไร้ชื่อเสียง และยังไม่ปรากฏอยู่ในอาคารศาสนสถานซึ่งห่างไกลผู้คนด้วยแล้ว ย่อมเป็นไปได้ว่า ภาพจิตรกรรมฝาผนังชิ้นนั้นได้กำลังตกอยู่ภายใต้ความเสื่อมเสียต่อการเสื่อมสลายและถูกทำลายลงไปในอนาคตอันใกล้

ทฤษฎีที่ผู้วิจัยได้นำมาประกอบใช้เพื่อเป็นแนวทางในการวิเคราะห์และแก้ปัญหาเพื่อให้สามารถตอบโจทย์งานวิจัยได้ ประกอบด้วย ทฤษฎีการอนุรักษ์ ที่สามารถนำมาศึกษาเพื่อเป็นแบบอย่างของเทคนิควิธีการที่ถูกหลักในการอนุรักษ์มรดกศิลปวัฒนธรรมให้แก่กรณีตัวอย่างที่ผู้วิจัยได้หยิบยกมาศึกษา ทฤษฎีสำคัญอีกทฤษฎีหนึ่ง คือ แนวคิดทฤษฎีการมีส่วนร่วม ซึ่งเป็นหัวใจหลักของงานวิจัยชิ้นนี้ ที่จะกล่าวถึงกระบวนการดำเนินงานและผู้มีส่วนร่วม โดยตลอดทั้งการวิจัยจะเป็นนำเอาแนวคิดและทฤษฎีดังกล่าวข้างต้นมาเป็นแก่นหลักในการวิเคราะห์และแก้ปัญหา

ก่อนที่จะกล่าวถึงข้อสรุปในแง่ของทฤษฎีที่ได้ค้นพบจากการศึกษาวิจัย ผู้วิจัยได้อธิบายถึง ลักษณะการดำเนินโครงการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังของแหล่งกรณีศึกษาที่ได้นำมาเป็นข้อมูลเปรียบเทียบทั้ง 2 โครงการ ดังนี้

5.1 วิเคราะห์การดำเนินโครงการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังของแหล่งการศึกษา

กรณีศึกษาที่ 1 โครงการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังวัดบ้านก่อ ตำบลวังทรายคำ อำเภอลำปาง จังหวัดลำปาง รับผิดชอบโครงการโดย ภาควิชาศิลปไทย คณะจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ผลจากการศึกษาข้อมูลโครงการและจากการลงพื้นที่สำรวจเก็บข้อมูล พบว่าโครงการดังกล่าวปฏิบัติงานเสร็จสิ้นตามวัตถุประสงค์เป็นที่เรียบร้อยแล้วตั้งแต่ปี พุทธศักราช 2550 นับเป็นเวลาล่วงเลยมากกว่า 4 ปี หลังจากที่โครงการสิ้นสุดลง ผลสำรวจภาพจิตรกรรมฝาผนัง ณ วิหารวัดบ้านก่อ ปรากฏว่า ภาพเขียนยังคงความสมบูรณ์มากกว่าร้อยละ 90 โดยประเมินจากการตรวจสอบสภาพของชั้นสี การดูแลทำความสะอาด การไม่ต่อเติมหรือทำลายงานศิลปกรรม รวมทั้งความมั่นคงแข็งแรงของโครงสร้างอาคารวิหารและความงามด้านทัศนียภาพโดยรวมของวัด นับว่ามีระบบการจัดการในด้านการดูแลรักษาภาพจิตรกรรมฝาผนังและอาคาร โบราณสถานได้อย่างดีเยี่ยม และเมื่อเผชิญกับปัญหาที่มีความเสี่ยงต่อการสูญเสียภาพจิตรกรรมฝาผนังแล้ว ทางพระสงฆ์และชาวบ้านก็สามารถช่วยกันป้องกันแก้ไขปัญหได้ด้วยตนเอง โดยเรียนขอคำแนะนำช่วยเหลือจากคณาจารย์ ประจำมหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ผลการประเมินและติดตามความต่อเนื่องในการจัดทำโครงการย่อย ในระหว่างที่มีการดำเนินโครงการอนุรักษ์ฯ ได้แก่ โครงการฝึกอบรมการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง และโครงการปลูกจิตสำนึกสู่ชุมชนเพื่อรู้คุณค่าของจิตรกรรมฝาผนังวัดบ้านก่อ หลังจากที่โครงการเสร็จสิ้นลงทางผู้รับผิดชอบโครงการคือมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้ส่งมอบหน้าที่ความรับผิดชอบในการดูแล โบราณสถานและภาพจิตรกรรมฝาผนังที่วิหารวัดบ้านก่อ ให้แก่วัดและชุมชนเป็นผู้ดำเนินการต่อไป โดยตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาหลังโครงการเสร็จสิ้น ท่านอาจารย์วิดิ พานิชพันธ์ หนึ่งในผู้ก่อตั้งและที่ปรึกษาโครงการได้นำคณาจารย์ของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มาศึกษาดูงานที่วัดก่อบ้านก่ออย่างต่อเนื่อง อีกทั้งยังเป็นการกลับมาประเมินผลของโครงการและแนะนำเครือข่ายให้มาศึกษาความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ณ วัดบ้านก่อแห่งนี้อย่างสม่ำเสมอ

จากการสัมภาษณ์ท่านเจ้าอาวาสและได้พบปะกับน้องๆ กลุ่มเยาวชนบ้านก่อ บ้านฮ่าง บ้านป่าฝาง ซึ่งมาทำหน้าที่เป็นมัคคุเทศก์ท้องถิ่นนำชมภาพจิตรกรรมฝาผนังให้แก่ผู้วิจัยแล้วทำให้เกิดความรู้สึกประทับใจเป็นอย่างยิ่ง ที่ได้พบว่า ทั้งท่านเจ้าอาวาสและชาวชุมชนบ้านก่อนั้นมี

ความสมัครสมานสามัคคีกันเป็นอย่างยิ่ง ที่จะร่วมใจกันสืบสานมรดกวัฒนธรรมและถ่ายทอดองค์ความรู้ร่วมกันนำเสนอความงามของมรดกศิลปกรรมของชุมชนให้แก่บุคคลภายนอกได้รับรู้ถึงคุณค่า ซึ่งกลุ่มกิจกรรมมรดกเทศกนั้น เป็นกลุ่มกิจกรรมที่เพิ่งจัดตั้งขึ้นได้ไม่นาน หลังจากที่โครงการอนุรักษ์สืบสานมรดก และมิบุคคล หน่วยงานจากภายนอกให้ความสนใจเข้ามาศึกษาดูงานอย่างไม่ขาดสาย ทำให้ท่านเจ้าอาวาสและชาวชุมชนบ้านก่อ ร่วมกันริเริ่มจัดตั้งกลุ่มเยาวชนเพื่อสืบสานศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นขึ้นมา โดยได้รับความช่วยเหลือด้านงบประมาณจากหน่วยงานภาครัฐ จึงสรุปได้ว่า การจัดทำโครงการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังที่วิหารวัดบ้านก่อจังหวัดลำปาง ได้ประสบความสำเร็จทั้งในแง่ของการรักษาตัวทรัพยากรวัฒนธรรม(ภาพจิตรกรรมฝาผนัง)และผลสืบเนื่องของกิจกรรมที่ได้รับการพัฒนาและปรับใช้ได้ตรงตามความต้องการของท้องถิ่นอย่างแท้จริง

กรณีศึกษาที่ 2โครงการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง(สุปเต้ม) ณ สิมวัดโพธาราม บ้านดงบัง และสิมวัดป่าไร่ไร่ บ้านหนองพอก ตำบลดงบัง อำเภอนาคู จังหวัดมหาสารคาม รับผิดชอบโครงการโดยสำนักศิลปและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม จัดทำโครงการแล้วเสร็จเมื่อ ปีพุทธศักราช 2551 ผลจากการสำรวจตรวจสอบสภาพของจิตรกรรมฝาผนังและอาคารโบราณสถานของสิมทั้ง 2 แห่ง พบว่าภาพจิตรกรรมฝาผนังมีสภาพความสมบูรณ์ ประมาณร้อยละ 80 ส่วนสภาพความสมบูรณ์ของโครงสร้างสถาปัตยกรรมอยู่ที่ประมาณ ร้อยละ 60 เนื่องจากพบว่ามี การเกิดปัญหาในหลายจุดที่ไม่ได้รับการแก้ไข เช่น ภาพจิตรกรรมฝาผนังและส่วนภายในของอาคารโบราณสถานไม่ได้รับการดูแลทำความสะอาดอย่างสม่ำเสมอ มีลักษณะเหมือนถูกปล่อยทิ้งร้างเมื่อไม่ได้ใช้งานในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา โครงสร้างฐานและเสารองรับชายคาเกิดความเสียหายอย่างรุนแรง หากพิจารณาแล้วจะพบว่าปัญหาบางประการที่เกิดขึ้นกับภาพจิตรกรรมฝาผนังและอาคารโบราณสถาน ทางวัดและชาวบ้านสามารถเข้าไปช่วยดูแลรักษา ทำความสะอาดในเบื้องต้นได้ด้วยตนเอง โดยชาวบ้านบางกลุ่มได้ผ่านการอบรมเรื่องการอนุรักษ์โบราณสถานและภาพจิตรกรรมฝาผนังมาก่อนแล้ว สันนิษฐานว่าน่าจะมีความรู้เบื้องต้นในการอนุรักษ์โบราณสถานอย่างถูกหลักการอนุรักษ์ที่ประชาชนสามารถปฏิบัติเองได้ แต่กลับกลายเป็นว่าสภาพที่ปรากฏในปัจจุบัน ชาวบ้านรวมทั้งพระสงฆ์เองก็ได้กล่าวตรงกันว่า สิมที่ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานแล้ว กรมศิลปากรไม่ให้เข้าไปทำลายหรือเปลี่ยนแปลง จึงเป็นเหตุให้

ชาวบ้านมีความรู้สึกเกรงกลัวต่อการเข้าไปปฏิบัติหน้าที่ดูแลรักษา เพราะเกรงว่าจะทำไม่ถูกต้อง
หลักการอนุรักษ์จึงไม่ขอเข้ามาเกี่ยวข้อง จากปรากฏการณ์ดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าประชาชนใน
ท้องถิ่นมีแนวคิดที่ไม่ถูกต้องต่อการมีส่วนร่วมในการรักษามรดกศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่น ทั้งยัง
ทำให้เกิดความห่างเหินในการปฏิบัติงานระหว่างรัฐและท้องถิ่นมากยิ่งขึ้น สุดท้ายผลกระทบจึงเกิด
ขึ้นกับทรัพยากรวัฒนธรรมของท้องถิ่นเอง นั่นคือความเสื่อมสลายของภาพจิตรกรรมฝาผนังและ
อาคารโบราณสถานที่น่าสลดจากการดูแล

ในด้านการประเมินติดตามผลสืบเนื่องของกิจกรรมย่อยที่ปฏิบัติระหว่างดำเนิน
โครงการอนุรักษ์ฯ นั้น ประกอบด้วย การอบรมให้ความรู้เรื่องการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานและ
ภาพจิตรกรรมฝาผนัง, การฉายฉายและขับร้องสรภัญญะ, การทอผ้าไหมลายสุปแต้ม, การอบรม
มัคคุเทศก์รักษ์แหล่งโบราณสถานศิลปกรรมท้องถิ่น, ถ่ายศิลปะรักษ์สุปแต้ม และการทำหนังปะ
โมทัยหรือหนังตะลุงอีสาน จากการสำรวจ สัมภาษณ์ และติดตามศึกษากิจกรรมบางอย่าง พบว่า
กิจกรรมที่ยังคงมีการปฏิบัติและพัฒนาอย่างต่อเนื่องมี 2 กิจกรรมคือ มัคคุเทศก์ท้องถิ่น ซึ่งมีผู้นำ
ชุมชนและเยาวชนของโรงเรียนในท้องถิ่น ปฏิบัติหน้าที่เป็นมัคคุเทศก์ คอยแนะนำให้ความรู้
เกี่ยวกับประวัติเรื่องราวในภาพจิตรกรรมฝาผนัง ให้แก่คณะผู้เข้ามาศึกษาดูงาน กิจกรรมที่ 2 คือ
การแสดงและทำตัวหนังปะโมทัย ที่ประสบความสำเร็จมากที่สุดในจำนวนกิจกรรมที่จัดทำขึ้นใน
โครงการอนุรักษ์ฯ โดยผู้วิจัยเองได้มีโอกาสติดตามผลการแสดงของน้องๆ นักเรียนโรงเรียนดงบัง
พิสัยนุการอนุรักษ์ ที่ใช้ชื่อกลุ่มว่า “เพชรอีสาน” ได้นำคณะกว่า 40 ชีวิต เข้ามาร่วมทำการแสดงใน
โครงการ “พื้นที่นี้...ดีจัง ณ แพร่งภูธร” จัดโดยกรุงเทพมหานคร ซึ่งได้รับความสนใจจากประชาชน
ที่มาร่วมงานรอรับชมการแสดงเป็นจำนวนมาก นอกจากนั้นตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา คณะเพชร
อีสานได้รับความสนใจทั้งจากสื่อโทรทัศน์ รายการทีวี และเครือข่ายเยาวชนจากจังหวัดต่างๆ ติดต่อ
ให้ไปร่วมทำการแสดงเพื่อสืบทอดศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านในนามตัวแทนของภาค
ตะวันออกเฉียงเหนืออีกหลายครั้งด้วยกัน แสดงให้เห็นถึงความสำเร็จของโครงการที่เกิดจากการนำ
คุณค่าของศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นมาประยุกต์ ให้เข้าการสังคมสมัยใหม่ได้อย่างลงตัว

5.2 สรุปผลการศึกษาวิเคราะห์

5.2.1 กลุ่มเครือข่ายที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับกระบวนการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์

จิตรกรรมฝาผนัง

หลักของกระบวนการทำงานแบบมีส่วนร่วม จักต้องเกิดจากกลุ่มสมาชิกเครือข่าย ของโครงการหรือกิจกรรมนั้นๆ ได้แสดงออกถึงบทบาทหน้าที่อย่างเสมอภาค หรือพยายามมีส่วนร่วมในทุกๆ ขั้นตอนกระบวนการให้มากที่สุด ตามแต่ภารกิจหน้าที่ของหน่วยงานหรือองค์กร และความชำนาญของแต่ละบุคคล หากการดำเนินโครงการไม่ได้รับความร่วมมือจากทุกภาคฝ่ายหรือทรัพยากรบุคคลมีไม่เพียงพอแล้ว ผลลัพธ์ที่ออกมาย่อมไม่สามารถตอบสนองเป้าประสงค์ของโครงการได้อย่างแท้จริง หรือไม่เช่นนั้น โครงการหรือกิจกรรมต่างๆ อาจต้องสิ้นสุดการดำเนินงานลงอย่างสิ้นเชิงโดยไม่มีการปฏิบัติต่อเนื่องและไม่สามารถก่อให้เกิดประโยชน์ได้อย่างยั่งยืน

ในการศึกษาขั้นตอนกระบวนการมีส่วนร่วม ผู้ศึกษาได้นำเอาแนวคิดกระบวนการมีส่วนร่วม ที่จัดแบ่งขั้นตอนของการมีส่วนร่วมออกเป็น 5 ขั้นตอน ซึ่งประกอบไปด้วย 1. การมีส่วนร่วมในการคิดริเริ่ม 2. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ 3. การมีส่วนร่วมในการลงมือปฏิบัติ 4.การมีส่วนร่วมในการรับผลหรือรับผิดชอบต่อผลที่ตามมา ไม่ว่าจะเป็นผลดีหรือผลเสีย และ 5. การมีส่วนร่วมในการประเมินและติดตามผล

จากการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้ทำการนำเสนอเป็นตารางแสดงกลุ่มข้อมูลของเครือข่ายในกระบวนการมีส่วนร่วม และกระบวนการที่เครือข่ายแต่ละกลุ่มเข้าไปมีส่วนร่วม สามารถสรุปได้ว่า หน่วยงาน/องค์กรที่มีส่วนร่วมในกระบวนการร่วมคิด คือ กลุ่มของผู้ที่มีบทบาทอำนาจในการจัดการ มีศักยภาพในการผลักดันส่งเสริมให้เกิดการดำเนินงาน มีความพร้อมด้านบุคลากร งบประมาณ และวัสดุอุปกรณ์เครื่องใช้ เช่นเดียวกันในกระบวนการร่วมตัดสินใจ หน่วยงานที่มีอำนาจในการจัดการ มีความเป็นผู้นำ และมีความพร้อมในด้านต่างๆ รวมทั้ง ผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียที่เกี่ยวข้องย่อมมีส่วนร่วมในกระบวนการนี้ เพราะมีผลต่อการลงมือปฏิบัติและการรับผลประโยชน์ต่อไป ถัดมาคือผู้ที่มีส่วนร่วมในกระบวนการปฏิบัติและการรับผลประโยชน์พบว่าทั้งสองกระบวนการดังกล่าว ทุกหน่วยงาน/องค์กร ตั้งแต่ระดับผู้นำ ผู้วางแผน ผู้เป็นวิทยากร

และผู้เข้าร่วมกิจกรรม บุคลากรทั้งหมดที่ได้กล่าวมาแล้วเป็นผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งสิ้น ท้ายสุดคือ กระบวนการร่วมประเมิน ผลการวิเคราะห์ที่ปรากฏคือ กิจกรรมส่วนใหญ่ผู้ที่ทำหน้าที่ประเมิน คือ กลุ่มของหน่วยงานที่เป็นผู้รับผิดชอบโครงการ นักวิชาการ วิทยากร และมีเพียงบางกิจกรรมเท่านั้น ที่ชาวบ้านผู้เข้าร่วมกิจกรรมได้มีส่วนร่วมในการประเมินผลด้วย

สรุปได้ว่า โครงการที่นำมาเป็นกรณีศึกษาทั้ง 2 โครงการนั้น ต่างก็มี ข้อจำกัดในเรื่องของกระบวนการมีส่วนร่วมในขั้นตอน การร่วมประเมิน ร่วมคิด และร่วมตัดสินใจ โดยลำดับจากมากไปน้อย เนื่องจากบุคคลหรือหน่วยงานที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในขั้นตอนดังกล่าว นั้น ผู้วิจัยประเมินว่า จำต้องเป็นผู้ที่มีอำนาจทั้งทางด้านความคิดและความพร้อม เป็นบุคคลที่เป็นที่ยอมรับในด้านความรู้ ความสามารถ หรือเป็นตัวแทนเข้ามาทำหน้าที่เป็นกระบอกเสียงของ ประชาชน โดยในกระบวนการมีส่วนร่วมทั้ง 3 ขั้นตอนนั้น ต่างก็มีความสำคัญเพราะถือว่าเป็น รากฐานโครงสร้างในการริเริ่มวางแผน ตัดสิน และประเมิน กิจกรรมทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นเด็กหรือ ผู้ใหญ่ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในกิจกรรมทุกคนต้องปฏิบัติตาม แต่ถึงอย่างไรก็ตามใช้ว่าแผนโครงการ ที่ ถูกกำหนดขึ้นมานั้นจะไม่มีจุดบกพร่องหรือสมบูรณ์ไปเสียหมด เมื่อถึงขั้นตอนของการลงมือ ปฏิบัติจริงร่วมกันจากทุกฝ่าย ซึ่งมีพื้นฐานความรู้และประสบการณ์ที่แตกต่างกัน ย่อมเกิดปัญหา และอุปสรรค ดังนั้นผู้มีส่วนร่วมทุกฝ่ายจึงควรที่จะให้ความร่วมมือช่วยเหลือกันในการแก้ไขปัญหา ระดมความคิดสติปัญญา หาวิธีลองผิดลองถูก และเปิดใจยอมรับผลที่จะเกิดขึ้นทั้งผลดีและผลเสีย สุดท้ายแม้ว่าผลลัพธ์จะออกมาเป็นเช่นไร คงดีเสียกว่าปล่อยให้บุคคลใดบุคคลหนึ่งแก้ปัญหาเพียง ลำพังหรือไม่พยายามที่จะคิดและลงมือปฏิบัติ อย่างน้อยที่สุดจุดบกพร่องและความล้มเหลว เหล่านั้น ยังสามารถเป็นข้อคิดวิทาพาทนให้แก่บุคคลอื่นๆต่อไป

5.2.2 ปัจจัยและเงื่อนไขที่เป็นตัวกำหนดบทบาทของการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์

จิตรกรรมฝาผนัง

วัตถุประสงค์ข้อหนึ่งในการ เลือกกรณีศึกษาในการทำงานวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมี ความต้องการที่จะศึกษาโครงการที่มีความแตกต่างทางด้านวัฒนธรรมประเพณีและด้านภูมิศาสตร์ ที่ตั้ง โดยได้ทำการเลือกศึกษาโครงการอนุรักษ์ฯ ในภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มาเป็น แบบอย่างของการศึกษา ทั้งนี้เพื่อเป็นการเปิดโลกทัศน์ของผู้วิจัยเอง และเพื่อให้สามารถเห็นความ

ต่างของกระบวนการดำเนินงาน ซึ่งมีปัจจัยและเงื่อนไขเป็นตัวกำหนดบทบาทของการมีส่วนร่วมที่แตกต่างกันออกไป โดยสามารถสรุปปัจจัยและเงื่อนไขของโครงการที่เป็นกรณีศึกษาทั้ง 2 แห่ง ได้ดังนี้

1) ด้านพื้นที่ตั้ง สภาพความแตกต่างทางภูมิศาสตร์มีผลต่อการเสื่อมสลายของภาพจิตรกรรมฝาผนัง เช่น สภาพพื้นดินเดิมในภาคอีสาน ที่ส่งผลต่อการเกิดผลึกชั้นเกลือในภาพจิตรกรรมฝาผนัง เป็นปัญหาที่ประสบเป็นประจำในอาคารที่ก่อสร้างโดยไม่ทำการป้องกันความชื้นจากพื้นดิน ซึ่งโดยมากเป็นช่วงในท้องถิ่นที่ปูฐานอาคารแบบง่าย ๆ และมีงบประมาณจำกัด ส่วนในภาคเหนือ พื้นที่ที่อากาศมีความชื้นสูงอย่างเช่น วัดที่ตั้งอยู่กลางหุบเขาจะได้รับผลกระทบจากสภาพอากาศชื้นและฝนตกชุก ส่งผลให้ภาพจิตรกรรมได้รับความเสียหายจากคราบน้ำฝน โดยเฉพาะวัดที่มุงหลังคาด้วยไม้(เป็นเกล็ด)ที่มักจะเกิดการรั่วซึมได้ง่าย ตัวอย่างเช่น ความเสียหายที่เกิดขึ้นกับภาพจิตรกรรมฝาผนัง เรื่องพระเวสสันดรชาดก ภายในวิหารวัดบ้านก่อ ที่ถูกน้ำฝนชะล้างทำลายจนลบเลือนไม่สามารถอนุรักษ์ให้กลับมามีความงามดังเดิมได้อีก สภาวะทางธรรมชาติของแต่พื้นที่ส่งผลให้เกิดความเสียหายต่อทรัพยากรทางวัฒนธรรมแตกต่างกันไป ทำให้ผู้คนที่อยู่อาศัยในพื้นที่ต่างกันมีความตื่นตัวต่อการอนุรักษ์ในระดับที่ต่างกันไปด้วย

2) ด้านจารีต ประเพณี ภาคอีสานมีข้อห้ามมิให้ผู้หญิงและผู้ที่ไม่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมทางศาสนาเข้าไปในสิม(โบสถ์) ถ้าหากวัดหรือชุมชนไม่มีการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาที่จะไม่เปิดให้บุคคลภายนอกเข้าไปในสิมโดยพลการ จากเหตุการณ์ดังกล่าวสามารถวิเคราะห์ถึงผลกระทบที่อาจจะเกิดขึ้นกับภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในสิมของภาคอีสานได้ 2 ประเด็น คือ เป็นการป้องกันมิให้บุคคลภายนอกหรือสัตว์ประเภทต่าง ๆ เข้า ไปทำให้เกิดความเสียหายต่อภาพจิตรกรรมฝาผนังได้ หรืออาจเป็นดาบสองคมที่กลับมาทำลายทรัพยากรทางวัฒนธรรมนั่นเอง เพราะเมื่อไม่อนุญาตให้เข้าไปภายในอาคารศาสนาสถาน(สิม)ได้ บุคคลทั่วไปย่อมไม่อาจทราบได้ว่าภายในนั้นมีมรดกทางศิลปวัฒนธรรมที่สำคัญอยู่ รวมถึงโอกาสที่จะเข้าไปดูแลทำความสะอาดก็มีน้อยลง จนในที่สุดผู้คนในท้องถิ่นเองก็จะลืมเลือนและปล่อยปละละเลยไป จนกระทั่งทรัพยากรทางวัฒนธรรมนั้นเสียหายจนยากแก่การอนุรักษ์ฟื้นฟู ดังนั้นวัดซึ่งเป็นเจ้าของสถานที่ควรมีการสร้างความเข้าใจกับชาวบ้าน เยาวชน ในท้องถิ่น โดยอาจขอความร่วมมือในการ

ช่วยกันเป็นจิตอาสาดูแลทำความสะอาด หรือจัดกิจกรรมทางพุทธศาสนาโดยเปิดโอกาสให้ประชาชนทั่วไปสามารถเข้าถึงงานศิลปกรรมและพุทธศาสนาได้อย่างเหมาะสมและสม่ำเสมอ

3) ด้านสังคม แต่ละสังคมประกอบด้วย ปัญหาความขัดแย้งภายในระหว่างคนในชุมชน (ระหว่างกลุ่มอนุรักษ์นิยมและสมัยนิยม) นำไปสู่ปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างเครือข่ายความร่วมมือที่ต่างก็มาจากคนละภาคส่วนทำให้เกิดความเห็นที่ไม่ตรงกันและเมื่อต้องมาทำงานร่วมกัน จึงส่งผลให้งานนั้นไม่ประสบความสำเร็จ ปัจจัยทางด้านสังคมอีกประการที่เป็นตัวกำหนดบทบาทในการมีส่วนร่วมคือ ค่านิยมในการศึกษาและทำงานในต่างถิ่นทำให้เด็ก เยาวชน และวัยรุ่นบางส่วนย้ายถิ่นฐานออกนอกพื้นที่เข้าไปอยู่อาศัยในเขตเมือง ส่งผลให้บุคลากรในท้องถิ่นที่จะเข้าไปดูแลและทำการศึกษาสืบทอดมีจำนวนไม่เพียงพอต่อตัวทรัพยากรวัฒนธรรม

4) ด้านระเบียบ กฎหมาย ตัวอย่างปัญหาจากกรณีศึกษา คือ ในกรณีของการอนุรักษ์สิมในจังหวัดมหาสารคาม ซึ่งเป็นอาคารที่ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถาน จะได้รับการคุ้มครองตาม พ.ร.บ. โบราณสถานฯ ทำให้ชุมชนและวัดเกิดความเกรงกลัว ไม่กล้าเข้าไปจับต้องทำความสะอาดภาพจิตรกรรมฝาผนังเพราะเกรงว่าจะไปทำให้ภาพจิตรกรรมนั้นได้รับความเสียหาย แล้วจะเป็นการกระทำความผิดตามกฎหมายซึ่งอาจได้รับโทษ ส่งผลให้เกิดช่องว่างระหว่างรัฐและชุมชน กรมศิลปากรในฐานะหน่วยงานที่มีหน้าที่ดูแลศิลปวัฒนธรรมของชาติโดยตรง ควรเข้ามาให้ความรู้ คำแนะนำ ในการดูแล ทำความสะอาดภาพจิตรกรรมฝาผนังให้แก่พระสงฆ์และชาวบ้านที่ไม่มีพื้นฐานเรื่องการอนุรักษ์ได้มีส่วนร่วมการช่วยเหลือดูแลรักษาสมบัติของท้องถิ่นได้ตามความสามารถของตน

5) จิตสำนึกและค่านิยม สำหรับบุคคลบางกลุ่มอาจไม่เห็นคุณค่าและไม่ให้ความสำคัญกับสิ่งเก่าแก่ที่มีอายุ เนื่องจากมองว่าเป็นของเก่าไร้ค่า และพยายามที่จะทำลายเพื่อสร้างสิ่งใหม่ขึ้นมาทดแทนอยู่เสมอ อีกทั้งผู้คนในสังคมสมัยใหม่หันไปบริโภคนิยมมากขึ้นไม่ใส่ใจต่อคุณค่าทางศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิมอีกต่อไป

ปัจจัยและเงื่อนไขต่างๆ ที่ได้กล่าวถึงข้างต้น ทราบได้จากการลงพื้นที่จริง เพื่อสำรวจปัญหาของโครงการอนุรักษ์ฯ ทั้ง 2 กรณีศึกษา ซึ่งปัญหาบางประการ ก็มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องบริหารจัดการแก้ไขโดยด่วน เช่น การสร้างความรู้ความเข้าใจเบื้องต้นให้แก่ประชาชน

เกี่ยวกับวิธีการอนุรักษ์คูแล้งรักษาโบราณสถานและภาพจิตรกรรมฝาผนัง มิเช่นนั้นประเทศไทยอาจต้องเกิดการสูญเสียทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่สำคัญไปอีกแห่งก็เป็นได้

5.3 แนวทางที่เหมาะสมต่อกระบวนการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง

5.3.1 แนวทางการสร้างเครือข่ายความร่วมมือ

สำหรับกระบวนการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังแบบมีส่วนร่วม ควรจะมีการสร้างกลุ่มเครือข่ายที่เกิดขึ้นจากภายในชุมชนเองรวมทั้งเครือข่ายที่เกิดขึ้นโดยการประสานงานกับหน่วยงานภายนอก ที่ประกอบไปด้วย ตัวแทนของภาครัฐ ที่มีหน้าที่ความรับผิดชอบโดยตรง ได้แก่ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น, กรมศิลปากร, สำนักพัฒนาสังคม, การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, สถานศึกษาในระดับประถม มัธยม และอุดมศึกษา รวมทั้งการศึกษานอกโรงเรียน, หน่วยงานภาคเอกชน ได้แก่ บริษัทท่องเที่ยว, ธุรกิจร้านค้า, อุตสาหกรรมหัตถศิลป์ และที่สำคัญที่สุดคือ ภาคประชาชน ชาวบ้านในชุมชน ทุกระดับชั้น ทุกเพศ ทุกวัย

5.3.2 แนวทางวางแผนขั้นตอนการดำเนินงาน

ในการวางแผนการดำเนินงาน สามารถสรุปกระบวนการได้เป็น ๕ ขั้นตอน ดังนี้

- ร่วมริเริ่ม วางแผน มีภารกิจที่ต้องปฏิบัติคือ จัดตั้งคณะทำงาน, กำหนดที่มา ความสำคัญ จุดประสงค์ พื้นที่ ระยะเวลา, ศึกษาเก็บข้อมูลของโบราณสถานและชุมชน และเขียนโครงการนำเสนอ
- ร่วมวิเคราะห์ มีภารกิจที่ต้องปฏิบัติคือ ประชุมปรึกษาการดำเนินงาน, ค้นหาปัญหาและแนวทางแก้ไข
- ร่วมลงมือปฏิบัติ มีภารกิจที่ต้องปฏิบัติคือ จัดตั้งกลุ่มกิจกรรม, มอบหมายภารกิจหน้าที่, พัฒนาเครือข่ายความร่วมมือ, อบรมและปฏิบัติกิจกรรม
- ร่วมรับผลประโยชน์ ร่วมรับผิดชอบต่อผลที่จะเกิดขึ้นไม่ว่า ผลดี หรือผลเสีย
- ร่วมติดตามประเมินผล มีภารกิจที่ต้องปฏิบัติคือ ติดตามประเมินผลการดำเนินงาน, แก้ไขข้อบกพร่อง และพัฒนาโครงการ

5.3.3 แนวทางการจัดตั้งกลุ่มกิจกรรม

การจัดตั้งกลุ่มกิจกรรม จำเป็นต้องพิจารณาถึงประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นต่อส่วนรวมเป็นหลัก และให้อิสระแก่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งหมดได้มีส่วนร่วมในการเสนอความคิดเห็น และลงความเห็นร่วมกัน ว่ามีความต้องการหรือสนใจในการปฏิบัติกิจกรรมใดบ้าง นอกจากนี้ตัวแปรอื่นๆ ที่มีผลต่อการตัดสินใจจัดตั้งกลุ่มกิจกรรม ยังประกอบไปด้วย ปัจจัยด้านวิถีชีวิต ประเพณี ขนบธรรมเนียม การประกอบอาชีพ และความสามารถทางภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งผู้วิจัยได้นำเสนอการจัดตั้งกลุ่มกิจกรรมขึ้น โดยมีเกณฑ์การพิจารณาจัดตั้งกลุ่มกิจกรรมจากคุณประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นต่อส่วนรวมเป็นหลัก ดังนี้

- ด้านอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม จัดตั้งกิจกรรมอบรมการอนุรักษ์โบราณสถาน และภาพจิตรกรรมฝาผนัง
- ด้านการรักษาภูมิปัญญาท้องถิ่น จัดตั้งกิจกรรมสร้างสรรค์งานศิลปจากภาพจิตรกรรมฝาผนัง
- ด้านการสร้างอาชีพ เสริมรายได้ จัดตั้งกิจกรรมผลิตภัณฑงานหัตถกรรมพื้นบ้านจากภาพจิตรกรรม
- ด้านการธำรงรักษาขนบประเพณี จัดตั้งกิจกรรมการแสดงละคร ร้องรำเฝ้านิทาน เรื่องราวในภาพจิตรกรรม
- ด้านการกระตุ้นจิตสำนึกรักบ้านเกิด จัดตั้งกิจกรรม การดูแลรักษาจิตรกรรมฝาผนังในเบื้องต้น, มัคคุเทศก์ท้องถิ่น

กลุ่มกิจกรรมต่างๆ ที่ผู้วิจัยได้นำเสนอมาเป็นตัวอย่างเหล่านี้ เป็นเพียงส่วนหนึ่งที่สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นไปได้ในการจัดตั้ง หากนำไปใช้ในกรณีของแหล่งภาพจิตรกรรมฝาผนังในภูมิภาคอื่น ๆ

5.4 ข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษารั้งต่อไป

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งเน้นศึกษาและเก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์และสอบถามจากบุคคลหรือหน่วยงานที่เป็นแกนนำหลักในการจัดทำโครงการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง ไม่ว่าจะเป็น เจ้าของสถานที่ คือท่านเจ้าอาวาสของวัดทั้ง 3 แห่ง ประชาชน ปราชญ์ชาวบ้าน กลุ่มเยาวชนรวมถึงสถาบันการศึกษาที่เป็นหน่วยงานหลักที่ริเริ่มจัดตั้งโครงการขึ้นมา แต่เนื่องจาก

อุปสรรคด้านการเดินทางและข้อจำกัดด้านระยะเวลา ทำให้ผู้วิจัยไม่สามารถที่จะรวบรวมข้อมูลจากผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องที่สำคัญกลุ่มอื่น ๆ ได้ทั้งหมด ตัวอย่างเช่น ผู้เชี่ยวชาญด้านการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังจากกรมศิลปากร กลุ่มแม่บ้านผู้ประกอบการอาชีพเสริมจากการประยุกต์งานศิลปะจากภาพจิตรกรรมฝาผนัง หรือบุคลากรจากองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น ฯลฯ ซึ่งบุคคลหรือหน่วยงานดังกล่าวล้วนมีบทบาทหน้าที่ในการดำเนินการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังที่แตกต่างหลากหลายกันออกไป ทำให้งานวิจัยชิ้นนี้ยังขาดความสมบูรณ์ในแง่ของมุมมองและแนวคิดจากบุคคลที่เข้ามามีส่วนร่วมกับการดำเนินโครงการอย่างแท้จริง

ดังนั้นผู้วิจัยจึงต้องการเสนอแนะสำหรับแนวทางการศึกษาครั้งต่อไป ที่ควรมีการวางแผน ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับบุคคลหรือหน่วยงานที่มีส่วนเกี่ยวข้องที่สามารถวิเคราะห์ข้อมูลอันเป็นประโยชน์แก่งานวิจัยจากทุกภาคส่วนอย่างเสมอภาค และควรมีการศึกษาดำเนินกิจกรรมหรือโครงการที่เน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน ในหลากหลายมิติ ไม่จำกัดเฉพาะการศึกษาเรื่องการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังเท่านั้น ในงานวิจัยชิ้นอื่นๆ ยังสามารถเพิ่มข้อเสนอแนะและแนวทางการเพิ่มศักยภาพของชุมชนในรูปแบบการบูรณาการร่วมกับศาสตร์แขนงต่าง ๆ เพื่อที่จะเสริมสร้างให้เกิดประโยชน์สูงสุดในการพัฒนาชุมชนและประเทศได้อย่างยั่งยืนและรอบด้าน และหวังเป็นอย่างยิ่งว่างานวิจัยชิ้นนี้จะเป็นแนวทางในการต่อยอดความคิดและนำไปสู่การปฏิบัติได้จริงในสังคมปัจจุบัน เพื่อธำรงรักษาสมบัติทรัพยากรทางวัฒนธรรมของชาติให้คงสภาพสืบไป

รายการอ้างอิง

หนังสือ/เอกสาร/บทความ ภาษาไทย

เกรียงไกร เกิดศิริ. บรรณาธิการ. (2550). ปังสนุก : คนตัวเล็กกับการอนุรักษ์. กรุงเทพฯ :

อโคโมสไทย.

เครือข่ายมรดกศิลปวัฒนธรรมบ้านหมอสอ องค์การบริหารส่วนตำบลพระแท่น, สำนักศิลปากรที่

2 สุพรรณบุรี. (2552). ชุมชนร่วมรัฐ : กระบวนการเสริมสร้างเครือข่ายมรดก

ศิลปวัฒนธรรมบ้านหมอสอ จังหวัดกาญจนบุรี . สุพรรณบุรี : สำนักศิลปากรที่ 2

สุพรรณบุรี กรมศิลปากร.

ทวีศักดิ์ นพเกษร. (2549). วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ เล่ม ๒ คู่มือปฏิบัติการวิจัยประยุกต์ เพื่อพัฒนา

คน องค์การ ชุมชน สังคม . นครราชสีมา : ชมรมพยาบาลชุมชนแห่งประเทศไทย.

ทศพล กฤตยพิสิฐ. (2537). “การมีส่วนร่วมของกำนันผู้ใหญ่บ้าน เขตหนองจอก ที่มีต่อโครงการ/

กิจกรรมการพัฒนาตามแนวทาง“บวร”และ“บรม”เพื่อสร้างอุดมการณ์แผ่นดินทอง

หนองจอก.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต วิชาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

นริศรานุวัตติวงศ์ , สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอฯ และ ดำรงราชานุภาพ , สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอฯ .

(2505). สารานุกรมสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอฯ เล่มที่ 17. พระนคร: ศึกษาภัณฑ์พาณิชย์.

นิคม มูลิกะคามะ. บรรณาธิการ. (2533). ทฤษฎีและแนวปฏิบัติการอนุรักษ์อนุสรณ์สถานและ

แหล่งโบราณคดี. เอกสารกองโบราณคดี หมายเลข 1/2532. กรุงเทพฯ : บริษัท

หริพัฒน์.

ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ. (2543). กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา.

กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

ภานุพงษ์ เลาสสม. (2541). จิตรกรรมฝาผนังล้านนา. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ.

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. คณะจิตรศิลป์. ภาควิชาศิลปะไทย. (2550). จิตรกรรมฝาผนังวิหารวัดบ้าน

ก่อ : โครงการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังวิหารวัดบ้านก่อ อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง.

กรุงเทพฯ : โอ เอสพรีนติ้งเฮาส์.

_____. (2550). บ้านก่อ ช้างเผือกเมืองลำปาง. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. คณะจิตรศิลป์. ภาควิชาศิลปะไทย. (2551). รายงานการอนุรักษ์จิตรกรรม

ฝาผนังวัดบ้านก่อ อำเภอลำปำ จังหวัดลำปาง. เชียงใหม่ : คณะจิตรศิลป์

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม. สำนักศิลปะและวัฒนธรรม. (2551). โครงการอนุรักษ์ภาพ

จิตรกรรมฝาผนัง (ฮูปแต้ม) ในจังหวัดมหาสารคาม The Conservation of Mural

Paintings (Hoop – Tam) in Maha Sarakham Province (Northeast Thailand).

มหาสารคาม : โรงพิมพ์สารคามการพิมพ์.

มหาวิทยาลัยศิลปากร. คณะจิตรกรรม ประติมากรรม และภาพพิมพ์. ภาควิชาศิลปะไทย. (2547).

โครงการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม การสัมมนาเชิงปฏิบัติการ เรื่อง การอนุรักษ์

จิตรกรรมฝาผนังฝีมือพระอาจารย์นาค. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 124 ตอนที่ 47 ก วันที่ 24 สิงหาคม 2550.

_____. เล่ม 125 ตอนที่ 31 ก วันที่ 8 กุมภาพันธ์ 2551.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2525). พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525. ฉบับปรับปรุง.

กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน.

โรงเรียนดงบังพิสัยนวการนุสรณ์. หนังสือประวัติ (หนังสืออู่สวน/หนังสืออู่สวน) เพชรอีสาน.

มหาสารคาม : โรงเรียนดงบังพิสัยนวการนุสรณ์ ตำบลดงบัง อำเภอนาดูน จังหวัด

มหาสารคาม สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามหาสารคาม เขต 2.

วรรณภา ณ สงขลา. (2528). การอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร.

_____. (2532). “จิตรกรรมไทยประเพณี : เทคนิคและการอนุรักษ์.” ศิลปากร 33, 5

(พฤศจิกายน – ธันวาคม): 16.

ศิลปากร, กรม. (2513). งานซ่อมสงวนรักษาศิลปโบราณวัตถุ. ม.ป.ท. (จัดพิมพ์ในงานพิธีเปิดอาคาร

ซ่อมสงวนรักษาศิลปโบราณวัตถุ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร).

_____. กองโบราณคดี. ฝาผนังจิตรกรรมฝาผนังและประติมากรรมติดที่. (2529).

โครงการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังเร่งด่วน ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

ฉบับที่ 6. กรุงเทพฯ : กองโบราณคดี กรมศิลปากร.

ศิลปากร, กรม. (2533). **สรุปผลการสัมมนาเรื่องการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง และการอนุรักษ์
พระพุทธรูป**. กรุงเทพฯ : ฝายอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังและประติมากรรมติดที่.

_____. (2551). **การอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง : ชุดที่ 1 จิตรกรรมฝาผนังวัดบวรนิเวศวิหาร
ราชวรวิหาร**. กรุงเทพฯ : กระทรวงวัฒนธรรม.

ศูนย์การศึกษาพัฒนาเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร. (2548).

**คู่มือการจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาประสิทธิภาพการบริหารจัดการกลุ่ม
ผลิตภัณฑ์ชุมชน**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.
สน สีมารัง. (2526). “โครงสร้างจิตรกรรมฝาผนังล้านนา “สาระสังเขป” เล่ม 1.” เอกสารเผยแพร่
มหาวิทยาลัยศิลปากร.

สัมพันธ์ เตชะอธิก, บรรณาธิการ. (2547). **ศัพท์พัฒนา เพื่อชุมชนและสังคม**. ขอนแก่น :
สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

สายันต์ ไพรชาญจิตร. (2553). **10 ปี โบราณคดีชุมชน**. กรุงเทพฯ : ศูนย์ศึกษาพัฒนาโบราณคดี
ชุมชน.

สุมาลี เอกชนนิยม. (2548). **อุปแต้มในลิมอีสาน งานศิลป์สองฝั่งโขง**. กรุงเทพฯ : ศิลปวัฒนธรรม.

สุรพล นาคะพินธุ. (2553). “การจัดการและการอนุรักษ์แหล่งโบราณคดี.” เอกสารประกอบการ
เรียนการสอนรายวิชา 357 526 ภาควิชาการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม คณะโบราณคดี
มหาวิทยาลัยศิลปากร.

สำนักงานเลขานุการกรม, ฝ่ายนิติการ. (2538). “พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ
ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติ
โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ 2) พ.ศ.
2535.”

สำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ. (2550). **รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550**.
กรุงเทพฯ : สำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ.

สำนักโบราณคดี, กรมศิลปากร, กระทรวงวัฒนธรรม. **ศัพทานุกรมโบราณคดี**. (2550). กรุงเทพฯ :
รุ่งศิลป์การพิมพ์. (จัดพิมพ์เนื่องในเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหา
ภูมิพลอดุลยเดช เนื่องในโอกาสเฉลิมพระชนมพรรษา 80 พรรษา ธันวาคม 2550).

อकिन รพีพัฒน์, หม่อมราชวงศ์. (2527). **การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบทในสภาพ**

สังคมและวัฒนธรรมไทย. “การมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนา.” ทวีทอง หงส์

วิวัฒน์, บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ : ศักดิ์โสภารการพิมพ์.

อภิชัย พันธเสน. (2539). **แนวคิดทฤษฎีและภาพรวมของการพัฒนา** . กรุงเทพฯ : บริษัท

อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่งจำกัด (มหาชน).

อิโคโมสไทย. (2548). **2 ทศวรรษอิโคโมสไทย : การอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมเส้นทางสู่กฎบัตร**

ประเทศไทย . กรุงเทพฯ : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่งจำกัด (มหาชน).

หนังสือ/เอกสาร/บทความ ภาษาอังกฤษ

Bhirasri Silpa. (1984). **The Origin and Evolution of Thai Murals.** Published for the

exhibition of Photographic of mural painting at The Silpakorn Gallery, 1959 A.D.

Sive Phorn Ltd. Partnership, Bangkok.

P. Mora, L. Mora and P.Philippot. (1984). **Conservation of Wall Painting.** Butterworths Printed

and bound by Blantyri Printing of Binding Co. Ltd., Glasgow Scotland.

สื่ออิเล็กทรอนิกส์

ผู้ประกอบการหัตถอุตสาหกรรมจังหวัดเชียงใหม่. เข้าถึงเมื่อ 23 ธันวาคม 2553. เข้าถึงได้จาก

<http://www.nn.nstda.or.th/wordpress/lannacollection/>

องค์การบริหารส่วนตำบลวังทรายคำ. เข้าถึงเมื่อ 23 ธันวาคม 2553. เข้าถึงได้จาก

<http://www.wangsaikam.ob.tc/>

อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง. เข้าถึงเมื่อ 21 ตุลาคม 2553. เข้าถึงได้จาก <http://maps.google.co.th/>

การสัมภาษณ์

ถาวร โพธารักษ์. (2553). เจ้าคณะตำบลชั้นโท เจ้าอาวาสวัดโพธาราม จ.มหาสารคาม.

สัมภาษณ์, 9 ตุลาคม.

ประกายวัลย์ จักรดี. (2553). ปราชญ์ชาวบ้าน ตำบลวังทรายคำ จ.ลำปาง. สัมภาษณ์, 12 สิงหาคม.

ไมตรี ปะวะเสนะ. (2553). ครูโรงเรียนดงบังพิสัยนวการนุสรณ์ จ.มหาสารคาม. สัมภาษณ์,

18 ธันวาคม.

ลุน ทุมมธโล. (2553). เจ้าอาวาสวัดป่าเรไรย์ จ.มหาสารคาม. สัมภาษณ์, 9 ตุลาคม.

วรลัญจก์ บุญสุรัตน์. (2554). อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยเชียงใหม่. สัมภาษณ์, 8 มกราคม.

วิเชียร คำธิติอศวกุล. (2553). ปราชญ์ชาวบ้าน อดีตกำนันตำบลวังทรายคำ จ.ลำปาง. สัมภาษณ์,

12 สิงหาคม.

สุรัช จงจิตงาม. (2554). อาจารย์ประจำภาควิชาศิลปไทย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. สัมภาษณ์,

8 มกราคม.

เสถียร พุทไธสง. (2553). มัคคุเทศก์ท้องถิ่น ต.ดงบัง จ.มหาสารคาม. สัมภาษณ์, 9 ตุลาคม.

อนันต์ กล้าหาญ. (2553). นักเรียนโรงเรียนวังเหนือวิทยา จ.ลำปาง. สัมภาษณ์, 12 สิงหาคม.

อารีรัตน์ จันทร์หอม. (2553). นักเรียนโรงเรียนวังเหนือวิทยา จ.ลำปาง. สัมภาษณ์, 12 สิงหาคม.

ชวน จักรดี. (2553). ไวยาวัจกรวัดบ้านก่อ จ.ลำปาง. สัมภาษณ์, 12 สิงหาคม.

ภาคผนวก

แบบสำรวจและติดตามผลสืบเนื่องในการจัดทำโครงการอนุรักษ์ภาพจิตรกรรมฝาผนัง

สถานที่

ผู้รับผิดชอบโครงการ

ระยะเวลาในการจัดทำโครงการ.....

วัน/เวลา ที่ทำการสำรวจ.....

ผู้สำรวจ : นางสาวพรเพ็ญ บุญญาทิพย์ นักศึกษาศาสาวิชาการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

1. แบบสำรวจสภาพทั่วไปของอาคารและจิตรกรรมฝาผนัง

สภาพความสมบูรณ์ของโครงสร้างสถาปัตยกรรม

- ฐาน
- เสา
- ผนัง
- หลังคา
- ประตู หน้าต่าง

ความสะอาด เรียบร้อย และความสวยงามทางภูมิทัศน์

- กำแพงรอบอุโบสถ
- ชุ่มประตูทางเข้า
- ต้นไม้โดยรอบ

สภาพความสมบูรณ์ของภาพจิตรกรรมฝาผนัง

- ชั้นสี
- ความชื้น
- สาเหตุของความเสื่อมโทรม เช่น ผลึกเกลือ เชื้อรา ฝุ่น ควัน น้ำปูน น้ำมัน คราบมูลและรังของแมลงต่าง ๆ

.....

.....

.....

การป้องกัน ดูแล รักษา อาคารสถาปัตยกรรมและภาพจิตรกรรมฝาผนัง

.....

.....

.....

.....

2. แบบสำรวจ/ศึกษาศักยภาพและความพร้อมของชุมชนและหน่วยงานที่รับผิดชอบ

ผู้รับผิดชอบโครงการฯ

งบประมาณค่าใช้จ่าย

ระยะเวลาจัดทำโครงการฯ

จำนวนผู้เข้าร่วมกิจกรรม

วัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการอนุรักษ์

.....

การจัดทำแผนและ โครงการปฏิบัติกิจกรรม

.....

.....

.....

การติดต่อประสานงานระหว่างเครือข่าย

.....

.....

.....

การรับรู้ของสาธารณะและการประชาสัมพันธ์โครงการฯ

.....

.....

.....

ข้อเสนอแนะอื่น ๆ

.....

.....

3. แบบสำรวจ/ศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน

การมีส่วนร่วมในขั้นตอนการริเริ่มคิดค้น

.....

.....

.....

การมีส่วนร่วมในขั้นตอนการวางแผน กำหนดนโยบาย วัตถุประสงค์ และวิธีการดำเนินการ

.....

.....

.....

การมีส่วนร่วมในขั้นตอนการดำเนินงาน

.....

.....

.....

การมีส่วนร่วมในขั้นตอนการรับผลประโยชน์

.....

.....

.....

การมีส่วนร่วมในขั้นตอนการประเมินผล

.....

.....

.....

การมีส่วนร่วมตามบทบาทหน้าที่

- การเป็นสมาชิก.....
- การเข้าร่วมประชุม
- การบริจาคค่าใช้จ่ายและวัสดุอุปกรณ์.....
- การเผยแพร่ความรู้และประชาสัมพันธ์.....

ข้อเสนอแนะอื่น ๆ

.....

4. แบบสำรวจและติดตามผลสืบเนื่องของโครงการ

การอบรมให้ความรู้เรื่องการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานศิลปกรรมและภาพจิตรกรรมฝาผนัง

.....

.....

.....

การฉายภาพ และการขับร้องสรภัญญะ

.....

.....

.....

การทอผ้าไหมลายสุปแต้ม

.....

.....

.....

การอบรมมัคคุเทศก์รักษ์แหล่งโบราณสถานศิลปกรรมท้องถิ่น

.....

.....

.....

กิจกรรมค่ายศิลปะรักษ์สุปแต้ม

.....

.....

.....

การทำหนังสือโป๊พหรือหนังสือตลกอีสาน

.....

.....

.....

การทำเอกสารรูปเล่มเกี่ยวกับประวัติหมู่บ้าน วัด สิม และสุปแต้ม

.....

.....

แบบสอบถาม ชุดที่ 1 สำหรับผู้เป็นตัวแทนวัดหรือสถานที่จัดทำโครงการ

ชื่อวัด.....

ที่ตั้ง.....

เจ้าอาวาส อายุ

บทบาทหน้าที่ของวัดที่มีต่อชุมชน

.....

การประกอบศาสนกิจภายในอุโบสถ

.....

การดูแลรักษาทำความสะอาดอาคารอุโบสถ

- ผู้ดูแลรับผิดชอบ

.....

- การซ่อมบำรุง

.....

- งบประมาณ ค่าใช้จ่ายในการดูแลรักษาอุโบสถ

.....

ปัญหาที่พบหลังจากมีการจัดทำโครงการอนุรักษ์ฯ

.....

.....

.....

วัดและคณะสงฆ์ มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์โบราณสถานและศิลปกรรม อย่างไรบ้าง

.....

.....

.....

บทบาทและหน้าที่ของวัดในการประชาสัมพันธ์และให้ความรู้แก่สาธารณชนเกี่ยวกับสิ่งและภาพ
จิตรกรรมฝาผนัง

.....

.....

.....

การประเมินและติดตามโครงการ

- มีการสำรวจผลการจัดทำโครงการอย่างต่อเนื่องหรือไม่ อย่างไร ใครเป็นผู้สำรวจ

.....

.....

.....

- มีนักท่องเที่ยว นักเรียน/นักศึกษา และประชาชนทั่วไป เข้ามาเยี่ยมชมหรือไม่ จำนวนมาก
น้อยเพียงไร

.....

.....

.....

- มีการดำเนินกิจกรรมที่โครงการจัดทำขึ้นอย่างต่อเนื่องหรือไม่ เช่น โครงการมัลลเทศก์
ค่ายศิลปะ ฯลฯ

.....

.....

.....

แบบสอบถาม ชุดที่ 2 สำหรับประชาชนที่มีส่วนร่วมในโครงการ

ผู้ให้สัมภาษณ์ อายุ

ที่อยู่.....

อาชีพ..... เพศ : [] ชาย [] หญิง

ความรู้ความเข้าใจเบื้องต้นเกี่ยวกับที่มาและความสำคัญของสริมและภาพจิตรกรรมฝาผนัง

.....

การมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของโครงการอนุรักษ์ฯ

- กลุ่มกิจกรรมที่เข้าร่วม.....

- หน้าที่ความรับผิดชอบ
- กิจกรรมที่เข้าร่วมปฏิบัติ.....

สมาชิกกลุ่มกิจกรรมมีการติดต่อประสานงาน กับหน่วยงานหรือแหล่งการเรียนรู้อื่นๆ อย่างไรบ้าง

- การติดต่อประสานความร่วมมือ.....

- งบประมาณค่าใช้จ่าย.....

- การเดินทางและที่พัก.....

- บุคลากรที่เกี่ยวข้อง.....

มีการดำเนินงาน ปฏิบัติกิจกรรม อย่างต่อเนื่องหรือไม่ อย่างไร

.....

.....

.....

ท่านคิดว่าการอนุรักษ์ภาพจิตรกรรมฝาผนังมีความสำคัญอย่างไร

.....

.....

.....

ท่านคิดว่าตัวท่านและสมาชิกในหมู่บ้านสามารถร่วมกันอนุรักษ์โบราณสถานและศิลปกรรมของชุมชนได้อย่างไร

.....

.....

.....

ประโยชน์ที่ท่านได้รับจากการเข้าร่วมโครงการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง

.....

.....

.....

ข้อเสนอแนะอื่น ๆ

.....

.....

.....

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ – สกุล นางสาวพรเพ็ญ บุญญาทิพย์

ที่อยู่ เลขที่ 369 / 1 ถนนเทศบาล 1 ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัด
สุรินทร์ รหัสไปรษณีย์ 32000

ประวัติการศึกษา

พ.ศ.2551 สำเร็จการศึกษาศิลปศาสตรบัณฑิต วิชาเอกประวัติศาสตร์ศิลปะ
วิชาโทมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยศิลปากร เขตพระนคร
กรุงเทพมหานคร

พ.ศ.2552 ศึกษาต่อระดับปริญญาโท สาขาวิชาการจัดการ
ทรัพยากรวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยศิลปากร

ประวัติการทำงาน

พ.ศ.2554 – ปัจจุบัน ภัณฑารักษ์ ปฏิบัติการ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ บ้านเชียง
จังหวัดอุดรธานี สังกัดสำนักศิลปากรที่ 9 ขอนแก่น กรมศิลปากร
กระทรวงวัฒนธรรม